

Рекомендовано до друку вченою радою
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(протокол № 6 від 30.06.2020 р.)

Рецензенти:

Олександр ДОБРЖАНСЬКИЙ,

доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича);

Іван МОНОЛАТІЙ,

доктор політичних наук, професор
(ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»).

Плекан Ю.

П 38 Нариси з історії москвофільства на Галичині (середина XIX – початок XX століть). Івано-Франківськ, НАІР, 2020. – 108 с.

У дослідженні на основі аналізу джерел та літератури простежуються процеси зародження, становлення та трансформації мовного «старорусинства» у новітнє політичне москвофільство на теренах австрійської Галичини і на Покутті в середині XIX та на початку XX століття.

Видання рекомендовано для науковців, викладачів, студентів, учнівської молоді та усіх, хто цікавиться політичною історією українців Галичини, етнічною історією Центрально-Східної Європи нового часу.

Plekan Yurii

Essays on History of Moscovites in Galicia from the middle of 19th century to the beginning of 20th century.

In the research based on the analysis of sources and literature are discovered processes of origin and transformation of language ‘starorusynstvo’ into new political moscovites on the land of Austrian Galicia in the middle of 19th century to the beginning of 20th century.

Edition recommended for scientists, teachers, students, pupils and all who are interested in political history of Ukrainians of Galicia, ethnic history of Central Eastern Europe of the new times.

ISBN

© Ю. Плекан, Нариси з історії Москвофільства на Галичині. 2020.

З гуці москвофільства «повиринали багато спеціалістів від роблення миру і згоди, багато підлих спекулянтів, кар’єровичів, інтриганів. І кожний русин поневоли мав запитувати себе: невже й з усім тим хробацтвом треба мати мир і згоду, а не ворогування і боротьбу?».

Іван Франко.

ВСТУП

У XIX – на початку XX століттях, українські етнічні землі перебували у складі двох протилежних та вороже один проти одної налаштованих етнічно та полі конфесійних імперій – Австро-Угорщини та Росії.

Австрійські українці у вказаний період, проживаючи на етнічних територіях Галичини, Буковини та Закарпаття, та становлячи там етнічну більшість, поряд з іншими народами «клаптикової імперії» перебували у стані надії та сподівань, які відкрились для них після «Весни народів» 1848 року.

Їхні сподівання були гарантовані та частково були реалізовані подальшими демократичними, як на той час, конституційними змінами привнесеними законом від 25 квітня 1848р., зокрема у виборчому законодавстві шляхом запровадження представницьких органів влади, як на центральному загальнодержавному рівні так і на крайовому. Декларувалась та гарантувалась свобода слова, особи, віросповідань, друку, зборів, вибору професій та інші демократичні свободи. Обговорення на загальноімперському рівні проекту перевтілення австрійської монархії у федерацію рівноправних націй, сприяли набуттю українським національним культурно-освітнім рухом політичного забарвлення¹.

Українці імперії, або як вони себе індифікували «австрійські русини», активно втягнулись у націотворчі процеси, щоб скористатись поряд з поляками, чехами, словаками, хорватами, угорцями та іншими народами можливостями

¹ Монолатій Іван. Від контактів до співпраці: соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині (1772-1940). Ч. 1: Австрійський період – Західно-Українська Народна Республіка, 1772-1923. Коломия, 2020. С. 78-79.

які, як їм здавалось, були гарантовані австрійським «модерним конституційним абсолютизмом».

Сприяло цьому також привілейоване становище греко-католицького духовенства в Австрії, яке в часи австрійського просвітництва за правління Марії-Терезії та Йосифа II, фактично було докорінно відновлено із небуття як суспільно-політичного прошарку, якому «сприяли» століття польського панування на українських теренах.

Релігійні реформи Габсбургів цього періоду призвели до подолання прірви відособленості греко-католицького кліру від поточних суспільно-політичних справ, їх впливу на «руську паству» і суттєво змінили та зміцнили саме духовенство.

Що саме мається на увазі? Українське духовенство безпосередньо саме та за посередництвом Галицької митрополії і Головної Руської Ради (1848р.) (перший український представницький орган – *Ю.П.*), постійно подавало петиції до парламенту та цісаря, з вимогами щоб воно було зрівняне у статусі та правах з римо- та вірмено-католицьким духовенством, сприяло покращенню його добробуту. Також, покращився освітній рівень духовенства, адже відкривались нові греко-католицькі семінарії та збільшилась кількість західноукраїнських студентів-богословів у європейських університетах, а також утвердився самий статус Церкви. Новоутворена Галицька митрополія зрівнялась з іншими конфесіями імперії та була включена у систему загальнодержавного життя, ставши частиною державного бюрократичного апарату².

Такий стан справ, давав духовенству надможливості для ведення серед українського селянства культурно-освітньої діяльності та піднесення його політичної активності.

Як і у інших народів Центрально-Східної Європи, за соціальним походженням і складом будителів українського національного руху було однорідними, – майже до середини 60-х років XIX ст., це були греко – католицькі священники, дяки та частково сільські вчителі, і всі вони походили з священницьких родин. Світська інтелігенція (знову ж таки має священниче коріння – *Ю.П.*), яка зароджується у 40-х роках і до кінця 60-х років XIX ст. переймає політичне

² Турій Олег. Греко-католицький священник в Австрійській монархії середини XIX ст.: державний службовець чи душпастир? / Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серпня 1993 р.) Доповіді і повідомлення. Історія. Ч. 1. Львів, 1994. С. 183.

лідерство в національно-політичному русі українців Галичини зосереджується у двох інтелектуальних столицях імперії – Відні та Львові.

Наприкінці XIX – на початку XX століття розпочинається третій етап керівництва та розвитку цього руху. Провід у ньому переймає повністю світська інтелігенція (домінують правники – *Ю.П.*), сприяє цьому дієва та творча діяльність розгалуженої по краю сітки українських товариств та спілок («Просвіта», «Сільський господар», товариств тверезості, «Дністер», читалень та десятків інших – *Ю.П.*), які були об'єднані під керівництвом центральних проводів у Львові. Вагомим чинником на цьому етапі, є факт заснування та бурхливої діяльності українських політичних партій, які доносили свої політичні програми та націлювали українське суспільство посередництвом розповсюдження друкованих засобів масової інформації, – часописів та журналів, які мали сотні а інколи тисячі передплатників серед українського загалу.

На цьому етапі націотворчих процесів духовенство продовжує підтримувати культурно-освітній рух та політичні процеси, незважаючи на зростання в галицькому середовищі антиклерикальних рухів, але поступово відходить на другий план політичної авансцени.

З часу подій «весни народів» в австрійській імперії до початку першої світової війни, русини-українці краю випробували різні шляхи національної ідентифікації та утвердження себе як самостійної політичної нації серед народів клаптикової імперії. Одним із таких шляхів політичного становлення русинів став русофільський рух, або москвофільський за усталеною термінологією. Даний рух у період 50–70-х років XIX ст. ширився серед греко-католицького духовенства, отримував широку підтримку та покровительство єпископату. Завдяки заснованим москвофілами часописам, ідеї всеслов'янської єдності, мовного єднання з «братнім народом» в Росії, знайшли значну підтримку і поширення серед руської (української – *Ю.П.*) львівської та містечкової галицько-буковинської інтелігенції. Крім того, ці ідеї підсилювались грошовими потоками з боку різного роду «всеросійських» та «всеслов'янських» фондів та союзів під проводом одіозних фігур імперського слов'янського фронту.

Завдяки послідовній та ...методичній роботі сільського духовенства, розгалуженій мережі читалень «Товариства імені Михаїла Качковського» москвофільство широкими кроками ширилось серед українського селянства, та на довгі десятиліття втягнуло його у нетрі шкідливої русофільської пропаганди.

Протягом останніх 30-ти років, з часу відродження української державності у 90-х роках ХХ століття, проблематика зародження, етапів розвитку та трансформацій західноукраїнського москвофільства (русофільства – *Ю.П.*) стала однією з чільних тем дослідження українських істориків О. Аркуші, І. Буркута, О. Добржанського, С. Макарчука, Ю. Михальського, М. Мудрого, О. Сухого, О. Турія.

Погоджуюсь із тезою дослідника В. Гайсенюка, що москвофільство варто було б ставити у один ряд з полоно- і австрофільством та досліджувати як складову українського відродження ХІХ ст., а розглядати не тільки як антиукраїнський рух³.

На думку буковинського історика І. Буркута, новий громадський рух, який зароджується та шириться у Галичині в 50-60-х роках ХІХ ст., що отримав назву «москвофільство», та який згодом охоплює Буковину та Закарпаття, пройшов різні етапи розвитку. Спочатку «москвофільство», або «русофільство» як власне самі його і називали його прибічники ширили ідеї «старорусинства», де переважало політичне австрофільство, яке відображалося у культурно-релігійному орієнтуванні на імперську Росію. Москвофільський рух під впливом цілого ряду внутрішніх та зовнішніх чинників зазнає суттєвих змін, він поступово еволюціонує від культурної до політичної спрямованості⁴.

Справедливим та обґрунтованим є твердження І. Буркута, що на початковому етапі свого розвитку москвофільство мало оборонний характер та протистояло колонізації, мадяризації та румунізації русинів, але з плином часу перетворюється на форпост російського впливу в дуалістичній імперії⁵. На зміну «старорусинам» приходять представники нового покоління москвофілів, для яких найважливішою була не мовно-культурна спорідненість з росіянами, а політичні плани переходу «Червоної Русі» під владу царизму. Йшлося уже про «політичне русофільство» в його чітко сформованому вигляді – певною мірою зародка нинішнього «політичного русинства»⁶.

Львівські дослідники О. Аркуша та М. Мудрий характеризуючи москвофільство, все ж надають перевагу терміну «русофільство», зокрема для

³ Гайсенюк В. Початок кінця. Москвофіли у Великій війні (191-1918) / В. Гайсенюк. Чернівці: Друк Арт, 2017. С. 11.

⁴ Буркут І. Русинство: минуле і сучасність / І. Буркут. Чернівці: Прут, 2009. С. 41.

⁵ Там же. С. 47.

⁶ Там же. С. 62.

окреслення поглядів певної генерації галицьких політиків слід застосовувати термін «старорусини», а для їх панрусської орієнтації – «русофіли». А термін «москвофільство» є виправданим лише стосовно невеликої групи діячів старорусинського кола, які бачили різницю між Україною і Росією, але свідомо орієнтувалися на останню. Про «москвофільство» ж можна говорити тільки з початку Першої світової війни⁷.

Характеризуючи «еволюційні процеси» москвофільства у Галичині та Буковині на початку ХХ ст., відомий дослідник національних рухів на Буковині О. Добржанський писав: «Москвофіли виступали проти поділу Галичини на українську і польську частини і об'єднання східногалицьких і північно-буковинських земель в окремий український коронний край. Знову ж таки це робилося під маркою захисту православ'я» ...ідейно москвофіли у цей час уже нічим не відрізнялися від найреакційніших сил Росії. Слідом за своїми покровителями-чорносотенцями вони грубо накидалися на українські національні партії, раділи будь-яким заборонам українства в Росії, сповідували антисемітизм та російський великодержавний шовінізм»⁸.

Запропоноване дослідження складається зі вступу, чотирьох нарисів та висновків.

У першому розділі дослідження простежуються еволюційні події зародження серед русинів-українців Галичини та Буковини націотворчих процесів, які набули розвитку після революційних подій 1848 р. на фоні протистояння з польською спільнотою. Це також перший етап розвитку русофільського руху, який характеризується як «старорусинство», діячі якого сповідували одночасно австрофільство та шляхи пошуку національної ідентичності але з орієнтацією на реакційні кола тогочасної Російської імперії.

Другий розділ нарисів присвячений процесам протистояння представників галицьких «старорусинів» з діячами нового зароджуваного політичного напрямку народоців. На сторінках москвофільських часописів «Слово», «Учитель», «Господарь» та народовських «Вечорниці», «Діло», Правда» протягом 60–80-х років ХІХ століття, велась полеміка щодо українського правопису та обрядовості. Також, подано характеристику та позицію щодо галицького

⁷ Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія Історична. Вип. 34. Львів, 1999. С. 267.

⁸ Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ с. Чернівці: Золоті литаври, 1999. СС.389, 405.

русифілювання і його вплив на західноукраїнську студентську молодь, відомого надніпрянського громадського діяча та науковця Михайла Драгоманова. У цей період політичних суперечок між цими двома протилежними напрямками галицького політикуму остаточно формуються їхні доктрини, а до кола цих суперечок та діяльності долучаються усе більше прошарків суспільства, особливо зростає активність українського селянства.

Третій розділ нарисів характеризує розкол та формування у галицькому русифілюючому середовищі двох напрямків наприкінці 80-х XIX ст. на початку XX ст. Зокрема, це поява в москвофільському русі «молодшого покоління» на чолі з Ю. Яворським. На початку 1900-х років, галицькі москвофіли молодого покоління вибрали російську мову як «общеруську», а їх періодичні видання «Страхопуд», «Беседа», починають видаватись російською літературною мовою. Заслуговує уваги розгляд антиукраїнської позиції всепольського табору у Галичині та Царстві Польському, особливо партії ендеків, які на противагу польсько-українському порозумінню у галицькому сеймі та австрійському парламенті, підтримували русифілювання серед українського політикуму. У 1908 році у галицькому москвофільстві стався розкол. «Молодий напрям москвофільства» очолили австрійські парламентарі Д. Марков, В. Дудикевич та інші діячі М. Глушкевич, С. Лабенський, І. Сенник, М. Растовецький. На традиційних позиціях «старорусинства» залишилися послі М. Глібовицький, В. Давидяк, М. Король, В. Курилович, а також О. Мончаловський, І. Костецький, Ю. Павенцький.

В четвертому розділі нарисів розглядаються особливості «зради» москвофілів, адже у передвоєнне десятиліття на Галичині та Буковині, активізується русифілююча пропаганда серед селянства та міського українства. Стверджується, що проаналізовані акції скомпрометували все українство краю в москвофільській зраді перед австрійською владою, та було ганебно використано військовою адміністрацією, польськими урядовцями на Галичині на початку Першої світової війни.

Нарис перший

ВИТОКИ

У 1772 р. внаслідок першого поділу Речі Посполитої Галичину приєднали до Австрійської імперії, яка в 1774 р. окупувала ще й Буковину. Під владою Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії західноукраїнські землі залишалися до її розпаду в листопаді 1918 р. та утворення Західно-Української Народної Республіки. У складі Габсбурзької монархії західноукраїнські землі були штучно розмежованими, належали до різних за розміром і поліетнічних за характером адміністративно-територіальних одиниць. Галичину об'єднали з частиною польських земель в один коронний край – «Королівство Галиції та Лодомерії з Великим князівством Краківським і князівствами Освенцимським і Заторським» з центром у Львові. Увесь край одержав скорочену

назву – Галичина і лише умовно поділявся на Східну (українську) і Західну (польську) її частини¹.

Загальновідомо, що, коли 1772-го східногалицькі землі інкорпорували до своєї імперії Габсбурги, вони були вкрай занедбаним регіоном як з економічного, так і з культурного погляду. Чільне місце в українській спільноті продовжувало займати уніатське (згодом назване греко-католицьким) духовенство, яке відзначалося чималим консерватизмом, прихильністю до давніх галицьких церковних традицій, церковнослов'янської мови, давнього руського (українського) письменства. Однак «українське духовенство здебільшого жило по-селянському, про рівноправність із римо-католицькими ксьондзами не могло бути й мови. Українські парафіяни мусили платити латинському ксьондзові десятину, сини уніатських священників могли за польським законом з 1764 р. стати кріпаками: панщину вони в кожному разі мусили робити. Прадідівська віра так була заросла забобонами, що її ледве можна було пізнати»². Та й церковна ієрархія не надто прихильно ставилась до нових культурних течій, уподобань, настроїв, а зберігаючи у своїх руках ще й цензуру, не допускала до розвитку літератури живою народною мовою.

Цінними та цікавими з цього погляду є «Матеріали й замітки до історії національного відродження Галицької Русі в 1830 р. та 1840 р.», що їх зібрав М. Тершаковець. Вони дають можливість зрозуміти, які саме процеси відбувалися в національно-культурному житті тогочасної Галичини. Зокрема, він зауважує: «Чинниками, які придушували розвиток галицької літератури, свідомо чи несвідомо, були центральний та краєвий уряд зі своїми цензорами, митрополит Михайло Левицький, несвідома громадськість, що переходила раз в польський, раз в московський табір»³.

¹ Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. С. 39.

² Вінгер Е. Візантія і Рим у боротьбі за Україну. 955-1939 (Переклад з німецької мови). Прага: Видавництво Юрія Тищенка, 1944. С. 122-123.

³ Тершаковець М. Матеріали й замітки до історії національного відродження Галицької Русі в 1830 та 1840 рр. Львів: Накладом НТШ, 1907. С. IV.

Австрійський уряд уже тоді вважав руського селянина та попа «тірольцями Сходу», про що заявляв на початку ХХ ст. москвофільський діяч І. Свенціцький у праці «Обзорь сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ I-ую пол. XIX в.»: «В среде же самых живых деятелей возрождения, І. Левицкаго, Лозинского, Зубрицкаго, Головацкаго, Шашкевича и Вагилевича созрели совершенно другія идеи (інші, ніж у Погодіна), вроде создания народной литературы русско-польских отношений, – решаемых и поддерживаемых австрийским правительством»⁴.

І перший, і другий уряди схилилися до побажань та настроїв галицьких русинів (українців), допоки вони не виходили поза межі пасивності. Коли ж вони почали проявляти себе активно, як наприклад, висловили своє ставлення до своїх сусідів, хоча б і в давнині, їм пригадували, що «тірольцям Сходу» не личить таке робити. Так само боявся австрійський уряд будь-яких комбінацій на тему Галичини – України, з однієї сторони, та Австрії – Росії, з другої.

Тогочасні реформи за часів освіченого абсолютизму, що охопили всю Австрію, хоча й не були доведені до кінця, все ж розбудили український дух. Зокрема, молоді греко-католицькі священники в Перемишлі на чолі з єпископом І. Снігурським та крилошанином І. Могильницьким заснували при греко-католицькій капітулі «Товариство галицьких греко-католицьких священників», що метою своєї діяльності постановило ширити науку поміж селянами, видавати для них книжки мовою, котру вони б розуміли⁵.

У 1830-х роках серед галицької, у цілому спольщеної інтелігенції знайшлися люди, котрі, бачачи, як розвиваються інші народи, зрозуміли, що потрібно розвивати мову свого народу, сприяти тому, щоб вона стала мовою всього народу у всіх галузях життя. Цими «будителями», яким судилося стати лідерами українського національного відродження на Галичині, стали три львівські семінаристи: Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький⁶. У 1832 р. вони утворили гурток, відомий під назвою «Руська Трійця», який ставив собі за мету піднести

⁴ Там само. С. V.

⁵ Галуцинський М. Перші освітні товариства в Галичині // Літературно-науковий вісник. Львів, 1926. Т. 89. Кн. I. С. 2.

⁶ Історія української літератури. В двох томах. Київ: Наукова думка, 1987. Т. I. С. 243.

український діалект, звільнений від церковнослов'янських та чужомовних «вишуканостей», до рівня зрозумілої літературної мови. А що греко-католицькі семінаристи відзначалися високою національною свідомістю, захопилися ідеєю відродження слов'янських народів, із заходу їх надихав приклад наростаючого чеського національного руху, ідеї польського романтизму. Велике значення мав вплив українського письменства в Російській імперії, зв'язки «Руської Трійці» з такими українофілами, як І. Срезневський, М. Максимович та Й. Бодянский.

У 40-х роках XIX ст., хоч і не регулярно, різними шляхами в Галичину потрапляли окремі російські журнали та книги. Ряд цінних відомостей з цього питання містить листування Я. Головацького. Так, Д. Зубрицький, один із відомих представників західноукраїнської інтелігенції, у листі від 5 жовтня 1844 р. запитує Я. Головацького, чому той не повертає журнал «Отечественные Записки» і не поспішає отримати наступні номери журналу⁷. Своєю чергою Я. Головацький писав: «“Отечественные Записки” я вислав Вам [...]. І думаю, Ви до цих пір вже отримали їх [...]. Якщо Ваша ласка, то вишліть і решта шість томів для прочитання в Коломию поштою»⁸.

Чеський письменник К. Зап у листі від 11 червня 1845 р. повідомляв Я. Головацького, що він пересилає до Львова книжки, виписані ним через Й. Бодянского з Росії⁹. З листа ми довідуємося назви 129 книг, серед них – усі номери журналу «Москвитянин» за 1841-1843 роки, «Русские летописи», «История Малой России» Д. Бантиш-Каменського, «Энеида» і «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «История государства Российского» М. Карамзіна, «Тризна» і «Гамалія» Т. Шевченка, «История древней русской словесности» М. Максимовича, а також чотири томи творів М. Гоголя.

Зауважмо, що у висловлюваннях Я. Головацького дуже часто змішуються поняття «руський» у його прямому значенні та «руський» у значенні «український». Він говорить про «Историю русского народа» Полевого як про російську книжку, одночасно російським твором

⁷ Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835-49 // Збірник філологічної секції НТШ. Львів: Накладом НТШ, 1909. Т. XI-XII. С. 129.

⁸ Там само. С. 129-130.

⁹ Там само. С. 149.

Єпископ Іван Снігурський
1784-1847

Єпископ Григорій Яхимович
1840-1895

називаючи «Малороссийские песни» М. Максимовича. Ба більше: «русскими» Я. Головацький називав не тільки великоросів, а й себе, і своїх друзів-галичан, і всіх українців¹⁰. Тож дослідник В. Малкін вважає, що тлумачення Я. Головацьким поняття «руський» є одним із виявів його русофільських поглядів. Безумовно й те, що ці погляди Я. Головацького якоюсь мірою поділяли й інші члени гуртка¹¹.

До того ж тогочасні галицькі українці були консервативними у своїх поглядах, а тому обережно та з недовірою ставились до будь-яких нових поглядів та ліберальних ідей. Серед деяких представників старшого покоління, які хоч і любили свою галицьку «Русь», але не бачили можливостей піднесення її з упадку власними силами, усе більше вкорінювалася думка, що єдиний порятунок для тої «Русі» – опертися на рамена Російської імперії і, замість творити власне письменство й культуру на основі народної мови, краще прийняти розвинену російську мову з її багатим письменством. Це й був початок так званого «літературного

¹⁰ Історія української літератури. В двох томах. Київ: Наукова думка, 1987. Т. I. С. 21.

¹¹ Там само.

московфільства» на Галичині, підґрунтям якого була зневіра у власних силах й захоплення примарою «великої й могутньої» Росії, яка, мовляв, визволить і «ущасливить» всі слов'янські народи¹².

Досліджуваний хронотоп відіграв визначальну роль в артикуляції нових ідентичностей, передусім для галицьких українців. Для них «русинська» самоідентифікація, як узагальнює Л. Нагорна, залишалася найзаплутанішою й невизначеною, оскільки «Русь» в їхньому уявленні символізувала сакральну спільноту і не пов'язувалася з конкретною територією¹⁴ (пригадаймо, що подібні мотиви спостерігаємо в євреїв – для сіоністів критерій «територія» досягав рівня універсального ідеалу). Додавалося й те, що самоназва «русин» не мала і виразного етнічного забарвлення. Цю позицію досить чітко висловив один із лідерів краківських консерваторів, граф С. Тарновський: «Якби справа руська була справою національності, якби раз довела, що є руською, не російською, тоді знали б, що робити: відкрити обійми і серце і дати їй все, що самі маємо чи колись можемо мати. Така Русь була б якорем і щитом віри, цивілізації і національності проти Росії, але сьогодні вона такою не є»¹³. Тому саме невизначеністю «русинських» самоідентифікацій пояснюються бурхливий спалах московфільства та його антипод – виразна русофобія¹⁴.

При таких настроях галицького громадянства зусилля «Руської Трійці» збудили національну свідомість, спонукали до початку практичної діяльності на користь просвіти своїх земляків.

Адже слід пам'ятати, що в роки, які передували революції 1848 р., коли в Габсбурзькій монархії посилено пропагували ідею всеосяжної австрійської державної нації, структурною прикметою національної ідеї етнічної більшості західноукраїнських земель стала поява першого західноукраїнського альманаху «Русалка Дністрова» (1837 р.). Він, що, за визначенням І. Франка, «вказуючи виразно єдність малоруського народу на Україні і в Галичині [...] підносить [...] протест проти

¹² Дорошенко Д. Нарис історії України. Львів: Світ, 1991. С. 530.

¹³ Partacz Cz. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888-1908. Toruń: Adam Marszałek, 1996. S. 28-29.

¹⁴ Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст. К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 154, 155.

розполовинення одного народу між дві держави»¹⁵, розпочав генеалогію української ідеї в ХІХ ст. на західноукраїнських землях. Уже в «Передговорі» цієї визначної пам'ятки літератури та ідеології зазначалося, що «Рускій нарід буў великим и величаним, порозумѣў обняў природу, чтиў и до серця ю пригортаў, и буў мири гаразд и любовь взаѣмна...»¹⁶. *На наш погляд, це свідчило про те, що повага до культури власного минулого мала особливу вагу там, де інші фактори цілісності спільноти – наприклад, держава і нація – були виражені не досить чітко або їх зовсім не було («Мали и ми наших пѣвцѣв и наших учителѣв, али найщли тучи и бури, тамтѣ занѣмѣли, а народови и словесности на доўго ся здрѣмало...»¹⁷). Приміром, минуле українців, увиразнене красним письменством у «Русалці...», відіграло важливу роль у формуванні їхньої колективної самосвідомості.*

Однак тогочасний громадський і культурний діяч О. Партицький згадував, що в 1837-1838 рр. на Галичині були три суспільні напрямки: 1) виключно народна група під проводом М. Шашкевича, метою якої було зближення з Наддніпрянською Україною; 2) виключно галицька під проводом єпископа Г. Яхимовича, яка бажала утворити власними силами галицьку мову при допомозі церковнослов'янської мови; 3) проросійська під проводом митрополита Й. Левицького, яка ставила перед собою завдання сприяти вживанню серед галичан мови Г. Державіна або «церковщини»¹⁸. Розчарований такою реакцією та переслідуваний церковною владою, у нестатках сільського священника, у молодому віці помирає М. Шашкевич, залишивши по собі значну літературну спадщину¹⁹.

¹⁵ Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. Т. 26. К.: Наукова думка, 1980. С. 88, 91.

¹⁶ Русалка Дністрова: Ruthenische Volks-Lieder. Будим: Письмом Корол. Всеучилища Пештанського, 1837. S. X.

¹⁷ Там само. S. III.

¹⁸ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 рр. Львів: З друкарні Отців Василян у Жовкві, 1926. С. 12.

¹⁹ Див.: Писання М. Шашкевича // Збірник філол. секції НТШ. Львів: Накладом НТШ, 1912. Т. XIV. 294 с.

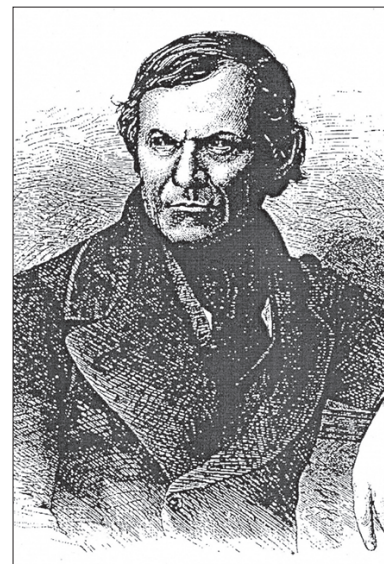
Другий з цієї трійці, І. Вагилевич, після загальноєвропейської революції 1848-1849 рр. за свою просвітницьку діяльність зазнав переслідувань з боку офіційної влади, польської аристократії та вищого духовенства, змушений був відмовитись від активної літературної та громадсько-політичної діяльності. Лишень третій з них, Я. Головацький, встояв на крутежах долі, послідовно працюючи як талановитий етнограф та філолог, реалізуючи ідеї «Руської Трійці». Однак вже з середини 60-х років XIX ст. і він поступово зневірюється та переходить на москвофільські (русофільські) позиції²⁰.

Тож, хоча діяльність та ідеї «Руської Трійці» фактично завершилися фіяско, вона стала важливим вступом до майбутньої доби національно-визвольної боротьби, адже розбуджена нею свідомість галицьких українців уже не спала. Почався повільний, поступовий, однак безповоротний процес переорієнтації на українські національні інтереси молодого покоління галицької інтелігенції.

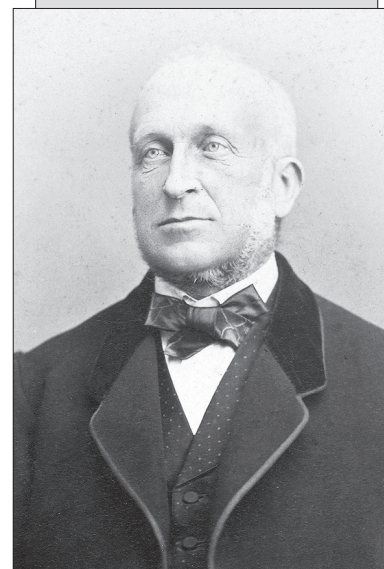
Революційні події, що навесні 1848 р. охопили більшу частину європейського континенту, спричинили суттєві зміни в майбутньому імперії Габсбургів. Події 1848 р. ознаменували перехід українського національного руху на Галичині від культурно-просвітницької до політичної фази розвитку, що відбувався в контексті та під прямим впливом революційних потрясінь, які сколихнули майже всю Європу навесні 1848 р., та виявив не тільки гостру необхідність соціально-економічних перетворень, але й поставив на порядок денний справу національного визволення пригноблених народів²¹. Адже проголошення Австрії конституційною монархією імператорською грамотою від 25 квітня 1848 р., декларування демократичних свобод (свободи особи, совісті й віросповідання, друку, зборів, організацій і т. д.), гарантування всім етнонаціям монархії непорушності їх етнічності і мови, обговорення в загальноімперському парламенті проекту перетворення Австрійської монархії на федерацію вільних і рівноправних націй породили в українців великі надії і стимулювали значне поживлення українського

²⁰Трусевич С. М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50-70-х роках XIX ст. К.: Наукова думка, 1978, с. 84.

²¹ Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції. За ред. О. Турія, упор. У. Кришталович, І. Сварник. Львів: Інститут історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. С. X-XI.

Іван Вагилевич
1811-1866

Агенор Голуховський
1849-1921

етнічного руху та набуття цим рухом політичного характеру.

А що на перший план виходять вимоги національного суверенітету, на Галичині першими ці вимоги озвучили поляки, які вже 19 березня 1848 р. надіслали до цесаря петицію, у якій вимагали ще більшої лібералізації суспільно-політичного життя та надання полякам у Галичині ще ширших політичних прав, але при цьому цілком було зігноровано інтереси українців краю. Прагнення русинів схвалив новопризначений губернатор Галичини, граф Франц Стадіон, який підтримував українців упродовж 1848 р., маніпулюючи ключовими політичними домаганнями та використовуючи їх на противагу агресивності поляків. Тому 19 квітня русини-львів'яни на чолі з єпископом Г. Яхимовичем подали імператорові петицію від імені українського народу. Вона містила прохання ввести у школах та адміністративних установах краю українську мову, допустити українців до урядових посад та зрівняти у правах греко- й римо-католицьке духовенство²².

Окрім цього, друга петиція від 17 липня 1848 р., що була подана

²² Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. С. 19-26.

імператорові, була ще більш радикальною і стосувалася поділу Галичини на дві етнічні (українську і польську) частини з окремим управлінням. Організовувався та ширився рух щодо створення національної автономії в межах Галичини. Також галицькі українці утворили свій власний політичний представницький орган «Головна Руська Рада» у Львові із 45-ти філіями на місцях, а також заснували свою газету – тижневик «Зоря Галицька», перше львівське періодичне українське видання²³. За основу своєї діяльності Рада прийняла «поступ уміркований на підставі правній» та постійно підкреслювала свою лояльність до імперії Габсбургів. *Тож, як зауважує І. Монолатій, «принаймні з 1848 р. умовна демаркаційна лінія чітко й однозначно проходила поміж тими, хто прагнув облаштувати державу на принципах суверенітету окремих етнонацій, і тими, хто хотів і надалі зберігати її на основі монархічної легітимності. Це призводило до боротьби між принаймні двома етнонаціями за певну територію, яка відтепер оберталася на боротьбу за етнічність цієї території»*²⁴.

«Весна народів» 1848 р. і пов'язані з нею надії висунули на передній план потребу освіти та виховання українських наукових і літературних кадрів у Галичині. Саме тому серед українців Львова зародилась думка заснувати науково-просвітне товариство, свою «Матицю», на взір, як у інших слов'янських народів. 16 червня 1848 р. голова Головної Руської Ради єпископ Г. Яхимович оголосив про заснування «Галицько-Руської Матиці». Цей заклад ставив собі за мету публікувати та поширювати для масового читача дешеві книжки про релігію, звичаї, ремесла, педагогіку, а також сприяти використанню української мови у школах²⁵.

19 жовтня 1848 р. з метою визначення загальних культурних потреб українців та встановлення для української мови однакової форми і вироблення правопису Головна Руська Рада скликала з'їзд українських

²³ Історія української дожовтневої журналістики. Львів: Вища школа, 1983. С. 96.

²⁴ Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867-1914 рр. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. С. 188.

²⁵ Возняк М. До історії української наукової та просвітньої організації в Галичині 1848 р. // Записки НТШ. Львів: Накладом НТШ, 1912. Т. 110. Кн. IV. С. 163.

вчених – Собор руських учених («Собор учених руских и любителей народного просвіщенія»): «Було 118 чоловік присутніх, з'їхалися найвизначніші з тих, що як-небудь приложили руку до нашого тодішнього книжного руху»²⁶. Зауважмо, що польська громадськість – від родовитих магнатів до радикальних демократів – однозначно негативно зустріла появу цієї інституції. Її вважали сторонньою інтригою, спрямованою проти поляків, витвором чи то австрійських бюрократів, чи «московських рублив»²⁷.

Відбувалися жваві наради в секціях української філології та шкільної щодо правопису та мови. Одні радили триматися цілком церковнослов'янської мови, інші бажали зробити деякі відмінності в тих чи інших випадках, притримуючись народної вимови, відступаючи більше чи менше від творення слів. Щодо мови одні були за народною живою мовою, інші бажали церковнослов'янську мову вживати як літературну. На Соборі 23 жовтня виступив Я. Головацький зі своєю відомою промовою «Розправа о язичі южноруським і его нариччях», у якій, услід за відомим славістом П. Й. Шафариком, запропонував поділ руської мови на три самостійні «нариччя»: українське, великоруське та білоруське.

Позаяк Собор схвалив етимологічний правопис М. Максимовича, встановив єдину граматику української мови, підтримав прагнення українців щодо поділу Галичини, усі учасники Собору були одностайні, що лише через освіту український народ у конституційній державі зможе скористатись зі своїх громадянських прав²⁸. На «просвітній» секції М. Синовидський запропонував план заснування читалень. Першу таку читальню 1849-го відкрили в Коломиї. Це був фактичний прототип майбутньої «Просвіти» з її читальнями в селах і часописами для селян²⁹.

У 1848-1849 рр. основні проблеми модернізації політичної системи Габсбурзької монархії залишались невіршеними, а тому на початку

²⁶ Там само. С. 164.

²⁷ Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції. С. XVI.

²⁸ Дорошенко Д. Нарис історії України. С. 533.

²⁹ Нарис історії Матірнього товариства «Просвіти» і огляд просвітних товариств у Канаді. Вінніпег: Накладом українського товариства читальні «Просвіти», 1968. С. 10.

1860-х розпочинається новий етап боротьби за їх розв'язання. Але між революцією 1848 р. і конституційними перетвореннями пролягло десятиріччя панування реакційного режиму на західноукраїнських землях. Виконавцем реакційної австрійської урядової політики в Галичині став польський аристократ, граф А. Голуховський, прихильник придушення і германізації слов'янських народів, колонізації українського народу. «Політична реакція, що почалася з кінця 1848 р., – вказував І. Франко, – принесла з собою тяжкі та хронічні лиха, застій у розвою преси та просвіти народної, а рівночасно з тим витворення під владою губернатора А. Голуховського всемогутньої бюрократії, що хоч на позір ніби офіційна австрійська, чим раз виразніше починала служити польським національним інтересам»³⁰.

У серпні 1859 р. до влади приходять уряд А. Голуховського, він видає 20 жовтня 1860 р. «Диплом», відомий в історичній літературі під назвою федеративної конституції. Ним передбачався розподіл законодавчої влади між імператором та рейхсратом і крайовими сеймами. Згідно з Крайовим статутом від 27 лютого 1861 р. заснували Галицький крайовий сейм – представницький орган для українців та поляків західної та східної Галичини. До нього обирали 150 депутатів на чолі із крайовим маршалком, який мав займатись тільки місцевими «краєвими справами». До сейму першої каденції обрали тільки 49 послів-українців, тобто лише 33% від загальної кількості, адже й тут проявилось цілковите засилля поляків³¹.

А що 1867 р. прийняли конституцію, яка стала підґрунтям дуалістичної Австро-Угорської імперії, задекларували національну рівноправність у школах, державних установах, право народів на вільний розвиток, для українського населення це були лише обіцянки, оскільки фактичну владу на Галичині передали польській шляхті.

Таким чином, «при представницькій формі правління польська шляхта, захопивши у свої руки управління краєм, дістала переважну

³⁰ Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. // Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. Т. 47. К.: Наукова думка, 1986. С. 587.

³¹ Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів: Тріада плюс, 2010. С. 6, 83; Учреждения Западной Украины до воссоединения её в едином Украинском Советском Социалистическом государстве. Справочник. Львов: Издательство Львовского университета, 1955. С. 43.

Антін Петрушевич
1821-1913

Богдан Дідицький
1827-1909

більшість в новоутворенім галицькім сеймі, польська адміністрація відокремлює Галичину глухою стіною від будь-яких втручань центрального уряду та парламенту, і не рахуючись ні з законом, ні з конституцією, яку на галицькім ґрунті зводить до чистої насмішки, прагне до того, щоб перетворити русинів-українців в покірних підданих польського панування»³².

Значний вплив на активізацію суспільно-політичного життя у Східній Галичині мала так звана «азбучна війна» 1859 р. Її суть полягала в реформуванні традиційного для українців кириличного письма шляхом його заміни на один із трансформованих варіантів латинської абетки³³. Ця ініціатива пов'язана з іменем чеського вченого і політика Й. Іречека. Вчений пропонував переорієнтуватися з церковнослов'янської мови та російської термінології на народну, і цьому, на його думку, сприяв би латинський правопис.

Впроваджуючи офіційну політику віденського уряду в мовно-культурній

³² Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа. К.: Львів, 1991. С. 320.

³³ Мойсеєнко В. Про одну спробу латинізації українського письма // І. 1997. Ч. 9: Середня Європа. Австрія після Австрії. С. 140.

сфері серед австрійських слов'ян, Й. Їречек переслідував і політичну мету. Він був активним і впливовим членом партії чеських консерваторів і прихильником австрославізму – нової політичної доктрини, висунутої в 1846 р. К. Гавлічеком-Боровським. Пропагуючи австрославізм, представники чеського інтелектуального середовища, зокрема, і відомі чеські науковці, свідомо чи несвідомо брали участь у втягненні інших слов'янських народів Габсбурзької монархії у сферу чеських інтересів та чеського мовно-культурного впливу³⁴.

Поширення в цей період русофільських настроїв у Галичині привертало що раз більшу увагу зі сторони уряду, а особливо намісника А. Голуховського. Так, не без його впливу виступив наприкінці 1858 р. єпископ С. Литвинович з відозвою до священників, у якій закликав духовенство вживати в проповідях і при науці релігії виключно народну мову, а не церковнослов'янську, яку насильно народів в останніх роках нав'язують і яка довела до того, що почало запроваджуватись у галицьке письменство великоруське наріччя³⁵.

*За підтримки намісника Галичини А. Голуховського до проекту Й. Їречека схилився імперський міністр культів та освіти Л.-Л. Тун*³⁶. Латинізація українського правопису мала розпочатися з нового шкільного року, про що у травні повідомляв І. Головацький у листі до свого брата Якова: «На наш народ приготовлено важкий удар. У Міністерстві просвіти се діло, здається, вже порішено... Чехи відбирають у нас кирилицю, а накидають нам свій правопис. [...] Діло скінчиться тим, що в жовтні (1859 р. – Ю. П.) наші руські діти почнуть учитися вже з чеських букварів, а кирилиця піде до коша. [...] Ось яку штуку показав чех! І полякам дулю, і нам дулю, а собі все»³⁷.

Русофільська пропаганда знаходила підтримку на сторінках російських видань. Так, з'явилась схвальна стаття у «Санкт-Петербурзьких Вестях», її одразу ж передрукувала «Церковна газета» за 1857 р.,

³⁴ Řezník M. Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19. století). Praha: Triton, 2003. S. 155, 156.

³⁵ Кореспонденція Я. Головацького в літах 1850-62 // Збірник філологічної секції НТШ. Львів: Накладом НТШ, 1905. Т.VIII-IX. С. 18.

³⁶ Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. С. 649.

³⁷ Там само. С. 645-646.

про що писав І. Головацький до Я. Головацького 7 лютого 1857 р.³⁸. На цей рух почала також звертати увагу австрійська преса, зокрема, віденський «Вѣстникъ» 1857 р. ч. 78 написав, що галицькі русини симпатизують з Росією і притримуються російської граматики. Автор статті стверджував, що русинам шкодять більше свої, ніж чужі³⁹.

15 травня 1859 р. Галицьке намісництво на підставі розпорядження з Відня скликало «Азбучну комісію» на чолі з А. Голуховським. До складу комісії входили представники духовенства та інтелігенції: Я. Головацький, М. Куземський, А. Яновський, Б. Дідицький, Г. Шашкевич, Ю. Вислобоцький та Й. Лозинський. Останній з них ще 1834 р. виступив зі статтею «Про впровадження польського абецадла до українського письменства», а тепер рішуче виступив проти неї. Усі члени комісії доклали багато зусиль для захисту слов'янської азбуки. Зокрема, майбутній москвофільський діяч Б. Дідицький у листі до А. Петрушевича від 13 грудня 1859 р. висловив надію на новопризначеного митрополита Г. Яхимовича, який мав звернутись до імператора у справі оборони «руського народу і його мови». Також цей діяч нарікав, що з 1860 р. всім редакціям приписали перейти на новий правопис⁴⁰. Член комісії М. Куземський вніс від себе окремих меморіал, у якому висловлював жаль, що уряд втручається в такі справи. Підтримували їх в цьому питанні єпископ С. Литвинович та митрополит Г. Яхимович, голоси яких заважили б більше, ніж наукова аргументація членів комісії.

*Зібрана в цій справі комісія із семи українських членів одностайно висловила «проти», двоє німецьких урядників утрималося, «за» були тільки Й. Їречек та сполонізований українець Є. Черкавський*⁴¹. Навіть впливові етнічні лідери українців, які підтримували концепцію латинки Й. Їречека – греко-католицький єпископ С. Литвинович і відомий граматист Й. Лозинський – з принципових мотивів голосували

³⁸ Кореспонденція Я. Головацького в літах 1850-62. С. 328.

³⁹ Там само. С. 139.

⁴⁰ Матеріали по історії возродження Карпатской Руси. Собралъ К. С. Свієнцицькій. Львов: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1909. С. 24.

⁴¹ Чорновол І. Латинка в українському правописі: ретроспектива й перспектива // І. 2001. Ч. 23: Федеративна республіка Україна. С. 208.

проти введення латинки⁴². Тож заохочувана офіційними колами спроба втілити латинську абетку в галицько-українське мовне середовище залишилась незреалізованою.

Проект Й. Їречека назвали «польською інтригою», «замахом на руську народність» і тисячолітню культурну традицію, «чеським засиллям» і зчинили страшний гвалт. Серед етнічних лідерів українців переважала думка, що такий захід є суто політичним актом, який не має нічого спільного з питаннями мови та культури. Тому «латинізаційний процес» сприймався як «згубний для народности руської», бо вважалося, що «з латиницею пропаде і дух українського народу, і віра»⁴³. Ось як міністерський радник повідомляв зі Станиславова про реакцію місцевого населення, яке в реалізації проекту Й. Їречека вбачало підступні плани ворогів трону: «Ми в своїх відлюдних кутах толкуємо, як можемо, сей нечестивий наїзд від духу злоби так, що вороги Австрії та бунтівники бажать на користь своїх бунтівничих мрій під маскою австрійського патріотизму сим насиллям відіпхнути серця вірних русинів від Австрії...»⁴⁴. Побоюючись заворушень, влада була змушена відступити. Незважаючи на постійну підозру галицьких москвофілів у проросійській орієнтації, офіційний Відень не наважився поглиблювати невдоволення українців у межах монархії.

Підсумком «азбучної війни» стало розпорядження міністра імператорського двору від 24 березня 1861 р., яке гарантувало українцям певну свободу розвитку «їх мови і літератури так, як самі вважатимуть за необхідне»⁴⁵. Граматична комісія ухвалила реформу правопису на кириличній основі, вирішивши позбутися кількох літер. Але і це викликало обурення, а новий правопис галицькі українці до 1890-х рр. презирливо називали «какографією». З новою силою правописні питання постали під час «нової

⁴² Мойсеєнко В. Про одну спробу латинізації українського письма // І. 1997. Ч. 9: Середня Європа. Австрія після Австрії. С. 145.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. С. 648.

⁴⁵ Maciak D. Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888-1895. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2006. S. 227.

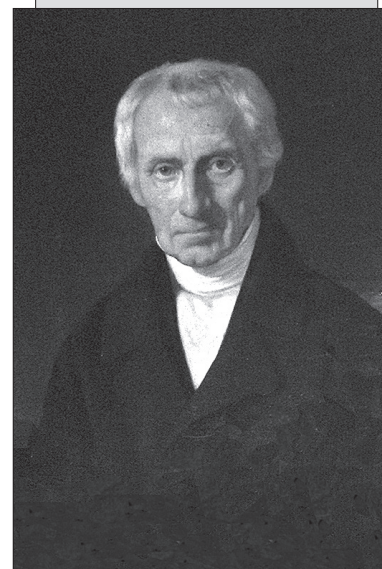
ери» – на перетині конфлікту народів з москвофілами⁴⁶.

Натомість «азбучна війна» точилася ще й в іншій площині – через боротьбу прихильників «кирилиці» та «гражданки» в українському правописі. А що «гражданка» до 30-х років XIX ст. була в Галичині майже невідомою, першою книжкою, друкованою цим типом, була «Русалка Дністровна» 1837 р. (мова про яку вже велася). Саме тому ця обставина й була головною причиною її конфіскації, а не критики власне змісту.

Найбільшими ворогами «гражданки», а прихильниками «кирилиці» були митрополит М. Левицький та перший цензор для українських книжок В. Левицький. Навколо них утворився гурток місцевих «патріотів», які не визнавали єдності з українцями поза межами Галичини, а тому вважали себе окремим «галицьким народом»⁴⁷. Учасники цього гуртка пропагували й окремі мову, літературу, правопис. Уже на Соборі руських учених 1848 р. ця група виступала за признання

Граф Філіп Штадіон
1806-1853

Денис Іванович Зубрицький
1777-1862

⁴⁶ Терещенко Ю. І. Причинки до історії галицького консерватизму // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія. Вип. 4. К., 2000. С. 31-32.

⁴⁷ Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців (1772-1880 рр.). Відень: Накладом «Союзу визволення України», 1916. С. 31.

церковнослов'янської мови літературною. Згодом прихильники цього напрямку пішли за консервативно-русофільською течією, літературною мовою якої стало так зване «язичіє», мішанина церковної, російської, української і польської мов.

Це були перші прояви так званого «літературного» або «мовного москвофільства» 1840-1860 років. Але цим одразу ж скористалась польська реакційна владна верхівка та польська громадськість. Так, на підставі доносів поляків Г. Богдановського, Т. Райського, Д. Мохнацького та інших Я. Головацькому заявили у віденській поліції в 1842 р. таке: «Ми довідалися, що російська влада має в Галичині значну партію, і між поляками, але головно серед русинів: одних тягне туди братня мова, письменство, під покрівцем руського всеслов'янського братства, других – віра й обряд, а третіх в'яже, може, таки безпосередньо російська влада своїми рублями»⁴⁸.

Чи дійсно були справжніми ці підозри в 40-х роках ХІХ ст.? Адже так згадував про цей період майбутній провідник галицьких москвофілів Б. Дідицький, який щойно 1848 р. відмовився від пропольських настроїв: «Під поняттям “Русь” я уявляв собі в тих часах, як це уявляла собі найбільша частина тогочасних русинів, тільки південну або Малу Русь з її старинними столичними городами Києвом та Галичем, а південну Велику Русь ми вважали, правда, за споріднену нам усеслов'янським походженням, але ж мало що не так само не за свою, як не своя була для нас і ближча до нас сусідка, теж слов'янська Польща»⁴⁹.

Першим ідеї москвофільства в Галичині став поширювати відомий галицько-український історик, шляхтич Денис Зубрицький (1787-1862)⁵⁰. У 1830-1840-х він вже був відомим істориком-славістом, листувався з багатьма слов'янськими вченими: П. Шафариком, В. Ганкою, Є. Копітаром, О. Йорданом та багатьма іншими. Незважаючи на неприхильне ставлення австрійського уряду, Д. Зубрицький друкував свої статті в Росії, зокрема, у «Журнале міністерства народного

⁴⁸ Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. Львів: Видання товариства «Просвіта», 1935. С. 9.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Українська Загальна Енциклопедія: книга знання: у трьох томах. Львів – Станіслав – Коломия: «Рідна школа», 1930. С. 75.

просвещения», «Чтениях Общества истории и древностей Российских», «Москвитянин». Численні акти і старовинні документи, зібрані в різних архівах, Д. Зубрицький прислав в Археографічну комісію при Міністерстві народної освіти в Санкт-Петербурзі. Упродовж 1842-1851 рр. дослідник надіслав 270 актів, більшість з них була опублікована в збірнику «Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею»⁵¹.

Під впливом знайомства в 1835 р. з відомим істориком консервативних поглядів, палким російським слов'янофілом М. Погодіним Д. Зубрицький зробився прихильником єдності «руського» народу з одною літературною, нібито «общерусскою» народною мовою. У 1829 р. Д. Зубрицький став членом «Ставропігійського інституту» і присвятив себе історичним дослідженням, зокрема, підготував «Хроніку Львова» і «Літопис Львівського Ставропігійського Брацтва». Зауважмо, що майже всі свої праці Д. Зубрицький писав польською та німецькою мовами. Листування з М. Погодіним, яке носило постійний характер в 1839-1861 рр., показує, що Д. Зубрицький досить добре володів російською мовою, на відміну від своїх послідовників. Це дозволило йому свою останню працю «Історію давнього Галицько-руського князівства» написати російською мовою. У передмові до неї вчений гостро виступив проти тих, які намовляли його написати цю працю українською мовою⁵².

Незважаючи на лояльність Д. Зубрицького до австрійської влади, він все ж перебував під постійною підозрою, листування йому доводилося вести не поштою, а через власника книгарні Гартенштайна. У листі від 15 серпня 1844 р. до М. Погодіна читаємо: «Через Гартенштайна посилаю Вам, гг. Бодянському, Кириевському и Срезневському свою Хроніку города Львова». А в листі від 1 грудня 1844 р. просив прислати низку російських історичних книжок, зауважуючи при цьому, що вони потрібні йому «не столь для моего лица, как сколько для 2 млн. галичан

⁵¹ Пашаева Н. М. Неизданная переписка Д. И. Зубрицкого // Славянский архив. Сб. статей и материалов. М.: Изд-во АН СССР, 1962. С. 181.

⁵² Возняк М. Як пробудилося українське життя в Галичині за Австрії. Львів: З друкарні видавничої спілки «Діло», 1924. С. 72.

Руссов: ибо когда я получу какие-либо русские сочинения, то ими пользуются все галичане»⁵³.

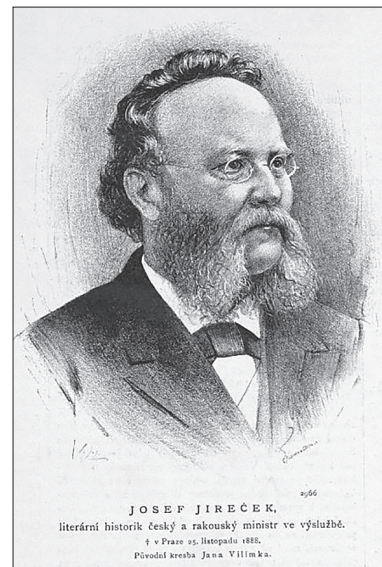
Патріотичним обов'язком вважав Д. Зубрицький працю над «Історією Галицько-руського князівства», написану ним вже в літньому віці в умовах польської реакції 1850-х років у Галичині. «Юношество читает с восхищением русские книги, – пише він М. Погодіну 5 травня 1852 р., – вникает в язык, понимает его и подражает ему. Если же мы успеем бросить в народ несколько сот экземпляров “Истории”, тогда мы упрочим навсегда русскую стихию, ибо невежество в этом отношении доселе было невероятное»⁵⁴.

Мабуть, цілком закономірно, що революційні події 1848-1849 рр. привели до розриву у стосунках І. Вагилевича та Д. Зубрицького. «Весну народів» Д. Зубрицький оцінив у цілому негативно, вбачаючи в розвитку польського шляхетського революційного руху загрозу національним інтересам галичан, що згодом справді сталося. Палкий прихильник революції І. Вагилевич самовіддано кинувся у вир тогочасних суспільно-політичних подій, взяв активну участь у польському національному русі, що викликало обурення Д. Зубрицького. Поміркований галицький діяч боявся посилення польського елемента в Галичині, не розумів щирого революційного пориву І. Вагилевича, не без підстав вбачаючи в польських планах загрозу національному існуванню галицьких українців. У революційних подіях Д. Зубрицький ніякої участі не брав і сприймав їх скептично: «Над улучшением быта простого народа советуют, пишут, все это по обыкновению полумеры». Так пише він 13 лютого 1848 р.⁵⁵. Пізніше він переконався, що звільнення суттєво не покращило становище селян. З сумом записав у листі від 9 квітня 1858 р. таке: «Что касается наших крестьян, то прежнее их состояние, прежнее отношения принадлежат уже истории, настоящее состояние незавидно, а будущая судьба Богу только известна [...]».

⁵³ Пашаева Н. М. Неизданная переписка Д. И. Зубрицкого. С. 182-183.

⁵⁴ Письма къ М. П. Погодину изъ Славянскихъ земель (1835-1861), вып. III // Чтенія въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ. Москва: В универ. типографіи, 1880. Кн. I. с. 588.

⁵⁵ Пашаева Н. М. Неизданная переписка Д. И. Зубрицкого. С. 185.

JOSEF JIREČEK,
literární historik český a rakouský ministr ve výslužbě.
† v Praze 21. listopadu 1888.
Původní kresba Jana Vřítníka.

Йосип Іречек
1825-1888

Йосип Лозинський
1807-1889

Множество уже обнажѣнныхъ бродит по городам и местечкам»⁵⁶.

У розумінні Д. Зубрицького «руський нарід» заселяв усю Східну Слов'янщину: українців, білорусів і росіян, а «руська мова» мала дві вироблені літературні мови: церковнослов'янську й великоруську. Вчений радив Я. Головацькому і І. Вагилевичеві укласти словник галицько-української мови, запропонував Я. Головацькому написати «Рассправу о язиці южнорусским», але все тому, щоб приготувати матеріал для дослідників «московської мови». Відтак він не прийняв «Граматики» П. Куліша, вважаючи ідею писати українську граматику злочином. Про це він писав у листі до М. Погодіна 1858 р.: «Добре, що він (П. Куліш. – Ю. П.) займається збиранням народних пісень, билиць, але ж яка ціль укласти граматику? В одній Русі дві руські граматики, послідовно дві мови, дві літератури, два народи і напевно дві держави. Хай патякає простолюдин, як його навчила мати, а мова літератури повинна бути одна в цілій державі»⁵⁷.

⁵⁶ Письма къ М. П. Погодину изъ Славянскихъ земель (1835-1861), вып. III. С. 609.

⁵⁷ Возняк М. Як пробудилося українське життя в Галичині за Австрії. С. 74.

Ці погляди лягли в основу галицького «общеруського язикового единства». Не дивно, що серед таких поглядів від початку 50-х років XIX ст. московщина й церковщина засмічують що раз більше галицько-українську народну мову. Таким чином, між галицькою інтелігенцією почала утворюватися страшна мовна суміш із народної мови, російської та церковнослов'янської, саме мішанина, що її звали «язычіє», або «языком вищого слога».

Цією мовою з 1861р. часопис «Слово» почав видавати галицький москвофільський письменник, журналіст Богдан Дідицький (1827-1908). У період з 1861-1863 рр. він не цурався української мови і поміщував у «Слові» дописи з Наддніпрянської України, твори наддніпрянських письменників – П. Куліша та О. Кониського, а також видав поезії Ю. Федьковича. У перші роки видання «Слово», подібно до «Зорі Галицької» 1848 р., стало на стороні окремішності українського народу в рамках тогочасного національно-культурного відродження галицьких українців.

Зокрема, у першому номері «Слова» була поміщена стаття «Русь і її відношення до сусідів»: «Надаремно кричать деякі плиткі голови з польського табору, що руська мова – це говір польської, бо філологія давно вже рішила й признала руську мову самостійною, бо 15-мільйонний голос задає ложність тим пустим толкам і крикам»⁵⁸. Тому-то Б. Дідицький вів «Слово» в той час у народнім напрямку, зважаючи на думку громадськості. Він також зіткнувся з виступами О. Лозинського проти впровадження російщини в галицько-українській літературі, крім того, фундатор «Слова» М. Качковський також був проти використання російської мови на сторінках часопису⁵⁹.

Тому Б. Дідицький аж до 1866 р. не виступав зі своїми поглядами про «єдину Русь» з одним письмом та двома вимовами: московською й українською. Саме на цей період, кінець 60-х років XIX ст., припадають широкі зв'язки Б. Дідицького з відомим слов'янофілом, священником посольства Російської імперії у Відні М. Раєвським. Саме через нього Б. Дідицький отримував з Росії книжки та часописи, вів листування

⁵⁸ Див.: Андрусяк М. Два покоління галицького москвофільства // Нова зоря. 1931. 27 вер. Ч. 73. С. 50-52.

⁵⁹ Матеріали по історії відродження Карпатської Русі. Собраль К. С. Свінцицькій. С. 91.

з іншими громадсько-політичними діячами Росії, отримував грошову допомогу. Прикладом такої допомоги є виділення міністерством освіти Росії в лютому 1870 р. тисячі рублів на підтримку газети «Слово»⁶⁰.

В обороні національних прав та інтересів українців Галичини виступили в 60-х роках XIX ст. ще два відомі тогочасні діячі: громадський та церковний діяч, останній холмський греко-католицький єпископ М. Куземський та М. Малиновський, який згодом перейшов (як і Я. Головацький та І. Наумович) у москвофільство. Власне він писав: «Нам, українцям, зостається жалуватися на російське правительство й на давнє польське правительство, бо обидва вони, змагаючи до безумовної централізації, уживали своєї влади на те, щоб нашу українську народність вигубити, щоб нас, українців, винародити, щоб нас або змосковити, або спольщити»⁶¹.

Уперше політичного значення набрала москвофільська течія у 1866 р., після перемоги Пруссії у війні з Австрією. У той час почали ширитись чутки про можливість у найближчий час окупації Галичини Росією. Крім того, австрійський уряд, йдучи на поступки полякам за їх лояльність, передав в управління графу А. Голуховському та польській сеймовій більшості Галичину. Політична невизначеність тодішнього галицького громадянства, його віра не у власні сили і свій народ, а тільки в тогочасну прихильність австрійського уряду змінили їхні політичні надії на допомогу Росії. Тоді Б. Дідицький заговорив на сторінках «Слова» про «одну мову від Карпат до Амура» і написав брошуру «За годину вивчитись українцеві по-московському».

У тому ж «Слові» від 8 серпня 1866 р. вмістили статтю під заголовком «Погляд в будучність», у якій заявлялося: «Ледве почала Русь в Австрії відроджуватись, показалося, що її література не поступить ні на крок без словаря Шмідта, що той словарь руський як для Львова, так і Петербурга, що в нім зібрані скарби справді літературної, письменної мови [...]. Час уже переступити нам Рубікон і сказати щиро та прилюдно: не можемо відділитись китайською стіною від наших братів і віддалюватись від язикової, літературної, церковної та народної

⁶⁰ Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М. Ф. Раевского (40-80 – е годы XIX века). М.: Наука, 1975. С. 432.

⁶¹ Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців (1772-1880 рр.). С. 40.

зв'язи з усім, “руским” світом [...] мы не рутены отъ 1848 г., мы настоящіе русскіи»⁶².

Ось як різко відбулася переорієнтація багатьох діячів краю, а ще 12 квітня 1866 р. добродій о. І. Наумович у галицькій сеймі говорив інше: «Як не можем бути поляками, так не есьмо великорусами; всегда булисьмо, есьмо і будемо малорусами; ані польський, ані великоруський язык не станеться ніколи нашим, бо так той, як сей, не есть нам питомий народній»⁶³.

27-28 грудня 1866 р. відбулися гострі дебати в Галицькому сеймі щодо шкільної справи. Як перший етап до колонізації Галичини, польська адміністрація підготувала краєвий закон про мову викладання в народних і середніх школах та про утворення Крайової шкільної ради у Львові з тією метою, щоб усе керівництво перейшло в їх руки. Ці домагання поляків у Галицькому сеймі викликали рішучі протести зі сторони руських послів-священників І. Наумовича, Г. Гинилевича, М. Лозинського, С. Качали та Павликова. Вони виступили проти звинувачень з польської сторони про некультурність українського народу, а І. Наумович відстоював різницю між розмовною мовою народу та літературною мовою, але при цьому підкреслював схожість галицької мови з «языком російським»: «Же есть сходство между языками всіх слов'ян, же язык наш східний есть з языком, котрий нині употребляється в самой Москві, за тое ми чей невинні. Що ж такого злого, панове, що ми тепер звідтам відбираєм то, що було і есть нашим питомим?...»⁶⁴.

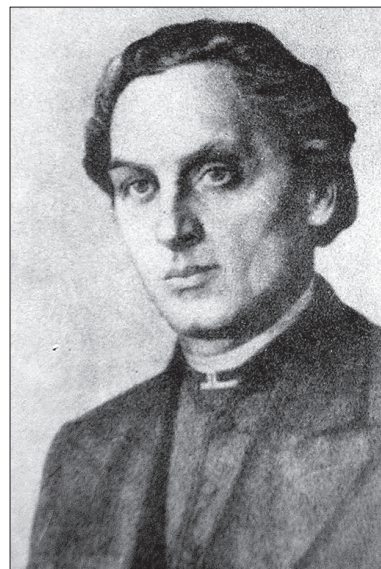
Зловживання поляків у шкільництві викликало законні протести зі сторони української громадськості Галичини. Зокрема, відомого громадського діяча, коломийського видавця, прихильника москвофільства М. Білоуса звинуватили в антиавстрійській пропаганді. Вона нібито містилась у статтях редагованої ним газети «Голос народний» за серпень 1867 р., за що вони й були конфісковані⁶⁵. Однак нічого крामольного ці статті не містили. Навпаки, автор статті висловлював жаль

⁶² Там само. С. 44.

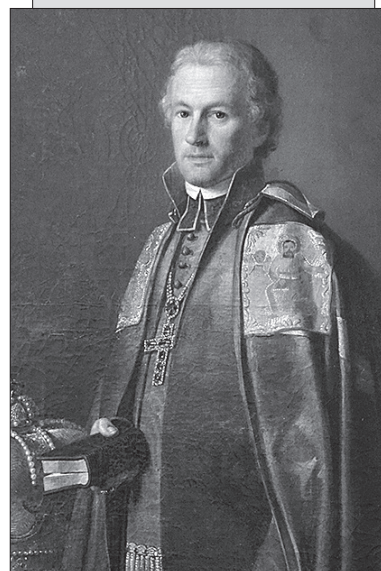
⁶³ Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. У двох томах. К.: Наук. думка, 1970. Т. I. С. 343.

⁶⁴ Там само.

⁶⁵ Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 225. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 12-15.

Маркіян Шашкевич
1811-1843

Митрополит Михайло Левицький
1816-1858

з приводу запровадження в школах замість німецької викладової мови польської та сподівався, що Габсбурги забезпечать українцям в Галичині такі ж права і свободи, якими користуються поляки.

З часом засилля поляків у всіх сферах життя та нестабільне становище австрійського уряду викликали в частини української громадськості Галичини зневіру в майбутність українців в Австрії, і цей настрій був поштовхом до поширення русофільства. Староруське «Слово» проголосило в 1866 р. гасло «єдинства» з російським народом не тільки в політичному значенні, але також і національним, староруська партія почала перетворюватись що раз виразніше в партію русофільську⁶⁶.

⁶⁶ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. С. 98.

Нарис другий

ПРОТИСТОЯННЯ

Наприкінці 1860-х років галицький старорусинський табір перебував у цілковитій дезорієнтації та безплідній полеміці навколо мовних питань. Зокрема, одна частина цього суспільно-політичного напрямку під проводом Б. Дідицького та І. Наумовича почала пропагувати проросійські настрої, називаючи себе «настоящими рускими», й у своєму друкованому органі «Слово» проголосила національну єдність з російським народом. Друга її частина під проводом майбутнього голови «Просвіти» та віце-маршалка Галицького сейму Ю. Лаврівського шукала порозуміння з поляками, відмовляючись від ідеї поділу Галичини, та висунула 1869 р. у сеймі ідею угоди й співпраці з поляками.

Ця невпевненість та застій консервативного напрямку галицької інтелігенції викликали бурхливу

реакцію серед молоді та появу опозиції русофілам. Серед членів українських «громад» – гімназистів Львова – зріє і формується українофільська течія, яка дістала назву народовців. Першим органом, навколо якого групувались народовці, був журнал «Вечорниці», редактований Ф. Заревичем та В. Шашкевичем. Проіснував він усього півтора року (1862-1863 рр.), але його заслугою було те, що він уперше в західноукраїнській журналістиці доводив потребу спільної для всього українського народу єдиної літературної мови. На його сторінках друкувались і твори Т. Шевченка, Марка Вовчка, Ю. Федьковича.

Восени 1863 р. К. Климкович заснував журнал «Мета», який став політичним органом народовців. Своїм завданням у питаннях літератури він ставив пропаганду самостійності, у питаннях політики – «заступання гадки о народному єдинстві і народній самостійності всього южноруського люду...»⁶⁷. Його поява в громадсько-політичному та культурному житті Галичини була значима, якщо мати на увазі те, що в цей період (1848-1860 рр.) основну масу всіх львівських «друків», а їх нараховувалось 600, становили «стихи» в честь імператора, митрополитів та різних преосвященств, «кветки пресветийшим», «місяцеслави», «пєния церковне». Поряд зі «Словом» із москвофільських видань у 60-х рр. XIX ст. виходило кілька короткочасних часописів для широких верств населення та спеціалізованих «галузевих» видань, проте на них лежав відбиток «кустарщини», вузькості в усіх галузях, місцевої замкнутості. У 1869-1872 рр. видається «Господарь», у 1870-1874 рр. – «Учитель», а з 1875 р. – «Газета школьна»⁶⁸. У 1867 р. заснували орган народовців – часопис «Правда», який виходив з тривалими перервами до кінця 1880 р.

На сторінках цих часописів ведеться схоластична полеміка москвофілів та народовців щодо українського правопису, обрядовості, народності. Мабуть, найбільш красномовно прояснив суть усіх цих протиріч обох течій М. Драгоманов у своїй об'ємній статті «Література російська, великоруська, українська і галицька». Вона була відповіддю на полемічну статтю, вміщену в «Правді» 1873 р., про можливість чи неможливість згоди між «українофілами» і «панрусистами». Оскільки

⁶⁷ Нариси історії Львова. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. С. 180.

⁶⁸ Там само. С. 183.

обидві галицькі партії головним чином приділяли увагу літературним питанням, то й вістря своєї критики М. Драгоманов спрямував на літературні погляди представників обох партій.

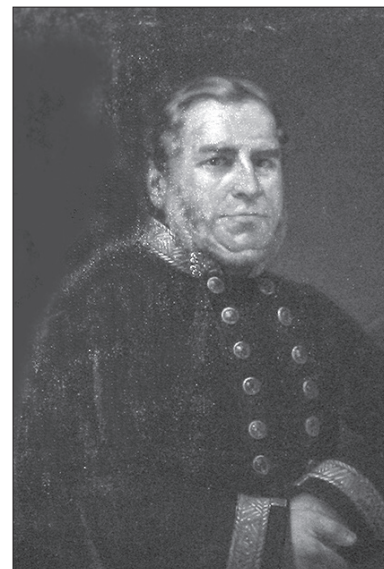
Спочатку це були статті у «Вестнику Європи» та «Санкт-Петербурзьких вѣдомостях», у «Киевском телеграфі», у народо-вському часописі «Правда». М. Драгоманов зауважував, що через незнання передових суспільних ідей, через необізнаність з видатними творами світової літератури та найновішими науковими досягненнями і народовці, і москвофіли негативно ставляться до соціальних проблем, а це відкидає їх з дороги сучасного прогресу і демократії⁶⁹.

Клерикали називали себе прихильниками Росії і навіть намагалися писати російською мовою, як Б. Дідицький, бо мову свого народу вважали «хлопською», а Т. Шевченко викликав у них огиду. Але й російської мови вони не знали, як зауважував М. Драгоманов. Галицькі клерикали браталися з Росією реакційною, «полізли до умираючої Росії, а не живої Росії майбутнього»⁷⁰. Тож вважалося, що «справжня» Росія – це голос її велетнів думки – В. Белінського, М. Чернишевського, О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Гоголя, І. Тургенєва. Щоб мати уявлення про неї, треба знати її кращих представників, її демократичну літературу, а не лише шовіністичні статті «Голоса» і реакційне видання «Московських вѣдомостей» М. Каткова.

Тож М. Драгоманов твердив, що практично немає великої різниці між правдивими патріотами обох партій, а в діях декого з обох партій є ще такі моменти, що зможуть звести їх між собою у згоду. Партія «руських», говорячи про єдність Галичини з Росією, вибирає в Росії, що вона сама викидає, єднається в Росії з тим, що шкодить самій Росії. Народовці, навпаки, у теорії йдуть проти ідеї про взаємини з Росією, але на практиці краще єднаються з нею, бо беруть з Росії немало її живих продуктів літератури і науки. Власне народна партія на Галичині, починаючи від взаємин Г. Шашкевича з малорусами М. Максимовичем, О. Бодянським, прийняла українську літературу через «Слово» 1862-1863 рр., а потім особливо через «Правду»

⁶⁹ Іванова Р. П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України. Київ: Видавництво Київського університету, 1971. С. 193.

⁷⁰ Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. У двох томах. Т. I. С. 90.

Михайло Качковський
1802-1872

Михайло Куземський
1868-1871

і «Основу», познайомила Галичину з науковими роботами П. Куліша, М. Костомарова, І. Котляревського, великорусів Лавровського, Піпіна, Стасова, Кавеліна, подавала повісті М. Салтикова-Щедріна, І. Тургенєва⁷¹.

Як підкреслював М. Драгоманов, саме «протируска» партія на Галичині зробила більше для пропаганди літератури Росії, ніж та партія, яка говорила про єдність з Росією. Тому і ті з росіян, які мали можливість близько познайомитись з літературою і партіями на Галичині, виказували більші симпатії до народної партії. Ця партія часом і антипатизувала більше до Росії, ніж до «старої» партії, хоча вона стільки говорила про братерство з Росією, так само, як у Великорусії люблять «сепаратиста» Т. Шевченка, а не можуть читати «общеруса» Дідицького»⁷².

1870 р. староруська партія заснувала політичне товариство «Руська Рада», яке мало стати прототипом «Головної Руської Ради» з 1848-1851 рр. і, таким чином, опанувати політичним проводом українців на Галичині. Але насправді це «общество» з часом щораз більше схилялося на бік русофільства, а тому 1908 р. стало

⁷¹ Там само. С. 96.

⁷² Там само. С. 97.

«Русско-национальным политическим обществом «Русская Рада». Провідними діячами в тім товаристві були о. Я. Шведзицький, о. Т. Павликів, а згодом І. Добрянський і В. Дудикевич. Першим політичним виступом «Русской Рады» стала її петиція від 21 березня 1871 р. до Віденського парламенту. У ній підкреслювалось, що мир і згода на Галичині можливі лише тоді, коли руська нація буде захищена від національно-політичного домінування польської більшості Галицького сейму. Відтак були поставлені такі основні вимоги: скасування конституції 1861 р. та запровадження рівноправного представництва національних інтересів відповідно до потреб Галичини; обрання до австрійського парламенту депутатів за умови прямих, безпосередніх виборів; забезпечення прав етнічних меншин проти утиску більшістю шляхом законодавчого врегулювання прав та потреб етнонацій⁷³.

Одночасно в 70-их роках ХІХ ст. москвофіли і народовці виступали разом в тих чи інших питаннях економічного та суспільно-політичного життя краю. Зокрема, це стосується діяльності нового австрійського парламенту каденції 1873-1879 рр., який уперше обрали на підставі нового виборчого законодавства шляхом безпосередніх, прямих виборів і до якого ввійшло 15 українських депутатів-галичан. Це стосується виступів кількох українських депутатів: В. Ковальського про те, що досі у Львові не організували український університет, що у школах на Галичині нехтують українською мовою; І. Наумовича про те, що в урядових колах Галичини не використовують українську мову; посла Заклинського, який критикував уряд за його подвійну гру щодо українців⁷⁴.

У 1879 р. настав момент, коли українська громадськість, побачивши невдачі в боротьбі із польським засиллям, вирішила припинити суперечки між різними течіями українського політичного табору, тим більше, що вони стосувались передусім мовних питань та правопису. Крім того, до згоди також спонукала невдача українців під час виборів до Австрійського парламенту, куди обрали лише трьох

⁷³ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. С. 129.

⁷⁴ Там само. С. 174.

українців – В. Ковальського, Д. Кулачковського, о. І. Озаркевича, так звану «посольську трійцю»⁷⁵.

Перший акт згоди мав відбутись на загальних зборах «Руської Ради» 18 листопада 1879 р. у Львові, де планували прийняти сорок народовців у члени товариства. Але цю справу об'єднання зірвали лідери львівських москвофілів, зокрема, редактор часопису «Слово» В. Площанський і О. Добрянський.

Щоправда, після 1879 р., коли не дійшло до згоди між народовцями і москвофілами на зборах «Руської Ради», були такі моменти, що москвофільські діячі брали участь у спільних всенародних виступах. Так, у скликаному з ініціативи редактора «Діла» В. Барвінського першому народному вічі у Львові 30 листопада 1880 р. брали участь І. Наумович та інші москвофіли. Показовим у цьому сенсі є народне віче у Львові 17 червня 1883 р. У комітет віча входили як народовці, так і москвофіли А. Вахнянин, А. Горбачевський, І. Добрянський, У. Літинський, О. Марков, М. Нагірний, Ю. Романчук, Є. Савицький, К. Устиянович. Програма віча складалась із трьох пунктів: «1) яким чином піднести добробут краю і народу; 2) теперішній устрій шкіл в Галичині і потреба змін у них на користь руського народу; 3) політичне становище русинів у Галичині»⁷⁶. Головою віча обрали І. Добрянського, а секретарями – В. Бачинського та Онишкевича.

Першим виступив І. Добрянський, який наголосив, що віче зібалося для того, щоб порадитись щодо проблем, які турбують українців, «хоча ми маємо конституцію, яка гарантує нам виборних заступників у сеймі і державний парламент, хоча маємо після останніх виборів 3 депутатів у парламенті і 9 у сеймі. Ви самі свідки цих подій, урядовці зневажають нашу віру й мову, конституційні права нашого народу»⁷⁷.

Бурхливу реакцію в галицькому середовищі викликали листи М. Драгоманова до москвофільської молодіжної газети «Друг», навколо

⁷⁵ Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Івано-Франківськ: Видавець Третьяк І. Я., 2008. С. 28, 34, 44.

⁷⁶ Русская Рада. 1883. 15 черв. Ч. 11. С. 1-4.

⁷⁷ Русская Рада. 1883. 1 лип. Ч. 12. С. 1-3; Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. С. 83.

якої гуртувалась передова на той час частина львівського студентства. Журнал виходив у 1874-1877 р. як орган москвофільської організації «Академичный кружок», що існувала у Львові з 1871 р. До «Друга» ще студентами дописували І. Франко, М. Павлик, А. Дольницький, В. Давидяк, В. Стебельський, С. Лабаш, О. Авдиківський. К. Левицький був членом цього товариства з 1878-1880 рр., де він познайомився з М. Королем, А. Телесницьким, Л. Павенцьким, С. Федаком⁷⁸.

У перший період свого існування (1874-1875 рр.) «Друг», по суті, лише поповнив кількість так званих «сірих» видань Галичини. Він обмежував свою діяльність вузькою просвітницькою програмою, проголошував декларативно-романтичні «патріотичні заклики про “руський народ”» і його старовину, про любов до «найменшого брата», але був повністю відірваний від конкретного щоденного життя⁷⁹.

Історія цієї невеликої газети яскраво відображала боротьбу думок і напрямів галицького суспільства 70-х років XIX ст. Переворот у «Друзі» зробили листи М. Драгоманова до редакції журналу. Перший лист М. Драгоманов написав весною 1875 р. у відповідь на статтю «Галичанина» «Новое направление украинской литературы» (псевдонім Г. Онишкевича, відомого галицького мовознавця. – Ю. П.). Ця стаття була написана в руслі тогочасних москвофільських поглядів на мову та літературу. Вона рішуче заперечувала позитивну роль літератури Наддніпрянщини як зразка для галичан, а також можливість існування літератури на основі живої української мови. А от зміст листа зводився до критики москвофільських позицій у мовних питаннях та закликав галицьку молодь взятися до серйозної справи – праці над просвітою затурканого і знедоленого народу. Демократичні ідеї мусять увірватись у галицьке суспільство і оживити його, увійти у зв'язок з передовою російською культурою двома шляхами: 1) через українську літературу, що цілком природно й ефективно; 2) шляхом поширення на Галичині творів М. Гоголя, І. Тургенєва, М. Некрасова та інших російських письменників на літературній мові, а не «по-рутинному», як це роблять у «Слові» і «Друзі». Москвофільство ж, як заявив М. Драгоманов, фактично

⁷⁸ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. С. 164.

⁷⁹ Історія української дожовтневої журналістики. С. 192.

підриває корені соціального і культурного відродження Галичини⁸⁰. В. Левинський зауважував: «Виставляючи клич оборони української національності і її вольностей та збудження потреби єдності національної, Драгоманов перший виступив як рішучий панукраїнець – він добачав найуспішнішу реалізацію ідеї політичної самостійності українського народу в політиці федералізму»⁸¹.

Дискусія про літературну мову, що розгорнулася у «Друзі» в 1875 р., вимагала одночасного розвитку й таких провідних ідейно-естетичних питань, як суспільна роль інтелігенції, літератури, науки, преси. І вони звучали у статті «лівої» частини редакції часопису, передусім М. Павлика⁸². Він вказував на необхідність створення справжньої народної інтелігенції. Таким чином, «Друг» включився в боротьбу за виховання інтелігенції на Галичині, виступив проти зашкарублості й консерватизму москвофілів та народоців.

Другий лист М. Драгоманова підбадьорив галицьку молодь, повертаючи її на шлях боротьби. «Покиньте старі ідеали, досить годувати народ казками та легендами, досить ляяти його п'яницею та ледарем», – звертався він до молоді. «Досить іти слідом «“святоюрської” партії, а потрібно звернутись до народу, говорити з ним зрозумілим йому рідним словом, нести до нього здобутки європейської цивілізації», – закликав М. Драгоманов⁸³.

Тож молодь гаряче відгукнулася на його заклик. Збори студентських організацій (москвофільського «Академического кружка» і народо-вського «Дружнього лихваря») не на жарт налякали провідників галицьких партій. Незабаром обидва товариства об'єднались – і склалась нова група, яку прозвали «драгоманівською». До неї увійшли І. Франко, М. Павлик, А. Дольницький, О. Зафійовський. Це був справжній переворот, який визначив шлях майбутнього руху радикалів на Галичині.

⁸⁰ Іванова Р. П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України. С. 134; Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. У двох томах. Т. I. С. 40.

⁸¹ Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. З передмовою Льва Юркевича. К.: Видавництво «Дзвін», 1914. С. 28.

⁸² Історія української дожовтневої журналістики. С. 194.

⁸³ Іванова Р. П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України. С. 195.

Третій лист М. Драгоманова до «Друга» редакція поклала в основу своєї діяльності, щоб стати ближче до народу, організувати гурт однодумців, котрий став би на демократичні позиції, а в центрі своєї діяльності поставив соціально-економічні інтереси.

А оскільки, як писав В. Левинський, «політика кожної демократії – се політика, оперта на людських масах», то «отсю, а не иншу політику вказував Драгоманов українському суспільству в Галичині. І тому закликав він все живе серед сього суспільства “будити маси народу”. Йому і як соціалістови, і як демократови була осоружна “політика поклонів, крутійства, попівсько-адвокацької еквілібристики”, коротко, вся отся “неполітична політика”, яку проводили життя українські народовці і які власне через сю політику так само були чужі народним масам, як і москвофіли [...]»⁸⁴.

Діяльність москвофілів серед галичан від 1860-х років XIX ст. чимраз більше поглиблювала поділ галицьких українців на два протилежні, ворогуючі між собою табори. Ця обставина гальмувала розвиток національної самосвідомості. Адже роз’єднані та збаламучені галицькі українці не могли ніколи вибрати відповідну до своєї чисельності кількість своїх депутатів до Австрійського парламенту та Галицького сейму. Загальне число мандатів, котрі вдалося здобути 185 українським послам, – 267⁸⁵. У період каденції Галицького сейму в 1870-1882 рр. москвофіли мали 52 мандати, а народовці – всього чотири⁸⁶. Таким чином, обрані нечисленні українські представники були безсилі та не могли належним чином відстоювати українські національні інтереси.

Не сприяло національно-культурному розвитку українців й те, що в москвофільських руках опинилися національні культурно-освітні товариства Галичини, адже в час суперечок між народовцями і москвофілами керівництво цих організацій схилилось у бік москвофілів. Тому під їх впливом опинилося товариство «Ставропігійський інститут», яке з кінця XVI ст. (у добу відомого православного братства) було осердям національно-культурного руху не лише на Галичині. Сюди ж

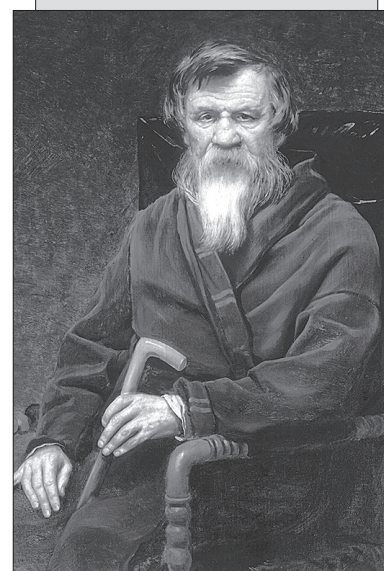
⁸⁴ Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. С. 29.

⁸⁵ Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. С. 83.

⁸⁶ Там само. С. 64.

Омелян Партицький
1840-1895

Михайло Погодін
1800-1875

додаймо літературно-наукове товариство «Галицько-Руська Магиця» та «Народний Дім» у Львові⁸⁷.

«Народний Дім» у Львові будувався за ініціативою священника Л. Трещаківського головним чином для того, щоб помістити в ньому залу для засідань, читальний зал, бібліотеку, архів, музей, книгарню та бурсу. Розпочату 1851 р. будову головного будинку закінчили 1864 р. завдяки пожертвуванням усіх українців Галичини. До 1872 р. «Народним Домом» завідувала «Комісія завідуюча справами “Народного Дому”», у склад якої потрапили особи, яких не обирала українська громада Львова. Вони повели діяльність товариства в інший бік, уклали статут «Общества Народный Дом», у якому львів’яни-українці не згадувалися, а також сфабрикували текст первісних установчих документів. З 1872 р. у члени цієї народної установи почали приймати тільки москвофілів, а відмовили українським народовцям, таким як О. Огоновський, В. Нагірний, Ю. Романчук, Є. Олесницький та іншим⁸⁸.

Керівництво «Народного Дому» відмовляло в оренді зали для

⁸⁷ Крип’якевич І. П. Історія України. Львів: «Світ», 1990. С. 287.

⁸⁸ Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. Львів: Видання товариства «Просвіта», 1935. С. 40.

влаштування концертів на честь Т. Шевченка, театральних вистав українського театру з Києва. Бурсаків «Народного Дому» посилали не до української гімназії, а до німецької тому, що в українській вчили рідною мовою, а не «язичієм». У цих москвофільських бурсах виховували селянську молодь у «об'єдинительному дусі» не для праці над культурним піднесенням свого народу, а для ширення серед рідного народу чужих, ворожих та шкідливих йому думок⁸⁹.

Зауважмо, що М. Драгоманов писав про застій та консерватизм усіх цих москвофільських товариств, одночасно він відзначав організаторський талант та здібності вже згаданого москвофільського діяча, греко-католицького священника І. Наумовича. Він походив зі священницької родини, закінчив Львівську семінарію, у часи «Весни народів» 1848 р. був активним послідовником польських ідей розвитку Галичини та згодом перейшов у табір «Головної Руської Ради». У 1860-х роках він висунув ідею очищення східного обряду від впливів західного (католицького) обряду. А що він був талановитим промовцем, популяризатором науки та організатором селянства, у 1871-1881 рр. видавав у Коломиї, разом із видавцем та прихильником москвофільства М. Білоусом, газету для народу «Русская Рада»⁹⁰. Друкувалась газета частково кирилицею, дописували до неї маловідомі автори, а також сам І. Наумович, Михайло та Теодор Білоуси на господарські та політичні теми. Часопис інформував про події на Галичині і на Буковині, подавав передруки з інших видань. Наприкінці 1871 р. І. Наумович розпочав видавати в Коломиї «чистою народною мовою» часопис «Наука», де розміщував статті на господарські теми, оповідання про релігію та освіту, пропагував тверезий спосіб життя. На сторінках «Науки» цей діяч розмістив безліч своїх повістей та оповідань, однак всі вони не представляють жодної літературної вартости.

Цікаво, що проросійські біографи І. Наумовича зауважують, що він, мовляв, чудово розумів душу свого народу, його проблеми та потреби. А міг цікаво та оригінально пояснити простому селянину догми,

⁸⁹ Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. Львів: Накладом В. Бачинського, 1909. С. 36.

⁹⁰ Романенчук Б. Літературна Коломия // Коломия й Коломийщина. Філядельфія: Накладом НТШ, 1988. С. 301.

правила та головні церковні (читай: православні!) постулати. А от різні повчання щодо пізнання світу, природи й досягнення людського розуму вкладав в уста вчителя чи священника⁹¹. Саме за свою активну та громадську діяльність І. Наумович здобув популярність та прихильність серед селянства, тому неодноразово обирався від москвофілів послом до Галицького сейму (1861-1866 рр.) та Австрійського парламенту (1873-1879 рр.). У цих представницьких органах імперії і Галичини він активно вів депутатську діяльність, виступав в обороні «прав руського народу Галичини»⁹².

З постаттю І. Наумовича пов'язаний відомий політичний процес 1882 р. над москвофілами. Приводом став перехід на православ'я селян села Гнилички Збаразького повіту (сучасна Тернопільщина. – *Ю. П.*), де І. Наумович використав непорозуміння селян з місцевим парохом та байдужість до цієї проблеми львівської митрополичої адміністрації. І. Наумович запропонував обуреним селянам прийняти православ'я, він хотів цим нібито висловити протест проти збільшення чисельності єзуїтських місій у Галичині та проти переселення до Львова нового польського чернечого ордену так званих «змартвихстанців»⁹³.

Зауважмо передумови цього сюжету. Чималим прикладом ініціатив, що провокували етноконфесійний антагонізм на Галичині, слугує «добромильська» реформа греко-католицького чернечого чину Св. Василя Великого. Її, враховуючи побоювання зазіхань на етнічну самобутність греко-католицького населення, окремі політичні актори українців трактували як спроби колонізації і латинізації етнічної більшості регіону, оскільки її мали провести єзуїти-поляки. К. Левицький згадував: «Забір монастирів на власність Єзуїтів та польонізація і лятинізація наших оо. Василян – отсе ті чорні хмари, які нависали

⁹¹ Ваврик В. Р. Просвѣтитель Галицкой Руси. Львов – Прага: Издание газеты «Русский Голосъ», 1926. С. 5.

⁹² Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. С. 160; Левицький К. Українські політики. Львів: Накладом видавничої спілки «Діло», 1937. С. 4; Плекан Ю. Перший досвід парламентаризму: українці – депутати австрійського парламенту та галицького крайового сейму (1848-1918). Довідник. Івано-Франківськ: Видавель Третяк І. Я., 2012. С. 43.

⁹³ Андрусак М. Як поступали галицькі москвофіли (від 70-х рр. XIX – до світової війни) // Життя і знання. 1934. Ч. 10. С. 298.

у почуваннях нашого громадянства»⁹⁴. Це викликало хвилю протестів, кульмінаційним моментом яких стало віче українців Львова 4 травня 1884 р., у якому взяло участь приблизно 2 тис. осіб. У резолюції зборів записали: «Вислати депутацію до цісаря проти Єзуїтської реформи оо. Василіян». До її складу делегували львівського купця М. Димета, професорів Львівського університету О. Огоновського та І. Шараневича, а також В. Федоровича з Вікна⁹⁵.

Подібні акції, враховуючи методи їх реалізації, не можна поставити в один ряд із подіями на кшталт тих, які відбулися 1882 р. у Гниличках Збаразького повіту, де місцева греко-католицька громада перейшла на православ'я. Проте прибічників таких дій було небагато. Конфліктний модуль міжетнічної взаємодії доповнили факти участі І. Наумовича та графа Делля Скаля православного віросповідання, яких звинувачували в підбурюванні до антидержавних дій, а також приїзд москвофільських діячів А. Добрянського, його доньки О. Грабар і сина М. Добрянського – adeptів російського православ'я і речників москвофільства⁹⁶. Головних фігурантів звинуватили в тому, що вони хотіли «відірвати Галичину, Буковину і Північну Угорщину від Австрійської держави і викликати небезпеку для країни ззовні і небезпеку громадянської війни всередині»⁹⁷.

Це дало привід оголосити про «головну зраду», щоб, як висновок К. Левицький, «... доставити доказ, що Русини є супроти Австрії не тільки нелояльні, але навіть небезпечні»⁹⁴. Події в Гниличках та гучний судовий процес призвели до того, що греко-католицького митрополита Й. Сембратовича відкликали з Рима до Відня, де він 4 вересня 1882 р. подав імператору Францові-Йосифу резигнацію з гідністю галицького митрополита. У 1884 р. після шестимісячного попереднього слухання і восьми місячного ув'язнення І. Наумовича відлучили від греко-католицької церкви. Йому інкримінували «розпалювання серед

⁹⁴ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. На підставі споминок. С. 213-214.

⁹⁵ Там само. С. 214.

⁹⁶ Пашаєва Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX-XX вв. М.: Государственная публичная библиотека России, 2001. С. 91-92.

⁹⁷ Там само. С. 92.

сільського населення... симпатій до Росії і поширення відрази до політичних установ і церковної (Берестейської 1596 р. – *Ю. П.*) унії»⁹⁸.

Події в Гниличках намагалися використали й польські політичні автори. Їхні ЗМІ, які симпатизували москвофілам, зокрема, краківський часопис «Czas», назвали Гнилички «безкровою Боснією», натякаючи на повстання босняків проти австрійської окупації⁹⁹. За оцінку тогочасного дописувача «Діла» В. Барвінського, «процес Ольги Грабар і товаришів» показав, що, незважаючи на намагання польської адміністрації представити події в Гниличках як зраду українцями Габсбургів, насправді йшлося про інше: «Тут, в Галичині, є точка Архімеда, з котрої може успішно подвинути Русин свою, а Поляк свою національну справу, що кривди руського народу в Галичині є кривдою цілого руського народу, та посередно для будучности польського народу»¹⁰⁰.

Отже, спонтанна акція в Гниличках 1882 р. пояснюється, ймовірно, не тільки зондажем москвофілів готовності українських селян розірвати з греко-католицизмом, а й тим, що окремі зі священників греко-католицької церкви (І. Наумович) вважали своїм завданням «навернути» українців на «чисту православну віру», нейтралізувати впливи народо-вців, сприяти перетворенню українців у «справжніх» православних.

Звісно, що цей випадок використали поляки у своїх інтересах, щоб скомпрометувати УГКЦ та українців, показати нелояльність їх до Австрії та правлячої династії. Для цього мав посприяти карний процес, що розпочався у Львові 12 червня 1882 р. На лаві підсудних опинилися: А. Добрянський – лідер москвофілів Закарпатської України та його дочка О. Грабар; О. Марков – редактор часопису «Пролом»; В. Площанський – редактор часопису «Слово»; І. Наумович та В. Наумович – студент університету; о. Огоновський – редактор часопису «Родимий Листок» у Чернівцях; І. Трембіцький – редактор часопису «Приятель дітей» у Коломиї; А. Ничай – редактор часопису «Господарь і Промисленник» у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ. – *Ю. П.*);

⁹⁸ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. С. 196, 197; Пашаєва Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX-XX вв. С. 92.

⁹⁹ Пашаєва Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX-XX вв. С. 92.

¹⁰⁰ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. С. 198.

І. Шпундер – селянин с. Гнилички на Тернопіллі; О. Залуський – містянин зі Збаража¹⁰¹. Проти них було висунуто звинувачення в державній зраді через те, що вони ніби були в таємних взаєминах із М. Добрянським, сином А. Добрянського, який був урядовцем російського міністерства внутрішніх справ та членом «Словянського общества» в Санкт-Петербурзі, які прагнули відірвати Галичину, Буковину та Закарпаття від Австро-Угорщини. Керівниками цієї злочинної групи були А. Добрянський та І. Наумович.

До судового розслідування було долучено вилучене під час обшуків особисте листування обвинувачуваних осіб між собою та деякими відомими російськими громадськими та урядовими інституціями¹⁰². Покази обвинувачуваних та свідків вказують на брак національної свідомости та відваги. Тільки двоє обвинувачуваних селян говорили на суді рідною мовою, всі інші зізнавались польською, а О. Грабар та А. Добрянський – німецькою. У ході 33-денного судового засідання так і не було доведено факту державної зради, і тому кримінальний трибунал та присяжні визнали їх тільки в злочині порушення громадського спокою.

Згідно з винесеним вирокom І. Наумович отримав вісім місяців тюрми, В. Площанський – п'ять місяців, селянин Шпундер та містянин Залуський – три місяці тюрми¹⁰³. Та, насправді, лише п'ять обвинувачуваних (А. Добрянський з дочкою, О. Марков, В. Площанський та І. Наумович) були справжніми москвофілами і підтримували безпосередні зносини із діячами Росії, отримували від них грошову допомогу¹⁰⁴. На противагу цьому заслуговує на повагу вчинок збараського містянина О. Залуського. Відбувши покарання у в'язниці, він прийняв православ'я та відвідав святині – Київську та Почаївську лаври. Однак звичайний містянин, але справжній патріот, він усвідомив свою помилку,

¹⁰¹ Стенографический отчетъ изъ судебной расправы по дѣлу Ольги Грабаръ и товарищей. Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійскаго Института, 1882. С. 3.

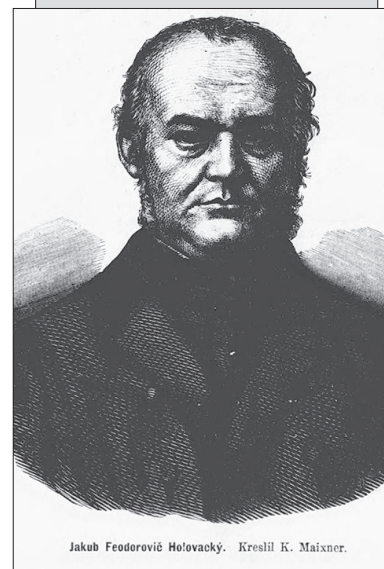
¹⁰² Там само. С. 4.

¹⁰³ Там само. С. 396.

¹⁰⁴ Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М. Ф. Раевского (40-80-е годы XIX века). М: Наука, 1975. С. 162, 450.

Спиридон Литвинович
1864-1869

Jakub Feodorovič Holovačký. Kreslil K. Maixner.

Яків Головацький
1814-1888

повернувся до прадідівського обряду та публічно про це повідомив у «Ділі» 14 квітня 1887 р¹⁰⁵.

Цей процес найкраще охарактеризував В. Барвінський, вказавши на той рак (хворобу) – незгоду, що точить наш український народний організм, і тому наша галицька громадськість повинна тверезо поглянути на своє становище, всіякі непорозуміння¹⁰⁶. У відповідь на статті у «Правді», де москвофілів називали «ренегатами» та «мусором», І. Франко писав: «Те, що хтось з наших “ренегатів”, як наприклад, Наумович, Дідицький та інші, зробили для розвитку українсько-галицького суспільства і простого народу в десять раз більше, ніж тисячі найкращих не ренегатських ортодоксів разом узятих, це редакції “Правди” не стосується, бо це не підходить під мірку виключно національні». Підкреслюючи широке розповсюдження русофільських ідей не тільки серед інтелігенції, а й серед селянства, І. Франко зазначав: «Був час, коли “Наука” Наумовича мала близько трьох тисяч передплатників, число

¹⁰⁵ Андрусак М. Як поступали галицькі москвофіли (від 70-х рр. XIX – до світової війни). С. 299.

¹⁰⁶ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. С. 138.

якого ніколи не досягала ні одна “укрфільська” газета. “Наука” існує і по нині, народ її читає з насолодою, не дивлячись на процеси, еміграцію Наумовича та церковні заборони»¹⁰⁷.

У 1883 р. зазнав банкрутства «Банк рустикальний» у Львові, заснований у 1867 р. Його банкрутство через погане керівництво та шахрайство потягнуло за собою повне розорення ще однієї установи – «Общого рольничо-кредитового Заведенія», яке москвофіли заснували у 1873 р. для економічного піднесення селянства краю¹⁰⁸. А що в цьому банку містилися фонди вдів та сиріт, судові депозити, завданням крайового уряду було перевести ці фонди в інші фінансові установи та ліквідувати банк. Однак уряд монархії та Галицьке намісництво не захотіли займатись його ліквідацією. Таким ставленням до економічних проблем було відкрито доступ до російської пропаганди, бо І. Наумович та В. Площанський особисто їздили до російської столиці за допомогою до тамтешнього уряду. І вони її отримали в розмірі 1,5 мільйона золотих ринських через посередництво російського синдикату. Однак все одно ці кошти не допомогли, банк зазнав краху, спричинивши розорення більшості селянських господарств, посіяв серед галицьких українців зневіру у власні сили¹⁰⁹.

У 1874 р. у Коломиї І. Наумович заснував філію москвофільського товариства «Общество ім. М. Качковського» (далі – «Общество...»), названого на честь галицького мецената, урядовця Михайла Качковського. Він раптово помер у Санкт-Петербурзі, повертаючись із подорожі по Скандинавії, залишивши після себе велику фундацію – 89 тисяч гульденів (для порівняння, місячна платня професора львівського університету становила 300 гульденів. – *Ю. П.*) на освітні цілі. Усі ці кошти згодом перейшли на рахунок «Общества...», хоча низка дослідників вважає, що М. Качковського не слід за цей вчинок вважати «твердим русофілом»¹¹⁰.

¹⁰⁷ Франко І. Формальний і реальний націоналізм (Кілька уваг про ІХ і Х випуск «Правди») // Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. Т. 27. К.: Наукова думка, 1980. С. 361.

¹⁰⁸ Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. Львів: Накладом В. Бачинського, 1909. С. 37.

¹⁰⁹ Франко І. Сумна історія крилошанського банку і його так званої санації // Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. Т. 44, кн. 1. К.: Наукова думка, 1984. С. 429.

¹¹⁰ Українська Загальна Енциклопедія: книга знання: у трьох томах. Львів – Станіславів –

Іван Озаркевич
(1795-1854)

Осіп Мончалівський
(1858-1906)

Згідно із статутом метою цього товариства була освіта селян, для яких мало видавати товариство «популярні книжки про релігію, історію та мораль, господарство та повісті забавні й веселі. Аби простий чоловік переймив яку науку, – писав у першій книжечці “Общества...” під назвою “З богом” І. Наумович, – то йому писати треба такою мовою, якою він сам говорить, бо високо вченої мови він не розуміє...»¹¹¹.

Видання «Общества...», що з 1876 р. переїхало разом із «Наукою» до Львова, виходили на переміну то чистішою народною мовою, то «язиком вищого слога». Популяризаційний хист І. Наумовича, його вмільний підхід до селян об’єднували навколо «Общества...» багатьох селян. Крім того, серед селян навмисно поширювали чутки, що товариство «Просвіта», засноване в 1868 р., є «панським» товариством, бо його головою в той час (1873-1875 рр.) був дідич В. Федорович, натомість «Общество...» – товариство «хлопське»¹¹².

Щорічні загальні збори «Общества...» відбувалися в різних містах

Коломия: «Рідна школа», 1930-1935. Т. 2. С. 232.

¹¹¹ Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. С. 43.

¹¹² Там само.

Галичини, щоб таким чином дати можливість зацікавити ним українців у різних частинах провінції. Так, збори відбувалися в Коломиї (1874, 1880, 1887 рр.), Галичі (1875 р.), Львові (1876, 1877, 1882, 1891 рр.), у Стрию (1878 р.), Станиславові (1879 р.), Золочеві (1881 р.), Дрогобичі (1883, 1888 рр.), Тернополі (1884, 1890 рр.)¹¹³.

Уже наприкінці XIX ст. москвофільське «Общество...» мало понад 10 тисяч членів, 27 філій та приблизно 1400 читалень. Щоправда, багато з них мало обмаль прихильників-читачів. Для порівняння, товариство «Просвіта» за період 1868-1914 рр. згуртувало навколо себе до 37 тисяч членів, мало близько 90 філій та 2869 читалень¹¹⁴. На це товариство в перші роки його існування звернули увагу М. Драгоманов та М. Павлик. Останній був на перших зборах «Общества...» у Коломиї 1874 р., де його «втішив Наумович, що по-людськи заговорив до хлопів і про хлопів»¹¹⁵.

З М. Драгомановим та М. Павликом був у приятельських стосунках секретар «Общества...» у 1876 р. А. Дольницький. Людина енергійна та працелюбна, він радився з Драгомановим з приводу того, з яких би популярних видань чи часописів робити переклади для видань «Общества...». А перед М. Павликом він зізнався, що, всупереч своїм переконанням, змушений уникати у своїх публікаціях слів «Україна» та «український», щоб цим не дразнити галицький загаль та урядові кола¹¹⁶.

Як бачимо, 1870-1880-ті були періодом ідейних пошуків та суперечок у середовищі галицьких українців. Відбувалося остаточне формування теоретичних доктрин москвофільського та народовського рухів, а в коло своєї діяльності та суперечок долучалось усе більше різних прошарків галицького суспільства, особливо зростала активність українського селянства. У ході політичної боротьби, суперечок визрівали теоретичні й тактичні особливості москвофільства, яке поступово переходило в нову фазу своєї діяльності та спрямованості.

¹¹³ Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. С. 43.

¹¹⁴ Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. С. 35.

¹¹⁵ Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. С. 44.

¹¹⁶ Там само. С. 44.

Нарис третій

ПОЛЕМІКА І ВПЛИВИ

На початку 1890-х років представники староруської партії активно виступили проти утвердження на Галичині літературної української мови. Провідні вчені-ідеологи зі Ставропігійського інституту у своєму листі від 10 січня 1893 року на ім'я «Його царського королівства і апостольської величності найяснішого кайзера і пана» засуджували фонетичну писемність, що ясно виявляла самотність і самостійність української мови, і виступали апологетами так званого етимологічного правопису. Вони твердили, що відмова від етимологічного письма негативно позначиться на «нашій католицькій релігії», завдяки якій «нас включила в себе західна культура» і «ми стали належати до Заходу і мусимо бути

з нашою Австрією», що має на Сході велику благородну культурну місію¹¹⁷.

Спеціальна депутація москвофільських діячів відвідала львівського митрополита С. Сембратовича, заявивши йому, що фонетика відлучить народ від читання церковних і релігійних книг, надрукованих церковнослов'янською мовою. Було організовано «Протест» москвофільського товариства «Руська Рада» у Львові. Він був прийнятий як один з пунктів резолюції москвофільського віча 2 лютого 1892 року у Львові, у якому взяли участь близько чотирьох тисяч селян з багатьох повітів Галичини та духовенство Львова. На віче були присутні від радикалів І. Франко та М. Будзиновський. Були відчитані реферати д-ра Добрянського про галицькі партії та їхні незгоди, де він, зокрема, піддав критиці народовців та «Нову еру», про загальні безпосередні вибори; цю ідею запозичено з програми радикалів, що вказує на поступовість та співпрацю москвофілів з іншими партіями в певних питаннях¹¹⁸.

Прикладом такої співпраці є участь москвофілів з представниками інших партій у народних вічах за загальне виборче право в Австрії. Так, 18 червня 1893 р. в Австрії відбулись приблизно сто народних віч за загальне голосування. На Галичині їх було сім: у Львові, Підгуржу, Новому Сончу, Перемишлі, Станиславові, Коломиї, Снятині. «Староруська партія» разом з радикалами; радикали самі або разом з польськими послами-демократами у Львові: д-р Леваковський та Левіцький, москвофіл Антонович¹¹⁹. 29 вересня 1893 р. таке ж віче відбулось у Стрию, на якому промовляли діячі трьох партій: від старорусинів – д-р Антоневич та О. Давидяк, від народовців – д-ри Є. Олесницький, Озаркевич та Могильницький, Твардовський і д-р Герасимович від радикалів¹²⁰.

¹¹⁷ Макаруч С. Галицьке москвофільство в кінці XIX – на початку XX ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Республіканський міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 16. Київ, 1990. С. 103.

¹¹⁸ Народ. 1892. Ч. 4. С. 1-3.

¹¹⁹ Народ. 1893. Ч. 15-16. С. 2.

¹²⁰ Франко І. Окружне віче в Стрию // Народ. 1893. Ч. 19-20. С. 2-3.

90-і роки XIX століття пов'язані з появою в москвофільському русі «молодшого покоління» на чолі з Ю. Яворським. Русько-українські радикали хотіли використати це явище і рух для того, щоб відірвати їх від «старих діячів». Для цього на початку 1891 р. львівська радикальна молодь «Академічного братства» зійшлася з москвофільською молоддю «Академічного кружка». Радикали критикували ретроградство «старих» москвофілів і закликали молодь розірвати з ними, так, як це зробили радикали – під впливом ідей М. Драгоманова зі старшим поколінням народовців. Цікавою і такою, що з'ясує позиції радикалів, є редакційна стаття газети «Народ» за 1892 рік: «Ми тільки позичаємо москвофілам право на їх етно-язикові заходи, хоч і вважаємо їх пусто-формальними [...], але водночас виступаємо проти всього реакційного, що є в нашій москвофільстві, поборюючи це чесно й одверто, а не наклеюючи поліцію [...]. Лише радикальні елементи австро-угорського москвофільства могли би ще врятувати его честь, [...] їх існування після того, як у Росії запанує конституція»¹²¹.

М. Павлик як колишній член «Академічного кружка», що в 1870-х роках сам перейшов еволюцію від москвофілів до українських радикалів і бачив на власні очі, як та еволюція відірвала від москвофільства молодь, разом з М. Драгомановим сподівався, що так само станеться з молоддю в 1890-х. Навпаки ж, «молоді» москвофіли не порвали зі старими рутенцями, вони не дійшли навіть до «малороської мови», яку вживали старі москвофіли. Вони стояли на одному – на послуговуванні російською мовою і творенні нею «власної» літератури для «русской» інтелігенції Австро-Угорщини.

Відтак М. Драгоманов у цей час переписувався з Ю. Яворським, переконуючи у шкідливості для української справи в Галичині намагань молоді вживати російську мову в усіх сферах життя та закликаючи розірвати зі старими «рутенцями»: «Якою мовою ви будете говорити з народом? Коли не народною, то з Вашої праці сліду не буде. Восхваляйте скільки хочете Пушкіна і Тургенева та при цьому не нехуйте Шевченком»¹²². І далі: «Ваші общеруси навмисне біжать от живого

¹²¹ Народ. 1892. Ч. 7-8. С. 2-3.

¹²² Драгоманов М. Переписка. Зібрав і зладив М. Павлик. Т. І. Львів: Накладом Українсько-руської видавничої спілки, 1901. С. 24.

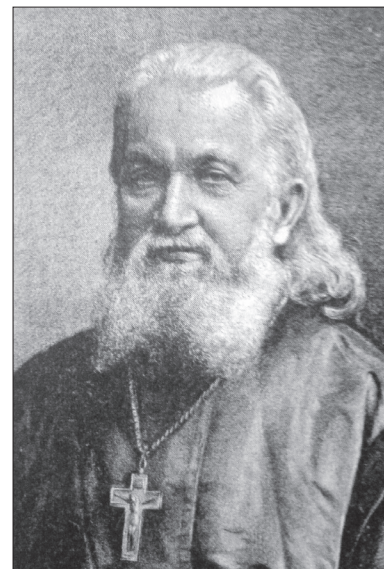
до мертвого, взагалі і до мертвого для них – бо що не кажіть, а російська мова для Вас, галичан, зовсім не те, що для нас, російських українців... Слів Ваших, що тепер Вам іде діло не про народ, а про те, щоб зібрати свою партію, я не можу вважати за рішучі. Це тільки відстрочка на якийсь час: як зберете партію, то прийдеться обернутись до народу. Суб'єктивно скажу, що й партія найліпше збирається коло діла, а не коло голих програм»¹²³. Однак ані ці листи М. Драгоманова, ані полеміка з «молоддю» москвофілів М. Павлика та І. Франка на сторінках галицьких часописів не принесли бажаних результатів. Розкол та неприязнь ще більше поширювались. Коли ж «старі» москвофіли заявили прилюдно, що вони, русини, вірні австрійській династії, не прагнуть ні до Росії, ні до якогось вигаданого українського «королівства», а інколи й виступали разом з українським національним табором, то молоде покоління москвофілів щораз рішуче ставало на позиції національної, племінної й культурної єдності галицьких русинів з росіянами.

На загальних зборах «Галицько-Руської Матиці» 1900 р. Ю. Яворський заявив таке: «Весь світ знає про це, що в великоруській мові є два різновиди: одна мова – це книжна, літературна, виобразована загальними силами цієї великодержавної Русі; отже, мова общеруська, а є там ще й друга – обласний український говір з нелюбою нам українською фонетикою. Нас, Галицьку, ту саму справжню Русь, ні велика Русь за кордоном, ні нації за Карпатами неначе не знають і Русю не признають. Тому нам, а саме нашій “Матиці” як осередкові освіти, необхідно випадає вибрати одну з вказаних тут двох існуючих форм руської мови»¹²⁴.

Зрозуміло, що з-поміж тих мов галицькі москвофіли молодого покоління вибрали мову російську як «общеруську». Однак цей рішучий крок викликав розчарування та незгоду деяких «старих». Сам Б. Дідицький, якого цей крок «молоді» спонукав написати «Своєжиттєві записки», виступив проти введення російської мови в галицьку москвофільську літературу. Він скаржився на те, що молодше

¹²³ Там само. С. 27.

¹²⁴ Андрусак М. Два покоління галицького москвофільства // Нова зоря. 1931. 27 вер. Ч. 73. С. 6.

Іван Наумович
1826-1891

Володимир Дудикевич
1861-1922

москвофільське покоління, «запалене хвилею незаперечною вищекультурністю кривдячої сторони, безумовно помагає у нас цій останній, незважаючи на крик розпуки, неначе своєї побеждаємої Наталки Полтавки: “Помилуйте сиротину, не вводьте в неславу”»¹²⁵.

Уже з 90-х років XIX ст. періодичні видання москвофілів починають видаватись російською літературною мовою. Літературним органом москвофілів у 1890-х роках став журнал «Беседа», який виходив літературним додатком до «Страхопуда» в 1887-1898 рр. Політичні погляди видавця та редактора «Беседи» О. Мончаловського, представника так званих «общерусов», відомі як погляди реакційні, що не могло не позначитись і на характері висвітлюваних у журналі творів російської літератури, адже О. Молчаловський охоплює період з найдавніших часів до М. Некрасова включно¹²⁶.

Відзначимо, що початок XX століття в політичному житті Галичини характеризується посиленням парламентської та соціальної боротьби українського загалу

¹²⁵ Там само. С. 7.

¹²⁶ Малкин В. Русская литература в Галиции. Львов: Изд-во Львовского университета, 1957. С. 143.

з польсько-галицькою адміністрацією та консервативним загалом, на фоні всезростаючих протиріч у польському політичному таборі з його різкою полярністю на Австрію та Росію. Польські прогресивні політики вже розуміли, що вони самими тільки обіцянками чи дрібними поступками не зможуть заспокоїти українців. Але не були здібні визнати, що галицькі українці мали право повноцінного національного розвитку, польський загаль піддався щораз більше впливам едеків, що проповідували національний егоїзм і до українського питання ставились вкрай вороже. Ситуацію погіршило те, що галицьким намісником став 1901 р. Л. Пінінський, а в 1903 р. його замінив А. Потоцький¹²⁷.

Кандидатуру А. Потоцького підтримали західногалицькі консерватисти, які очікували від нього, що він загальмує несподівано швидкий ріст впливів партії «ендеків» Р. Дмовського з його русофільською пропагандою. Вони також бажали, щоб новий намісник довів до порозуміння з українцями, бо поляки західної Галичини, на відміну від східногалицьких, як консерватори, так і демократи, «віддавна були переконані, що не лише в інтересі австрійської держави, але й у загальному інтересі польської політики [...] треба підтримувати національний розвиток русинів»¹²⁸.

Характерною оцінкою тодішніх українсько-польських стосунків є стаття польського політика В. Фельдмана 1902 р.: «Несправедливість супроти русинів – це те найсмутніше у спадщині, що залишила нам шляхетська Польща, не здібна ані з'їсти, ані визволити русинів, залишила для здійснення сучасній Галичині свої претензії, не підтримані ані правом, ані силою». Або ж так: «Як польська справа для москалів лиш інтрига, а для німців “реакція варварства проти цивілізації”», так руська проблема представляється до сьогодні для численної маси поляків. Зустрічаємо такі голоси у Львові, чуємо їх у Кракові»¹²⁹.

Політика А. Потоцького щодо українців – однобічними авторитарними рішеннями очільника Галицького намісництва довести

¹²⁷ Історичні постаті Галичини XIX-XX ст. Нью-Йорк – Париж-Сідней – Торонто: НТШ, 1961. С. 127.

¹²⁸ Демкович-Добрянський. М. Потоцький і Бобжинський – цісарські намісники Галичини 1903-1913. Рим, 1987. С. 7.

¹²⁹ Там само. С. 7.

до послаблення українсько-польського конфлікту – могла б виправдатися лише за одної умови: якщо А. Потоцький зумів би оздоровити галицьку бюрократію і змусив її шанувати закони. Але це можна було зробити або за підтримки віденського уряду, або у співпраці з польськими та українськими демократичними таборами. У цьому випадку він мусив би піти проти пануючої олігархії, яка поставила його на галицький «Олімп».

Додалися сюди й події геополітичного характеру. Лише частково російська революція 1905 р. мала певний вплив на ситуацію на Галичині. Вона, зокрема, дала поштовх усім демократичним тенденціям у Габсбурзькій монархії. Збільшився тиск на династію, і зросли прагнення реформувати виборчу систему. Імператор Франц Йосиф в інтересі династії пішов на демократичні реформи. За посередництвом Потоцького була прийнята угода між імператором і «Колом Польським» (польські члени австрійського парламенту – Ю. П.) у справі реформи виборів¹³⁰. За це поляки дістали перевагу на Галичині в царині культури та отримали право визначати спосіб виборів. Для східної частини краю прийняли систему двомандатних округів із пропорційним голосуванням, для українців було забезпечено 28 мандатів із 108 загального числа депутатських мандатів. Це був переломний момент в історії Галичини.

Упродовж перших років XX сторіччя кардинально змінився характер українсько-польських стосунків на Галичині. Вирішальний вплив мали на цю зміну два фактори: реформа виборчої системи до віденського парламенту (1907) і перемога русофільської орієнтації в польському суспільстві – у Королівстві Польському. У такій ситуації перед польською політикою в Галичині постали два завдання: виробити нове ставлення до національного розвитку українців на Галичині та зберегти польську солідарність. Поляки прийняли основні вимоги забезпечення інтересів австрійської держави, які вимагали компромісного вирішення проблем двох національностей у східній частині Галичини, щоб не штовхати русинів-українців схилитись до Росії¹³¹. Суперечливість польського становища була в тому, що поляки за будь-який компроміс мусили поступатись українцям своєю монопольною владою. Ці кошти

¹³⁰ Там само. С. 17.

¹³¹ Там само. С. 19.

можна було повернути, коли б була такою польська політика, зорієнтована проти Росії, бо тоді українці були б природним союзником.

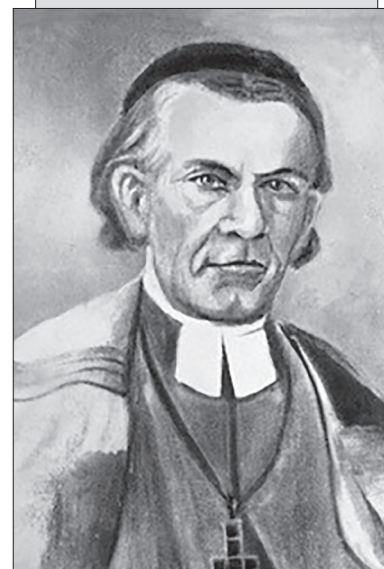
Така концепція українсько-польських взаємин могла втриматись настільки, як довго польська громадська думка в Царстві Польському мала антиросійське спрямування. Тим часом панівна в політичних колах ідеологема засвідчила, що після російсько-японської війни й революції 1905 р. поляки пішли на угодовство з Росією, визнавши її великодержавну політику. Більше того, за зростаючого антагонізму між Австрією та Росією два виміри польської політики – австрофільська й русофільська – мусили призвести до глибокого розладу в польському суспільстві. Поступки, яких Габсбурги вимагали від поляків на користь українців, мали сплачувати східногалицькі поляки, перш за все, два пануючі прошарки – шляхта і державні службовці. Тому пропаганда ендеків, які вже закріпились у Львові щодо «потреб» боротьби проти «української експансії», була тут найефективнішим засобом. Східногалицький консерватизм опинився перед альтернативою: або продовжувати австрійську політику ціною поступок українцям, яких Австрія не може компенсувати, або передати свої симпатії русофільській концепції, яка не вимагає таких жертв. Крім того, русофільська концепція має ще одну перевагу, вона не веде до втрати класової та станової переваги польської шляхти на Галичині.

Вибори до Віденського парламенту 1907 р. дали українцям блискучу перемогу над москвофілами. З 28-ми мандатів вони здобули 23, а тому разом із п'ятьма українськими послами з Буковини ввійшли до Віденського парламенту як досить сильна група. Правда, й п'ять москвофільських послів ввійшло до українського парламентського клубу разом з націонал-демократами та радикалами¹³². Проте невдовзі він розпався нібито з тієї причини, що українські партії відмовились від історичного етноніма галичан – русини (руські). «Наша національна ідея цілком інша, що позитивно немає нічого спільного з українською, – писав з цього приводу “Галичанинъ”. – Остання ланка, яка могла ще сяк-так нас поєднувати, впала, коли українці відкинули руське ім'я, через що

¹³² Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. На підставі споминів. С. 432.

Адольф Іванович Добрянський
1817-1901

Йосиф Сембратович
1821-1900

стали для нас національне у всіх напрямках чужими»¹³³.

Москвофільський посол д-р Марков виступив у парламенті російською мовою (9 липня 1907 р.), а на протест українських послів голова парламенту – чех д-р Жачек позбавив його права голосу. Зокрема, згаданий москвофіл заявляв: «Перед офіціальними кругами нашу русско-народную партію представляли якими-то безпрограмними и безидейними “альтрутенами”, отличающимися от украинцев только яким-то невыразным консерватизмом и етимологиею, а политики нашей партии перед правительством вечно хитрили и не могли решиться поставить дело ясно, опровергнути ложне о нас понятие и заявити, що мы не те, за яких нас привыкли держати, але, що мы русские, шо наш народ русский, съ поконвека русский и шо онъ хочеть и на будущее останися народом русским, а не украинским»¹³⁴.

Після цього випадку з'їзд «Мужів довір'я» москвофільської партії у Львові 15 липня 1907 р. наказав своїм послам вийти з українського

¹³³ Макарчук С. Галицьке москвофільство в кінці XIX – на початку XX ст. С. 104.

¹³⁴ Добржанський О. В. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. Чернівці: Золоті литаври, 1999. С. 384.

клубу й запротестував проти невизнання ефемерного «російського народу» в Австрії й «російської мови» на Галичині¹³⁵.

Під час виборів до парламенту москвофіли пішли на співпрацю з поляками у боротьбі за депутатські мандати проти українських партій. Так, на Золочівщині москвофіл д-р Глібовицький видав спільну з поляком Обертинським відозву проти українського кандидата. На Бережанщині польські пани гаряче агітували за д-ром Дудикевичем, зате на Калущині москвофіли агітували й голосували за поляком Ціпсером¹³⁶.

У 19-ти сільських виборчих округах східної частини Галичини було надано 499728 руських голосів, з них 152327 віддано за москвофільських кандидатів. Було вибрано п'ять москвофільських послів, проти них виставлено українських неповоротних кандидатів, або кандидатів взагалі не виставляли, як це було в 62-у окрузі, де вийшов москвофіл д-р Король. 14-ть москвофільських кандидатів безсоромно провалились, деякі просто осмішили себе й свою партію, отримавши всього кількасот голосів на десятки тисяч голосуючих¹³⁷. Але й серед цієї маленької групи москвофільських сеймових послів, згуртованих у «Руському клубі», не було єдиних поглядів на національну справу. Д-р Король, адвокат із Жовкви, що вже не раз виступав у обороні українських національних інтересів, заявив у сеймі 24 жовтня 1908 р., що почуває себе малорусом, значить русином, а ніколи не був росіянином чи москалем, бо любить свою мову, дорожить нею та признає, що тільки рідною мовою можна наш народ освідчувати, що він брідиться людьми, які за російські рублі стоять на службі чужої держави. А от голова «Руського клубу» д-р Володимир Дудикевич спростував думку д-ра Короля тим, що є тільки «один русский язык, созданный гением всего русского народа»¹³⁸.

¹³⁵ Андрусак М. Як поступали галицькі москвофіли (від 70-х рр. XIX – до Світової війни) // Життя і знання. 1934. Ч. 10. С. 34.

¹³⁶ Чекановський А. По перших виборах. Огляд сил і тактики українсько-руських партій. Львів, 1907. С. 6.

¹³⁷ Там само. С. 15-17; Зборівщина. Історично-мемуарний і літературний збірник. Торонто – Нью-Йорк – Париж-Сідней: Видання Комітетів Зборівщини, 1985. С. 118-119.

¹³⁸ Андрусак М. Як поступали галицькі москвофіли (від 70-х рр. XIX – до Світової війни). С. 35.

У цьому сенсі зазначимо, що питання про москвофільство партії ендеків Р. Дмовського, на перший погляд, далекі від польсько-українських справ та москвофільства – «русофільства» серед українського загалу. Але, на нашу думку, вони важливі, як ілюстрація тієї безоглядності, з якою всепольський табір проводив свою русофільську концепцію, це мусило позначитись і на Галичині, яку цей політичний табір здобув майже цілковито в перших роках ХХ ст. Адже саме тоді, як цей рух завоював політичну арену Галичини, москвофільство русинів-українців переживало крайній занепад, незважаючи на всі заходи з боку Росії. Але всепольська політика ще раз підняла його до політичного значення, за підтримки ще два десятиріччя воно роз'їдало національну єдність галицьких українців.

Доктрина ендеків вивела москвофільство на Галичині на нові шляхи, адже дотепер польська шляхта підтримувала adeptів Москви скоріше з ідеологічних мотивів, аніж національних. А галицькі москвофіли, орієнтуючись на реакційний режим царської Росії, могли мати підтримку тільки серед найконсервативніших елементів серед українського суспільства, з якими полякам було найлегше знайти спільну мову. Вже перший ідеолог всепольського руху Я. Поплавський переконував, що москвофільство на галицькому ґрунті не загрожує полякам небезпекою і під австрійським пануванням його прагнення нездійснені, зате як ворог національно-українського напрямку є союзником поляків на Русі, бо послаблює їх найгрізнішого ворога – український табір¹³⁹. Тому з поширенням впливу ендеків на Галичині цей погляд здобував собі популярність і став провідною ідеєю в боротьбі польського націоналізму з українським.

*Зуважмо: на Галичині ж, виключивши будь-які політичні угоди з українськими партіями, Руська народна партія на виборах до Галицького крайового сейму 1908 р. уклала політичний альянс з поляками проти українського національного руху*¹⁴⁰. З цього приводу народовецька газета «Діло» писала: «Всі знаки на небі і землі доказують наглядно, що наші москвофіли є в тіснім порозумінні з польсько-шляхетською

¹³⁹ Демкович-Добрянський. М. Потоцький і Бобжинський – цісарські намісники Галичини 1903-1913. С. 31.

¹⁴⁰ Москвофільсько-польський альянс // Діло. 1908. 18 січня. С. 1.

клікою і що народну справу зрадять при виборах до сейму»¹⁴¹. Однак уже напередодні останніх, передвоєнних, виборів до *Галицького сейму*, які передбачали подальшу українсько-польську угоду, партійна преса Руської народної партії рясніла заявами до «Руських людей», лейтмотивом яких був пошук ворога: «Противъ насъ, руських хлоповъ, идуть дружно всѣ вороги: поляки, нѣмцы, жидаы и мазепинцы»¹⁴².

1908 р. у галицькому москвофільстві стався розкол. Після Всеслов'янського з'їзду в Празі (1908 р.) на Галичині зміцнилась течія «молодого москвофільства», що стала на позицію визнання повної етнічної єдності галичан з росіянами і необхідності переходу на російську мову. Головними провідниками цього напрямку стали посол Рейхсрату Д. Марков, новий голова Товариства ім. Михайла Качковського і посол Галицького крайового сейму В. Дудикевич. Сюди додалися й інші діячі: І. Сенік, С. Лабенський, М. Глушкевич, М. Раставецький, О. Вельницький. «Новокурсники», що звали себе «Русскою народною організацією», почали видавати з 1909 р. щоденник «Прикарпатська Русь» (1909-1915) і популярний тижневик «Голос народа» (1909-1914)¹⁴³.

На традиційних позиціях «старорусинства» залишилися послі Рейхсрату М. Глібовицький, В. Давидяк, М. Король, В. Курилович, а також О. Мончаловський, І. Костецький, Ю. Павенцький. У їхніх руках залишилися старі москвофільські органи: щоденник «Галичанинъ» і тижневик «Русское слово», які, хоч і далі виходили російською мовою, не поділяли ідеї про етнічну однорідність галичан з росіянами.

Напередодні Першої світової війни русофільська агітація в Галичині значно посилювалась, чому сприяла як матеріальна підтримка москвофілів з боку «Галицко-русского общества» у Санкт-Петербурзі, заснованого в 1909 р. та очолюваного реакціонером, графом В. Бобринським, так і нерішуча політика австрійського уряду і галицької адміністрації. Посилюється в цей час і пропаганда православ'я серед галичан. Так, о. М. Раставецький разом з послом російської Державної думи

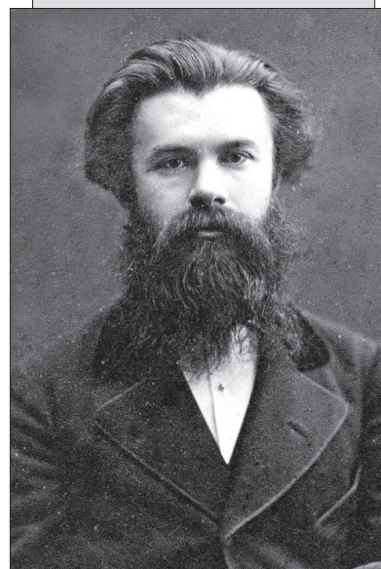
¹⁴¹ До Русинів Галицької Землі // Діло. 1908. 1 січня. С. 1.

¹⁴² Руськіи люди! // Голосъ народа. 1913. 24 мая (6 червня). С. 1.

¹⁴³ Андрусак М. Як поступали галицькі москвофіли (від 70-х рр. XIX – до Світової війни). С. 36.

Михайло Білоус
1838-1913

Михайло Драгоманов
1841-1895

Стаховичем та з москвофільським оркестром і гімнастичною «дружиною» об'їздив села Коропуж і Хмивичі, щоб показувати там «русский народъ»¹⁴⁴.

Додалося й те, що православні священники М. Сандович, Г. Гудима і К. Цимбал (всі селянські діти родом з Галичини) закінчили духовні семінарії в Росії, де їх висвятили православними священниками, повернувшись на Галичину, заповзялись ширити тут московське православ'я. Приміром, О. Сандовича було іменовано «батюшкой» для Лемківщини, а Гудиму – для прикордонної Сокальщини. З їхніми іменами та ще двох москвофільських діячів (С. Бендасюка і В. Колдри) був пов'язаний карний судовий процес у 1914 р. При обшуці в них знайдено письмові докази зносин з відомим москвофільським діячем С. Бендасюком, колишнім секретарем «Общества ім. Михайла Качковського» і співробітником «новокурсної газети» «Прикарпатська Русь» у Львові, у нього також знайдено кілька тисяч російських рублів та переписку з багатьма політичними діячами Росії¹⁴⁵.

Повний перехід «новокурсників» на панросійські позиції,

¹⁴⁴ Там само.

¹⁴⁵ Покутське слово. 1916. Ч. 6. С. 2.

з одного боку, і зростання українського національного руху, з другого, спричиняли й постійний перехід частини москвофільських діячів до українського табору. Так, зокрема, вчинив відомий москвофіл, професор Львівського університету та засновник Національного музею І. Свенціцький¹⁴⁶. У 1902-1905 рр. він видавав у Львові російською мовою літературний і науково-популярний журнал «Живая мысль», де популяризував російську літературу в Галичині, надрукував низку суспільно-політичних статей. Також цей діяч видав окремою книжкою «Материалы по истории возрождения Карпатской Руси»¹⁴⁷, у якій зібрав важливий історичний матеріал, опублікував листування відомих москвофільських діячів. Навіть сам очільник сеймового клубу «старшкурників» д-р М. Король, вибраний як самостійний кандидат у 1913 р. послом до сейму, став прихильником української національно-демократичної партії¹⁴⁸.

На початку ХХ століття традиційно найбільш русофільськими були такі повіті: Галицький¹⁴⁹, Турківський, Рава-Руський, Рогатинський. Чималим був вплив москвофілів у Коломийському повіті, де працював адвокатом посол сейму й лідер москвофільської партії В. Дудикевич¹⁵⁰. Міцною опорою русофільства була Лемківщина. Організаційними ланками, на які спиралась Руська національна партія в галузі культурно-освітньої роботи, були Товариства ім. Михайла Качковського, Руський Народний Дім у Львові, у галузі економічного життя – москвофільські кредитні товариства: «Лемківський банк» у Новому Сончі, «Руська каса залікова» в Криниці, кредитне товариство «Самопомоч» у Коломійі, товариство «Бескид» у Сяноці, «Лемківська каса» в Горлиці, «Руська каса позичкова» в Бродах¹⁵¹.

¹⁴⁶ Едлінська Я. І. С. Свенціцький (1876-1956) // Український історичний журнал. 1966. № 4. С. 133.

¹⁴⁷ Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. Собралъ К. С. Свенцицкий. Львовъ: Изъ типографии Ставропигійського Института, 1909. 159 с.

¹⁴⁸ Чекановський А. По перших виборах. Огляд сил і тактики українсько-руських партій. С. 15.

¹⁴⁹ Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 2115. Арк. 46-49.

¹⁵⁰ Там само. Ф. 2сч. Оп. 3с. Спр. 297. Арк. 35-37.

¹⁵¹ Макарчук С. Галицьке москвофільство в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. С. 102.

Незважаючи на повну підтримку лідерами галицького москвофільства австро-угорської монархії, об'єктивно їх діяльність сприяла поширенню серед галицького селянства проросійських, процарських настроїв. Недаремно російський політик Є. Вітте у своїх спогадах зауважував: «Руська народна партія в Галичині сповідує на підставі науки, дійсності і глибокого переконання національну і культурну єдність всього Руського народу і тому визнає своїми плоди тисячолітньої національної і культурної праці... тільки на [цьому] культурно-історичному ґрунті лежать шляхи до розвитку і вивищення Галицької Русі. Приймаючи до уваги належність руського населення Галичини до малоруської гілки Руського народу, а також місцеві умовини, Руська народна партія визнає необхідним і доцільним просвічувати свій народ на його власному галицько-руському наріччю, не відмовляючись, проте, від допомоги, яку руському народові в Австрії можуть принести і дійсно приносять загальноруська мова і загальноруська література, які представляють національне і культурне вираження усього Руського народу»¹⁵².

Багаторічне засилля польської шляхти та австрійської адміністрації сприяло поступовому вкоріненню в свідомості досить широких верств населення надії на визволення з боку російського царя. Якщо провідники москвофільської партії, які завжди підкреслювали свою лояльність до австрійської династії, лише в теорії твердили про етнічну єдність з російським народом, то селяни часто виступали проти діяльності австрійського цісаря, його адміністрації та висловлювали надію на прихід «свого слов'янського» російського царя. Такого роду погляди стали надзвичайно масовими за кілька років до початку Першої світової війни. Так, у червні 1907 р. господар села Микуличин І. Полатайко публічно висловлював невдоволення австрійським імператором, говорив непристойні слова про монарха¹⁵³.

Органи влади на місцях особливо турбували заклики, що повсюдно адресувалися резервістам: «Пам'ятайте, щоб у братів-слов'ян не стріляти» (м. Радехів). «Агітатори намовляють, – доносив староста

¹⁵² Вітте Е. І. Путевые впечатления (с историческими очерками). Лето 1903 г. Буковина и Галичина. К., 1904. С. 192-193.

¹⁵³ ДАІФО. Ф. 225. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 6-7.

Рогатина, – щоб на випадок війни селяни не йшли в австрійську армію, а тікали і приєднувалися до російської армії... вимагають, щоб селяни в цьому запряглись»¹⁵⁴.

Москвофільське забарвлення подібних селянських заяв проступало через часте згадування в них «нашого тата» – російського царя. «Доти буде зле, доки наш цісар живе, і найвищий вже час, щоби наш тато прийшов до краю», – агітував Д. Магарчак (село Тарновиця, Сколівський повіт). «А щоб сюди якнайскорше прийшов Миколай... а я хоч старий, пристав би до нього і пішов, би бити лукавих», – висловлювався М. Бутрак (м. Мостиська)¹⁵⁵. Були також постійні запевнення в готовності на випадок світової війни захищати російського царя (І. Білан, с. Завадна, Калуський повіт)¹⁵⁶.

Напередодні Першої світової війни посилювався інтерес російських реакційних політичних кіл до галицьких москвофілів. У Росію запрошуються делегації: на відкриття пам'ятника Столипіну в Києві у вересні 1913 р., на відкриття виставки в Києві в липні 1913 р., водночас на Галичину і на Лемківщину направлялися різні місіонери, підтримували фінансову діяльність пансіонату руських дівчат Сяноку, «Руської гімназії ім. Гоголя» в м. Рава-Руська, кредитних і культурно-освітніх товариств, видавництв. Під виглядом допомоги на «бедних голодаючих галичан» 5 тисяч карбованців виділив Святійший Синод Російської православної церкви¹⁵⁷. Досить переконливо характеризував прислужництво галицьких москвофілів у «кожного з російських урядів» Іван Франко. Вчений зауважував, що до того часу, поки Росія залишається сусідкою Австрії, доти в Галичині є і будуть платні російські агенти. Не будуть ними українці, то будуть поляки, німці, євреї, цигани. Ці москвофіли, а швидше слуги кожного з російських урядів, його агенти й агітатори, не є чимось специфічно українським, як не є вони специфічно польським чи австрійським. Це – міжнародна хвороба, боротьба з якою є справою насамперед зацікавлених урядів... «Щодо специфічності галицько-руського москвофільства, на яке поляки почали нарікати

¹⁵⁴ Макарчук С. Галицьке москвофільство в кінці XIX – на початку XX ст. С. 104.

¹⁵⁵ Там само. С. 105.

¹⁵⁶ ДАІФО. Ф. 225. Оп. 1. Спр. 138. Арк. 6.

¹⁵⁷ Макарчук С. Галицьке москвофільство в кінці XIX – на початку XX ст. С. 106.

Юліян (Юліан) Яворський
(1873-1937)

ще 1848 року, я справді не без вини правлячих у Галичині польських сфер від 1848 року до тепер мало певні успіхи... Таке москвофільство більше подібне до секти, ніж до політичної партії. Наша москвофільська секта зітхає до Росії, якої, як правило, не знає, до національної єдності з великим російським народом, про який не має поняття, до російської мови, літератури, на якій не читає...»¹⁵⁸.

З упевненістю можна стверджувати, що до початку Першої світової війни на Галичині москвофільський рух в усіх аспектах переорієнтувався на найреакційніші кола Російської імперії. Галицькі москвофіли стали в усіх питаннях на позиції невизнання за українським народом та його мовою права на самобутність і незалежний культурний розвиток. Ця остаточна й повна переорієнтація стала можливою у зв'язку з появою та становленням серед москвофільського руху нової генерації політиків, які повністю пов'язували свої сподівання й прагнення об'єднати західноукраїнські землі з Росією, незважаючи на способи та шляхи досягнення цієї мети. Методи втілення цих планів та прагнень спричинились до утворення двох різних течій у москвофільстві на Галичині.

Незважаючи на показову лояльність і прихований шовінізм, русофільська агітація, яку провадила Руська народна партія, служила певним бар'єром проти «польсько-української агітації» у підросійських землях, оскільки західноукраїнські терени російські урядові чиновники мислили як джерело небезпечного «національного вільнодумства» серед поляків

¹⁵⁸ Франко І. Дещо про польсько-українські відносини. Відповідь п. Т. Романовичу на статтю «Хатні справи українців» // Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. Т. 46. Кн. 2. К.: Наукова думка, 1986. С. 261-262.

та українців імперії¹⁵⁹. Тож підтримка цієї політичної сили з боку уряду Російської імперії мала служити, на думку останнього, певній рівновазі сил у регіоні. Та й уявлення про Галичину як невід'ємну частину імперії Романових, яку у випадку майбутнього військово-політичного конфлікту слід повернути в її територіально-адміністративний організм, тим самим завершивши нібито «святое историческое посланничество собиранія Земли Русской»¹⁶⁰, свідчило про нав'язування/функціонування міфу про спільну «етнічну сім'ю». Згідно з ним «свій» етнос розглядався щодо споріднених/дочірніх етнічних груп (які заселяли інші землі) в іпостасі «старшого брата». Іншим міфом була безумовна ідентифікація «своєї» етнічної групи з цілком визначеною мовою (церковнослов'янська=російська), яка нібито була рідною йому від самого початку (т. зв. міф про лінгвістичну спадкоємність). Функціонування останнього міфу активно підтримували галицькі москвофіли, які спеціально зверталися до Державної Думи з вимогами захистити російську мову¹⁶¹, та газетні інформації про утиски росіян¹⁶². Публічне наголошення на праві та обов'язку захистити росіян у ближньому зарубіжжі стало головним елементом офіційних російських поглядів, які яскраво фігурували в зовнішньополітичних пріоритетах російських політичних партій¹⁶³. Це підтверджувало наявність російського офіційного вітчизняного націоналізму, головні диригенти якого перебували в Санкт-Петербурзі¹⁶⁴. Очевидно, що до початку Першої світової війни публічна риторика вітчизняного націоналізму для них уособлювала російський рух щодо зміцнення гегемонійного становища без територіального приєднання «ближнього зарубіжжя».

¹⁵⁹ Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ). Ф. 579. Оп. 1. Д. 551. Л. 1, 1 об.; Іван Петрович. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915. Б.м.: Накладом видавництва «Політична бібліотека», 1916. С. 6-12.

¹⁶⁰ Іван Петрович. Галичина під час російської окупації. С. 11.

¹⁶¹ ГАРФ. Ф. 579. Оп. 1. Д. 551. Л. 1-1 об.

¹⁶² Галичанин. 1900. 27 января (8 февраля). С. 1-2.

¹⁶³ ГАРФ. Ф. 523. Оп. 1. Д. 9. Л. 24 об.; Там же. Д. 16. Л. 24, 24 об.

¹⁶⁴ Савченко В. Н. Национально-политические отношения в Восточной Галиции и в Буковине. 1910-1911 годы // Вопросы истории. 2003. № 5. С. 145, 149.

Нарис четвертий

ХРОНІКИ ЗРАДИ

Кінець XIX ст. став для галицьких українців знаковим, адже саме тоді відбулися кристалізація ідеї політичної самостійності України в програмових документах майже всіх українських партій та їхній практичній діяльності і перетворення українців у політичну націю. Номінацію цілей українців відобразила праця Ю. Бачинського «Україна irredenta» (1895), у якій автор стверджував: «Боротьба за політичну самостійність України не відноситься також виключно лише до українців-народу, а взагалі до всіх, що замешкують Україну. Спільний інтерес змушує їх усіх стати українськими патріотами»¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Жерноклеєв О. С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890-1918 рр.). Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. С. 174.

Однак на Галичині, особливо поза Львовом, москвофільські товариства й далі активно працювали, залучаючи до своїх лав чимало тогочасних українців.

До цього «успіху» мусимо додати й речі зовнішнього порядку – балканський конфлікт і небезпека майбутньої австрійсько-російської війни, які створили нову політичну ситуацію на Галичині на початку ХХ ст. Адже відомо, що в ситуації загострення відносин з Росією та активізації її адептів на території монархії уряд був зацікавлений у стабілізації міжетнічних відносин у регіоні. Оглядачі віденських часописів повідомляли, що офіційні кола імперії переконані в тому, що поширення російської пропаганди між українцями цілком можливе, а тому цей факт вимагає енергійного втручання уряду в російську пропаганду в Галичині і підтримки українського національного руху¹⁶⁶. З другого боку, російські зовнішньополітичні сили тривалий час поширювали інформацію про неминучу кризу політичної системи Австро-Угорщини¹⁶⁷. Представник російської дипломатичної служби у Відні в повідомленні міністрові закордонних справ Росії С. Сазонову вказував лише на одну, важливу для Росії, причину кризи – неможливість польсько-українського порозуміння. Тому, як висновують історики, розширення національних та конституційних прав українців у Габсбурзькій монархії неодмінно сприяло б піднесенню українського національного руху на території підросійської України. Тому, щоб не допустити цього, російський уряд підтримував не лише москвофілів, а й польські «антиблокові» партії, для яких була характерна проросійська орієнтація¹⁶⁸.

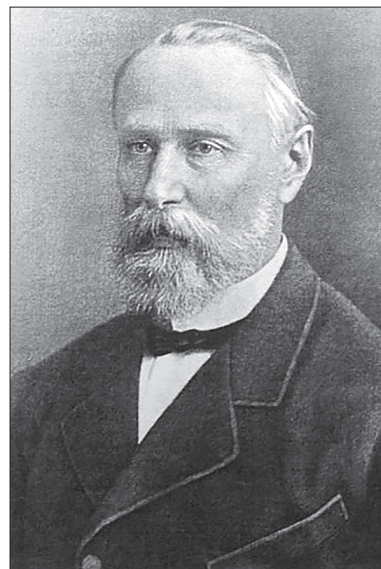
Політичні актори етнічної більшості активно артикулювали тезу, що поляки дотримуються умов договору з Росією, який уклав у 1907 р. прем'єр-міністр П. Столипін із депутатами-поляками III Державної Думи¹⁶⁹. Згодом його розширили, закріпили й узгодили

¹⁶⁶ Под знаком російської експансії // Руслан. 1914. 10 лютого (28 січня). С. 2.

¹⁶⁷ Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867-1914 рр. С. 548.

¹⁶⁸ Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець XIX – початок ХХ ст.). С. 138.

¹⁶⁹ Поляки і Росія. Чому Поляки опираються соймовій виборчій реформі? Тайний договір

Михайло Катков
1818-1887

Михайло Король
1856-1925

з польськими політичними фігурами Австро-Угорщини та Німеччини на Слов'янському конгресі 1908 р. у Празі. У той час, коли в Галичині між українцями і поляками йшла боротьба за сеймову виборчу реформу, у Державній Думі лунали промови російських депутатів на захист інтересів поляків. У них промовці закликали уряд дотримуватися польсько-російських угод, не зазіхати на Польську землю, дати полякам свободу, а натомість збирати в кордонах своєї імперії всі «руські» землі¹⁷⁰. Артикуляторами цих ідей стали й пресові видання польської ендеції, зокрема, «Słowo Polskie». На своїх шпальтах часопис закликав етнофорів-поляків не йти на уступки українцям у Галичині, оскільки за це росіяни «помстяться полякам у Росії». На це львівське «Діло» стверджувало, що «нахабство москвофілів у Галичині – відгомін нахабства вшехпольсько-подоляцького»¹⁷¹.

між Поляками і російським правительством о Галичину // Діло. 1913. 20 грудня. С. 2, 3.

¹⁷⁰ Політика українського парламентського клубу // Галичанин. 1909. 17 (3) іюля. С. 1; Росія і галицька виборча реформа // «Діло» і «Нове Слово». 1914. 16 січня. С. 3-4.

¹⁷¹ Московське нахабство // Діло. 1914. 9 квітня. С. 1.

А що під час саме балканської кризи москвофіли активізувалися і провадили пропагандистські акції в Золочівському, Рогатинському, Бережанському, Коломийському і Косівському повітах, то до президії намісництва у Львові надходили регулярні повідомлення про їхні акції під гаслом «приходу російських військ». Показовим ми вважаємо і фрагмент із записів заарештованого австрійцями С. Бендасюка, звинуваченого у шпигунській діяльності на користь Росії: «На прадавній землі львівській повинні господарювати росіяни. Нашим гаслом є, щоби був єдиний народ російський на цілому широкому просторі від гір Карпатських аж до Камчатки в Азії»¹⁷².

Але повернімося до справ «локальних», на тогочасну Коломийщину, щоби детально простежити функціонування москвофільських організацій, сказати б, викристалізувати такі собі «хроніки зради». Для того, щоби проілюструвати їхню загальну тональність, візьмімо для прикладу діяльність окремих греко-католицьких священників-москвофілів (а вони, зауважмо, були зазвичай очільниками москвофільських товариств на місцях). Наприклад, учителька народної школи Степанія Каратницька-Фодчук розповідала про випадок, коли «батюшка» В. Лукашевич у Снятинському повіті відверто говорив: «Я мирний челавек, але кожному українцеві вбив би стилет у серце по саму рукоять»¹⁷³.

Конфлікти провокував у Коломії й греко-католицький священник Микола Семенів, який у 1900-х рр. «...з церковної провідниці кричав до “ширих русинів”, щоби вони не допускали “українчиків” до своїх Товариств і не посилали своїх дітей до українських шкіл, бо українські школи – це “твір диявола”». А що кожна проповідь священника була переповнена лайками на «безбожних українчиків» – учителів, гімназійних учнів, усіх, хто їздив по вічах, агітував за права українського шкільництва, домагався пошани мови етнічної більшості краю в судах, то етнофори-українці навіть склали пісню, т. зв. «котячу музику» про це: «Гей, отче Семейноф, слизь мерзкую дрянъ/ Ніколи не бачив – на себе

¹⁷² Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890-1914. Szczecin: ZAPOL, 2007. S. 545.

¹⁷³ Каратницька-Фодчук С. Перед шістдесят роками в Коломії // «Над Прутом у лузі...». Коломия в спогадах / За редакцією Зиновія Книша. Торонто: Срібна сурма; Видання Комітету Коломийян, 1962. С. 34.

Михайло Малиновський
1812-1894

Михайло Павлик
1853-1915

поглянь! / Ти зраднику Русі, москвофільська гниль! / Воняє від тебе на тисячу миль! / З амвони ревів ти, як дикий той звір, / Що українські школи – диявола твір. / Ні людей, ні Бога у тебе нема, / Бо довкола тебе – кромішня тьма»¹⁷⁴.

Тож приглядімося до «хроніки зради». Так, 15 липня 1892 р. на річному засіданні членів філії товариства ім. М. Качковського в Коломії обрали новий віділ (провід – Ю. П.). Головою віділу філії обрали доктора Василя Юрченка, членами проводу – Олексія Герасимовича, Михайла Білоуса, о. Миколу Красицького, М. Болехівського. Вони внесли пропозицію, щоби віділ протестував проти введення українського фонетичного правопису в руських (українських – Ю. П.) школах, а також вирішили, щоби всі зобов'язались у випадку введення правопису не відправляти своїх дітей до «руської» школи. Отець Кисілевський додав, щоби віділ звернувся до центрального віділу товариства у Львові про поширення пропозиції коломиїської філії серед всіх філій товариства на Галичині¹⁷⁵.

¹⁷⁴ Там само. С. 33, 34.

¹⁷⁵ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАУЛ). Ф. 182. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 2-3.

1 березня 1900 р. у Коломиї відбулись загальні збори членів коломийської філії товариства, головою товариства на новий термін обрано адвоката д-ра Володимира Дудикевича, членами – пароха у с. Нижній Вербіж о. Михайла Левицького, видавця Михайла Білоуса, містянина Стефана Кушніра. Парох с. Велика Кам'янка о. М. Мардарович виступив на зборах з приводу повної бездіяльності товариства «Галицько-Руська Матиця» у Львові з вимогою реорганізації та змін у діяльності товариства¹⁷⁶.

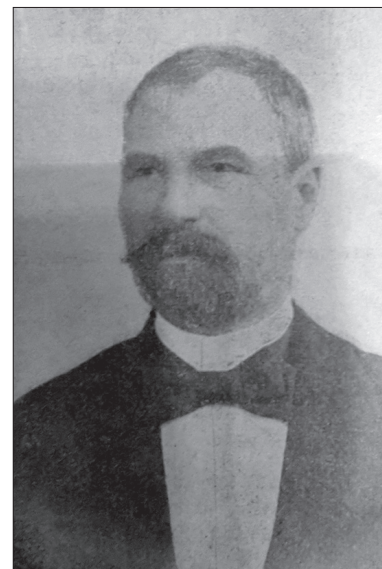
7 вересня 1905 р. у Коломиї відбулися чергові загальні збори членів товариства. У цей день після святкового богослужіння відбувся святковий похід містом членів товариства з хоругвою та музикою. Дозвіл на проведення походу дало повітове староство, також магістрат надав дозвіл на проведення виставки в міському парку із використанням павільйонів для проведення засідань та охороною поліцією. Від міського уряду зібрання вітав М. Білоус, а сама акція проходила під охороною поліції. Однак, як бачимо зі скарг голови філії до Центрального відділу товариства у Львові, це святкування пройшло з порушенням правопорядку. Зокрема, були подані скарги на українську гімназійну молодь, яка закидала камінням учасників походу, викрикувала образливі репліки на їхню адресу, вночі були побиті вікна в помешканні М. Білоуса, В. Дудикевича та о. Копистянського, коломийській повітській раді та інших громадських приміщеннях, зірвано кілька прапорів¹⁷⁷.

17 грудня 1908 р. відбулись чергові загальні збори членів коломийської філії товариства. Відповідно до звіту голови філії В. Дудикевича, за звітний період у 1906-1907 рр. члени філії взяли активну участь в акціях щодо виборів до австрійського парламенту і Галицького сейму на початку 1908 р¹⁷⁸. Зауважмо: на цих зборах В. Дудикевич відзначив багаторічну допомогу коломийської Повітової ради, зокрема, її дозвіл та допомогу у відкритті по селах повіту «Пожарним дружинам» під проводом «Общества...». Доповідач зазначив, що щорічно філія отримувала від Повітової ради 200 корон допомоги. А сама філія нараховує 380 членів, зокрема, у Коломиї 41 особу, Мишині – 22,

¹⁷⁶ Там само. Арк. 17.

¹⁷⁷ ЦДДАУЛ. Ф. 182. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 5-6.

¹⁷⁸ Там само. Спр. 97. Арк. 8.

Осип Андрійович Марков
1849-1909

Михайло Федорович Раєвский
1811-1884

Великий Кам'янци – 24 та 27 читалень. Головою товариства на новий термін обрано пароха с. Великий Ключів І. Манцібовича, членами виділу – пароха с. Назірна С. Крушельницького, містян Ю. Кисілевського і Ю. Євлинського¹⁷⁹.

18 грудня 1911 р. відбулись загальні збори членів коломийської філії товариства, обрано новий склад. Головою товариства на новий термін обрали пароха с. Сопів о. Миколу Романовського, заступником Івана Цимбалюка, секретарем д-ра Івана Оробця, касиром Олену Лукашевич¹⁸⁰.

Непоодинокими були акції «колективних» вступів москвофільських товариств до громадських інституцій на Галичині. Згідно із рішенням Центрального проводу товариства ім. М. Качковського від 17 травня 1905 р., Центральний провід вступив членом до низки товариств Галичини, наприклад, у Коломиї – до кредитового товариства «Самопоміч», «Інституту святого Михайла», «Торгово-промислового союзу»¹⁸¹. Діяли також «Кредитовое общество “Прут”», «Мирный

¹⁷⁹ Там само. Арк. 9.

¹⁸⁰ Там само. Спр. 41. Арк. 89.

¹⁸¹ Там само. Спр. 122. Арк. 5.

трудь», а от «Власную помощь» перейменували на «Братская помощь»¹⁸².

Промовистою була історія з коломийським братством св. Архистратига Михаїла. 27 липня 1902 р. відбулися загальні збори братства під проводом його голови В. Дудикевича у присутності 71 члена, які прийняли рішення відділити від братства бурсу разом із нерухомістю (вул. Шевченка, 5) у Коломиї. Його метою було передати бурсу у власність новоствореного москвофільського товариства «Свято-Михайлівський інститут». Однак через суперечку зі згаданим вище парохом Миколою Семенівим братство обмежили у праві розпоряджатися своїм майном¹⁸³.

Як бачимо, у перше десятиліття нового ХХ ст. прихильники москвофілів й далі активно працювали на Галичині, зокрема, на Покутті.

Напередодні Першої світової війни у зв'язку із посиленням русофільської пропаганди на території Галичини і Буковини Галицьке намісництво у Львові поширювало циркуляри та розпорядження, так, протягом вересня 1913 – серпня 1914 рр. вони стосувалися припинення діяльності в повітах «Бюро Посреднічества» «Общества ім. М. Качковського», яке фінансувалося русофільським рятунковим комітетом під назвою «Русский спасительный Комитет в Львове»¹⁸⁴.

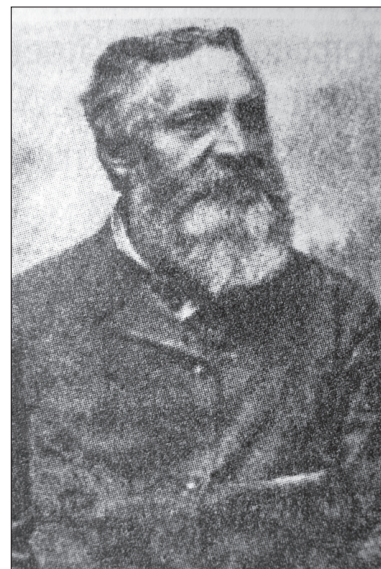
На початку 1914 р. бюро розсилало по повітах листи з пропозицією складати списки селян, які мали потребу в отриманні за значно зниженими цінами різного роду зернобобових продуктів. Є списки замовлень понад 200 осіб лише з одного Печеніжинського повіту¹⁸⁵. Цим комітетом опікувався і безпосередньо ним керував відомий російський панславист граф В. Бобринський – майбутній генерал-губернатор Галичини під час Великої війни. Керуючись циркулярним розпорядженням Президії цісарсько-королівського намісництва у Львові, упродовж 1914 рр. уклали список москвофільських товариств по селах Печеніжинського повіту.

¹⁸² Там само.

¹⁸³ Див.: Арсак М., Монолатій І. Товариство «Братство св. Архистратига Михаїла при греко-католицькій церкві парохіяльній в Коломиї». Коломия: Літопис Коломийський, 1993. С. 2-6.

¹⁸⁴ ДАІФО. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 9.

¹⁸⁵ Там само. Ф. 10-сч. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 18-24.

Теодор Білоус
1827-1892

Іван Якович Франко
1856-1916

Так, станом на 1 серпня 1914 р. діяли такі товариства:

Великий Ключів: «Читальня та Каса позичкова при читальні імені М. Качковського» (голова – о. Іван Манцібович);

Уторопи: «Читальня ім. М. Качковського» (Іван Кобринський);

Текуча: «Читальня ім. М. Качковського» (Іван Гудзійчук);

Ковалівка: «Читальня ім. М. Качковського», «Власна поміч» (Микола Бурдуланюк);

Середній Березів: «Читальня ім. М. Качковського» (Микола Сулятицький), «Народна спілка» (Андрій Пасічанський);

Баня Березів: «Читальня ім. М. Качковського» (Микола Григорчук);

Уторопи: «Гімназійне товариство “Русская дружина”» (о. Іван Кобринський);

Мишин: «Пожежна дружина ім. М. Качковського» та філія Львівського Краєвого сільськогосподарського союзу (голова Михайло Миронюк-Заячук);

Стопчатів: «Народна спілка»¹⁸⁶.

Початок Першої світової війни для українського населення Австро-Угорської імперії, представників різних політичних партій, товариств та їх симпатиків став часом великих

¹⁸⁶ Там само. Арк. 12.

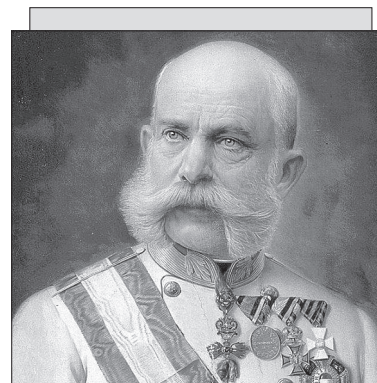
жертв та випробувань. Перебіг військових дій у перші місяці війни розгортався не на користь Австрії, тому віденські урядовці та військові розпочали розслідування причин цих катастрофічних невдач. На Галичині цю обставину використала польська урядова адміністрація та політичні партії, щоб цим самим скомпрометувати все українське населення в москвофільській зраді австрійської держави. Згодом це ж було використано і на Буковині. До того ж напередодні війни повітовим старостами були укладені списки політично «неблагонадійних» осіб, більшість яких була репрезентантом (члени москвофільської партії, члени москвофільських товариств та їх прихильники) з різних соціальних верств – сільські війти, священники, вчителі, дрібні урядовці, селяни.

Вже з середини серпня 1914 р. на Галичині розпочалися масові арешти серед українського населення. Найпоширенішими приводами для арешту були доноси про причетність тієї чи іншої особи до русофільської партії чи москвофільських товариств (до 1914 р. на Галичині налічувалось близько 180 москвофільських кооперативів¹⁸⁷), звинувачення у шпигунстві на користь Росії. Приводом до арешту була наявність у підозрюваного вдома передплати москвофільських часописів чи книжок російською мовою або виданих в Росії, приналежність до православної релігійної громади¹⁸⁸.

Місцеві крайові кримінальні суди, поліцейські станиці та тюрми були переповнені арештантами, звинуваченими в державній зраді. Вони утримувались в нелюдських умовах, серед кримінальних злочинців. Під час цієї кампанії також були арештовані й представники українських громадсько-політичних та освітніх організацій, греко-католицькі священники, вчителі та національно свідомі селяни. А зважаючи на наближення лінії фронту до східногалицьких та буковинських міст, австрійські урядовці почали вживати заходів для скорішого вирішення долі арештантів. Однак це призвело до масових страт підслідних завдяки спрощенню процедури дізнання. На тюремних подвір'ях та серед міських майданів практикувались показові страти «державних» злочинців – через повішання. Галицькі часописи рясніли фотографіями

¹⁸⁷ Див.: ЦДАУЛ. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 17.

¹⁸⁸ Там само.

Імператор Франц Йосиф
1830-1916

Герб Австро-Угорщини 1867-1918

Герб Галичини та Лодомерії

з шибеницями та цинічними коментарями до них¹⁸⁹.

На Коломийщині заарештували приблизно двадцять священників, зокрема, пароха Вербіжа, 78-річного Михайла Левицького, радника коломийського суду О. Копистянського, пароха Лісної Слобідки Павла Глібовицького та його сина, колишнього депутата австрійського парламенту, Миколу Глібовицького, пароха Сопова Михайла Романовського, колишнього депутата галицького сейму Миронюка-Заячука з Мишина. На Косівщині заарештували пароха О. Гелітовича та його сина суддю О. Гелітовича, суддю А. Гуллу в Косові, а у Яблунові Печеніжинського повіту заарештували аптекаря А. Котлярчука¹⁹⁰. На Снятинщині заарештували і повісили снятинських містян Івана Виноградника, Притулу, Миколу Стрільчука та службовця магістрату Миколу Виноградника. А ще заарештували та етапували до суду в Коломії пароха села Задубрівці Івана Сингалевича та ще чотирьох селян, а також більше двадцяти селян сіл Карлів, Русів та Красноставці. Також у с. Ганьківці був

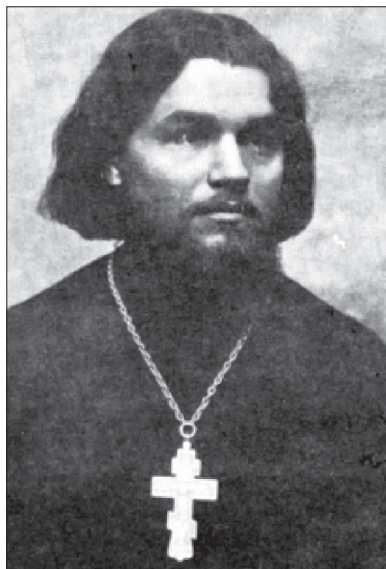
¹⁸⁹ Див.: Талергофській Альманахъ. Пропамятная книга. Вып. 1. Львовъ, 1924. С. 90-101.

¹⁹⁰ Там само. С. 75-77.

страчений жандармами селянин Джураківський, у селі Рожнів – Іван та Микола Бідолахи, Микола Гушів, у селі Вовчківці – селянин Іван Кебич та станційний службовець Іван Васюта, яких етапували до табору Мішкольц в Угорщині¹⁹¹.

Російська окупація Галичини в 1914 р. передбачала й певні заходи щодо благодійности в бік недавніх москвофілів, симпатиків Росії і так званих жертв австрійської влади за свої політичні переконання. Скажімо, наприкінці 1914 р. у листі до «Коломийського повітового благодійного комітету», який налічував 25 осіб із 21 села тогочасного повіту (у т. ч. вчитель і п'ять священників), офіційний Львів повідомляв, що «комітет повинен з'ясувати розміри нужди населення без різниці народності і віросповідання, але треба звернути особливу на сім'ї тих російських галичан, які страчені чи запроторені в австрійські тюрми за відданість своєму російському народу або православної вірі»¹⁹². Це, погодьмося, було свідченням відвертих проросійських симпатій певної частини тогочасних священників та сільської інтелігенції.

Отже, у передвоєнне десятиліття на Галичині та Буковині активізується русофільська пропаганда серед селянства та міського українства. Проаналізовані акції скомпрометували все українство краю в москвофільській зраді перед австрійською владою та були ганебно використані військовою адміністрацією, польськими урядовцями на Галичині на початку Першої світової війни.

Максим Сандович
(1886-1914)

¹⁹¹ Там само. С. 137-142.

¹⁹² Монолатій І. Місто без властивостей. Коломийська fuga Великої війни. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. С. 63.

ВИСНОВКИ

У сучасній українській та іноземній історичній літературі знайшли висвітлення окремі аспекти досліджуваної теми. Однак, досі не має окремого цілісного, комплексного дослідження проблеми причин зародження, становлення, трансформації та перетворення русофільства – старорусинства з другої половини XIX ст. у політичне москвофільство на початку XX століття у Галичині, Буковині, Закарпатті, а також «штучного відродження» москвофільства у 20-30 роках XX ст. на теренах Другої Речі Посполитої. Дані нариси є певною спробою узагальнити комплекс фактів і явищ, які визначали шляхи розвитку та трансформації старорусинства, або галицького рутенства в умовах польсько-українського протистояння після подій «Весни народів» та встановлення польського політичного панування на західноукраїнських землях.

Провівши певне узагальнення доступних джерел і наукової літератури, які відкривають можливості для вироблення певних висновків при дослідженні історії русофільства серед українців Галичини у період середини XIX – початку XX століть.

Період 1870–80-х років був періодом ідейних пошуків та боротьби у середовищі галицьких русинів – українців. Остаточо сформувалися теоретично-практичні доктрини народовського та москвофільського рухів, а до політичної діяльності та полеміки залучаються усе ширші версти галицького українського населення та селянства.

До початку першої світової війни в Східній Галичині москвофільський рух в усіх відношеннях переорієнтувався на найреакційніші кола Російської імперії. Став в усіх питаннях на позиції не признання за українським народом та його мовою права на самобутність, та незалежний культурний розвиток. Ця остаточна й повна переорієнтація стала можливою в зв'язку з появою

та становленням серед москвофільського руху нової генерації політиків, які повністю пов'язували свої сподівання й прагнення об'єднання західноукраїнських земель з Росією, незважаючи на способи та шляхи досягнення цієї мети. Методи втілення цих планів та прагнень спричинились до утворення двох різних течій в москвофільстві Східної Галичини.

Москвофільство як культурно-політичний рух українців Галичини та Буковини після перепетій та виру першої світової війни зазнав краху та був остаточно дискредитований. А його часткове реанімування польською державою у період 20–30-х років у ХХ столітті не набуло широкого поширення та дієвої підтримки серед українців краю.

Історія західноукраїнського москвофільства, є ганебним прикладом хибної, та продажної діяльності певних політичних груп і конкретних політичних акторів тогочасного русинського політикуму, які були під впливом певних російських імперських та панслов'янських «комитетовъ» та «обществъ», та які фінансового підтримували ці групи.

ПРИМІТКИ

«Академічний кружок» – українське студентське товариство, що діяло у м. Львові 1871-1895 рр. за участі студентів університету, вищої політехнічної та вищої ветеринарної шкіл. Дотримувалося переважно москвофільської орієнтації. Розташовувалося в Народному домі. У 1873-1874 навчальному році товариство «А. К.» об'єднувало 145 дійсних членів, серед них: С. Лабаш, І. Кордасевич, М. Голейко, Р. Алексевич, І. Гумецький, А. Дольницький, О. Калитовський, В. Криницький, І. Данилюк та ін. Діяльність товариства підтримала редакція часопису «Слово». У 1874-1877 товариство «А. К.» видавало часопис «Друг» (наклад – 300-400 примірників; редактор – А. Дольницький, члени редакційного комітету: С. Лабаш, О. Калитовський, М. Вагилевич). У часописі публікувалися твори І. Франка, М. Павлика, Марка Вовчка та ін. «А. К.» спочатку конкурував із товариством «Дружній лихвар». У 1876 товариства об'єдналися, оскільки молодь народо-вського напрямку перебрала управу «А. К.».

Посилення радикального напрямку викликало занепокоєння австрійської влади. У 1877 серед української молоді проведено арешти, внаслідок чого «А. К.» повернувся до русофілів і припинив випускати часопис «Друг». Члени товариства І. Белей, М. Павлик, І. Франко в 1876-1877 вели боротьбу як проти москвофільства, так і народовців. «А. К.» провадив просвітницьку діяльність, зокрема, організовував вечорниці на честь Т. Шевченка, М. Шашкевича, М. Устияновича, І. Тургенева. Із членами товариства листувався М. Драгоманов. 1895 товариство «А. К.» реформовано у студентське товариство «Друг», яке діяло з перервами до 1939.

«Весна народів» почалася революцією у березні 1848 р. у Франції. В Австрії цісар Фердинанд I у наслідок заворушень у Відні скасував панщину (16.04.1848), проголосив конституцію (25.04.1848) й скликав парламент. Одні з поневолених в Австрії народів підняли повстання за відрив від монархії (угорці та італійці), інші (чехи і хорвати) висунули принцип перебудови Австрії на федерацію країн. Серед поляків посилювалися рухи за відокремлення від Австрії або за широку автономію польських земель, до яких вони залучали укр. частину Галичини. Під впли-

вом подій весни народів 02.05.1848р. постала перша укр. політ. орган-ія «Головна Руська Рада», яка проголосила нац. єдність усього народу. Для оборони від польс. повстанців «Гол. Руська Рада» по містах утворила «Народну Гвардію», зорганізувала «Батальйон гірських руських стрільців». Здобутки «В.н.» вплинули на нац.-культ. і політ. розвиток на західно-українських землях у наступні десятиліття.

«Галицкая Русь» – газета москвофільського напрямку, виходила у Львові в 1891 та 1892 рр. Припинення «Г. Р.» спричинили санкції галицько-руського єпископату. Замість неї з 1893 р. почала виходити газета «Галичанинь».

«Галицько-Руська Матиця» – культурно-освітнє товариство, засноване 1848 р. у Львові на зразок інших слов. Матиць з метою піднесення освіти народу та розвитку л-ри і мист-ва на західноукр. землях. Випускала дешеві книжки з різних галузей знань, найактивніше діяла в 1849-50рр., до 1885р. видала понад 80 книжок, зокрема, «Читанку» М.Шашкевича, кілька популярних книжок і підручників. Першим головою був М. Куземський. Літ. органом був видаваний «язичєм» «Науковий Сборникъ» (1865-1868), згодом «Литературный Сборникъ» (1869-73, 1885-90), пізніше «Научно-Литературный Сборникъ» (1901-1906, 1908). Опинившись у руках москвофілів, зокрема, Я. Головацького, А. Петрушевича, Б. Дідицького, провід товариства протівився намаганням частини членів здійснювати діяльність українською народною мовою, тому з 80-х років це товариство занепало, виявляючи діяльність лише час від часу випуском збірників.

«Галичанинь» – 1) літературний збірник, видання москвофільського спрямування. Публікував поетичні твори, оповідання, а також етнографічні, бібліографічні, релігійні, церковно-обрядові статті та інші матеріали. Редактори-видавці: Яків Головацький і Богдан Дідицький. 2) **«Галичанинь»** – науково-белетристичний додаток («прилога») до часопису «Слово», виходив у 1867-1870 рр. Поширював ідеї москвофільства, як і «Слово». Друкував статті етнографічного, релігійно-церковного змісту, історичні праці та нариси, спогади, художні твори. Редактор: Богдан Дідицький. 3) **«Галичанинь»** – щоденна газета москвофільського спрямування. Виходила у 1893-1913 роках. Відповідальні редактори: Володимир Луцик, Осип Марков, Іван Пелех.

Головна Руська Рада у Львові – перша політична організація галицьких українців, заснована у Львові 02.05.1848р. під впливом революційних подій у Європі, зокрема, т.зв. «весни народів» в Австрії, для оборони прав українського народу під австрійським пануванням та засилом польської адміністрації краю. Г.Р.Р. домогалася виділення Галичини, українського Закарпаття і Буковини в окремі коронні краї при федеративній перебудові держави Габсбургів.

Цю вимогу підтримували українські послы в першому австрійському парламенті у 1848р. Г.Р.Р. складалася з 30-ти членів, здебільшого з представників греко-католицького духовенства та кількох представників міської інтелігенції під проводом єп. Г. Яхимовича. Її заходами в Галичині була організована українська гвардія, а на Прикарпатті – Народна самооборона і Батальйон руських гірських стрільців. Її заходами був скликаний Собор руських учених (19.10.1848р.) у Львові і організовані центральні культурно-освітні товариства – Народний Дім у Львові, Галицько-Руська Матиця.

«ДРУГ» («Другъ») – літ.-публіцистичний і наук. журнал-двотижневик, заснований як орган москвофільської студентської орг-ції «Академічний кружок». Видавався 1874-77 у Львові. Публіцистичні листи М. Драгоманова до редакції та поява в редколегії І. Франка й М. Павлика (лип. 1876) зміцнили демократ. тенденції «Д.», і з першого півріччя 1877 він виходив як революц.-демократ. журнал. Ідейне обличчя і спрямування «Д.» найяскравіше відображав відділ белетристики. В критично-наук. матеріалах журналу порушувалися питання сусп. ролі літ., науки, преси, значення творчості Т. Шевченка й усної нар. творчості тощо. Друкувалися тв. укр., рос. і зарубіжних літераторів – І. Франка, М. Чернишевського, М. Лермонтова, Г. Успенського, М. Салтиков-Щедріна, Г. Гейне, Е. Золя, Г. Флобера та ін., наук. праці, матеріали з історії, етнографії, звіти про діяльність студентських т-в, бібліографії. Після арешту І. Франка та М. Павлика 1877 журнал перестав видаватися.

«Дружній Лихвар» – українське студентське товариство народовського спрямування. Засноване 10 грудня 1870 року у Львові, об'єднувало головно студентів місцевого університету. Основні завдання: виконання самопомогівих функцій, забезпечення студентів одягом, обідями, ліками, необхідними підручниками, квитками в театр, до лазні тощо. Найбільш діяльними в ньому були спочатку Рафал Стеблецький, Кароль Підляшецький, його голова Ганкевич Володимир. Від 1875 року «Дружній лихвар» організовував також наукові доповіді, вокально-музичні вечори, створив бібліотеку. У 1876-1877 роках під впливом листування з Михайлом Драгомановим та завдяки відповідним активним діям Івана Франка, Михайла Павлика, Івана Белея, Антіна Дольницького, Леоніда Заклинського та ін. «Д. л.» об'єднався з «Академічним кружком». У 1881 році «Д. л.» опублікував одну з перших антологій української поезії – «Антологію руську». На початку 1880-х при товаристві діяли історично-літературний та правничий гуртки. 30 червня 1882 на основі «Д. л.» створено «Академічне братство». Після самоліквідації у березні 1871 р. товариства «Академічна бесіда» його майно було передано товариству «Дружній лихвар».^[3] Одним з очільників товариства був Андрій Чайковський під час вивчення юриспруденції.^[4] Студенти – учасники «Д. Л.» в 1880 році були ініціаторами поїздки на могилу Маркіяна Шашкевича під керівництвом Теофіла Грушкевича, під час якої її віднайшли.

«Зоря Галицька» – перша щотижнева газета галицьких українців, яка виходила з 1848 по 1857 у Львові. Перший номер «З.Г.» датований 15.05.1848. До 1851 була органом Головної Руської Ради. «З.Г.» проголошувала ідеї окремішності і єдності укр. народу. З 1851 перейшла на москвофільські позиції, друкувалася на «язичії». З 1853 перетворилася на літ. журнал. Ред. «З.Г.» були А.Павенцький, М.Коссак, І.Гушалеви́ч, Б.Дідицький, С.Шехови́ч, П.Костецький, М.Савчинський. У 1857 перестала виходити через фінансові труднощі.

Народна самооборона – селянське ополчення, створене австр. урядом і Головною Руською Радою наприк. 1848 на Підкарпатті (округи Самбір, Стрий, Станіслав та Коломия). Завданням Н.с. був захист укр. населення від нападів угор. повстанців. До загонів Н.с. належали всі чоловіки віком (виключно українці) 20-50 років. Територія, яку охоплювала Н.с., була поділена на округи по 10-14 сіл в кожному. На чолі округу стояв комендант, якому підпорядковувались десятники і сотники. Деякі округи мали свої кінні загони, а Станіславська округа – також і артилерію. До самооборони входили бл. 50 тис. ополченців. Напр. 1849, після придушення угор. повстання, Н.с. була ліквідована.

«Народний Дім» у Львові створений у 1849 заходами «Головної Руської Ради» за ініціативою священника Л.Трещаківського. У період 1851-1864 на пожертви українців Галичини був побудований будинок – осідок товариства. У рамках «Народного Дому» діяла «Галицько-Руська Матиця», з 1872 провід «Н.Д.» захопили москвофіли. 04.08.1914 австр. уряд заборонив діяльність «Н.Д.», а 1917 ліквідував його. 1883-1914 щомісяця видавався офіційний орган «Н.Д.» – «Вісник народного дому», а з 1921 – періодично. Після 1939 «Н.Д.» був ліквідований органами рад. влади, а його збірки передано до бібліотеки АН УРС та львівських музеїв. За зразком «Н.Д.» у Львові створювались «Н.Д.» у містах і селах всієї Галичини.

«Наука» – місячник москвофільського спрямування, заснований у грудні 1871 Іваном Наумовичем у Коломії. Засновник і перший видавець-редактор «Н.» Іван Наумович протягом 14 років був видавцем, а до кінця життя (помер у 14 серпня 1891) – головним співробітником. Він висловлював на сторінках місячника свої думки з приводу релігійно-морального виховання народу та поліпшення його економічного становища. Спершу «Н.» виходила в Коломії (1871-1876), з 1877 до березня 1886 – збільшеним форматом у Львові, пізніше, з 15 квітня 1886, вона виходила за різними редакціями у Відні (1886-1901) і Чернівцях (1902-1903). Просвіта народу і його релігійно-моральне виховання – основні теми місячника. Здебільшого кожний номер відкривався поясненнями Святого Письма. Вважаючи своїм головним завданням просвіту простого народу, «Н.» заохочувала до писемності, намагалася розширити світогляд селянина, навчала ощадності і розумного господарювання. З початку 80-х років на сторінках часопису політичні питання май-

же не зачіпали. Взявши гаслом слова «С нами Бог», «Н.» виступала проти темноти, безбожності, пияцтва, більше уваги приділяла загальній освіті народу. Значне місце в часописі відведено також літературно-художнім матеріалам, бібліографії. Хоча «Н.» і була москвофільського спрямування, однак писана вона доволі чистою народною мовою, і тому село її радо читало. З 1880 «Н.», крім «галицького наречія», друковано церковнослов'янською і книжною руською мовою (язичієм). Також не періодично виходив і додаток до газети «Слово Боже». Видавцями та редакторами часопису були І.Наумович, Д.Козарищук, В.Козарищук, А.Щербан.

Наукове Товариство ім. Т. Шевченка (НТШ) – науково-культурна громадська організація, що довгі роки виконувала функції всеукраїнської академії наук. Засноване у Львові в грудні 1873 завдяки спільним зусиллям національно свідомої інтелігенції з Наддніпрянської України та Галичини у відповідь на репресії, яким піддавалось українське друковане слово в Російській імперії. Метою товариства було «вспомогати розвою руської словесності». Першими головами товариства були К.Сушкевич (1874-1885), С.Громницький (1885-1886), Д.Гладилович (1886-1892). З 1885 товариство перебрало видання журналу «Зоря», який став всеукраїнським літературним органом і поширювався у Наддніпрянській Україні. У 1892 товариство перейменовано у НТШ. Головним завданням реорганізованого товариства було «плекати та розвивати науку і штуку в українсько-руській мові, зберігати та збирати всякі пам'ятки старинності і предмети наук України-Руси». Утворено три секції – історико-філософську, філологічну, математично-природознавчолікарську. З 1892 почав виходити головний друкований орган товариства – «Записки НТШ». Першими головами товариства були Ю.Целевич (1892-1893), О.Барвінський (1893-1897). Період найбільшого розвитку НТШ розпочався 1894 з переїздом до Львова М.Грушевського, з 1897 він був обраний головою НТШ. За час його головування НТШ видало близько 800 томів наукових праць, зокрема, 112 томів «Записок». Велику роль у формуванні академічного обличчя НТШ відіграли І.Франко та В.Гнатюк, які очолювали різні структурні одиниці товариства, редагували серійні та окремі видання, зокрема, випускали в 1898-1905 «Літературно-науковий вісник» та керували Українською видавничою спілкою. У 1898 була проведена реформа статуту НТШ, згідно з яким звання «дійсний член» товариства присвоювалося лише на підставі наукової кваліфікації. У 1899 був вибраний перший академічний корпус учених – членів НТШ у складі 32 осіб, а також до складу товариства у 1903-1914 почесними членами було прийнято 19 членів-чужоземців. У 1913 М.Грушевський залишив посаду голови НТШ, а обов'язки заступника голови виконували С.Томашівський (1913-1918) та В.Щурат (1919-1921). У міжвоєнну добу головами НТШ були В.Щурат (1921-1923), К.Студинський (1923-1932), В.Левицький (1932-1935), І.Раковський (1935-1939).

Творчий доробок НТШ з 1873 по 1939 становив 1172 томи різних видань, у т.ч. 943 томи серійних наукових публікацій.

«Нова ера» – українсько-австрійсько-польське порозуміння 1890 у Галичині. Полягало у відмові українських народовців від союзу з русофілами («москвофілами») та підкресленні їх лояльного ставлення до імперії взамін на поступки з боку австрійських та польських правлячих кіл для українського руху в культурно-освітній, політичній та господарській галузях. З боку українців у досягненні порозуміння були зацікавлені народовці (О. Барвінський, Ю. Романчук), які прагнули перетворити український рух у політичний чинник державної ваги, греко-католицька церква (митрополит С. Сембратович), яка шукала своє місце в національно-політичному спектрі Галичини і яку обтяжувала русофільська ідеологія, а також група діячів київської «Старої громади» (В. Антонович, О. Кониський), котрі мали на меті перетворити Галичину в осередок загальноукраїнського національного руху. З боку поляків головним ідеологом і організатором угодівського процесу був А. Сапега, який, реалізуючи в такий спосіб своє внутрішнє переконання в потребі польсько-українського компромісу, об'єктивно діяв на користь угруповання краківських консерваторів. В умовах загострення австро-російських відносин не був зацікавлений у посиленні міжнародної напруги в Галичині й австрійський уряд, особливо його зовнішньополітичне та військове відомства. З огляду на неможливість досягнення в Галичині прямої українсько-польської угоди австрійський уряд через намісника Галичини К. Бадені прийняв рішення виступити посередником. Політика «нової ери» була проголошена на засіданнях Галицького сейму 24-24.11.1890 у виступах К. Телішевського, Ю. Романчука, М. Січинського, С. Сембратовича та К. Бадені. Угода не була скріплена формальним документом з переліком конкретних умов, хоча, імовірно, з українського боку такий перелік існував. Однак позиція польської сеймової більшості й надалі зводилася до задоволення мінімального числа українських пропозицій задля втримання українців у польській національній та державотворчій орбіті. Це дискредитувало ідею українсько-польського порозуміння та зумовило падіння популярності її прихильників. Кінцем політики «Нової ери» стали травневі 1894 збори Народної Ради, на яких відбувся розкол народовців на опозиційну до уряду та польських правлячих кіл більшість на чолі з Ю. Романчуком та групу О. Барвінського, яка намагалася надалі дотримуватися принципів угоди з поляками. Найважливішими здобутками, які українці отримали від угоди, були: запровадження в буковинських та галицьких освітніх установах українського фонетичного правопису (1892); відкриття у Львівському університеті кафедри історії України на чолі з М. Грушевським (1894); перетворення літературного товариства ім. Т. Шевченка на наукове (1892) та розширення завдяки державним субсидіям його діяльності; відкриття української гімназії в Коломиї (1892); поширення принципу двомовності на низку учительських семінарій; створення страхового товариства «Дністер» (1891); повернення у Східну Галичину службовців-українців, відправлених раніше на польські етнічні терени; відкриття для українців ширшого доступу до державних посад тощо. Угода не виправдала всіх сподівань українського суспільства, кинула його у вир політичних пристрастей.

«Общество ім. М. Качковського». Через поширення українофільського руху серед москвофільських кіл у Галичині виникла потреба організувати свій рух, модернізувати його і таким чином створити противагу популярному товариству «Просвіта». Патроном товариства обрали Михайла Качковського, відомого мецената Галичини, хоча він сповідував народовські, не москвофільські, погляди. У 1873 р. І. Наумович був обраний депутатом австрійського парламенту у Відні, де познайомився зі словенським культурним товариством св. Могорта і вирішив будувати русинське товариство в Галичині за словенським зразком. Наумович також використовував досвід діяльності «Просвіти», яка вже на той час була досить активна. Установчі збори товариства ім. М. Качковського відбулися 8 серпня 1874 р. у Коломиї. Метою діяльності організації було визначено «поширення знань, науки та громадської свідомості руського населення Австрії». Вищим керівним органом товариства були загальні збори, які призначалися на день смерті Качковського 8 серпня і мали відбуватися в різних містах Галичини. На чолі товариства стояло правління, що складалося з голови, восьми членів та чотирьох заступників. Засади товариства і його стратегічні цілі були викладені у книзі «З Богом!», де Наумович звертав увагу на жалюгідне, на його думку, становище русинів Галичини. У перші десятиліття свого існування товариство не дотримувалося чіткої москвофільської орієнтації, зокрема, використовувало синьо-жовтий прапор і натомість сконцентрувалося на вихованні патріотизму, підвищенні грамотності тощо. Первинними осередками товариства стали читальні, бібліотеки, зроста публікація книжок та літератури для селянства. Заснування читалень збігалося із організацією «товариств тверезості». Через чотири роки після заснування товариство налічувало близько 6 тис. членів, однак збільшення членства уповільнилося, що пов'язували, зокрема, з непопулярністю русофільських ідей у Галичині в 1880-х рр. У 1875 р. з погіршенням фінансового становища було прийняте рішення перенести правління до Львова. 1883 р. кількість членів знизилася до 3000. Незважаючи на скрутне становище і меншу кількість членів у порівнянні з «Просвітою», товариство мало філії в багатьох містах Галичини і проіснувало до приєднання Західної України до СРСР. У 1939 р. разом з «Просвітою» та іншими галицькими організаціями товариство було ліквідоване.

«Общество русских дам» – галицька москвофільська жіноча організація, яка діяла у Львові з 1879 до 1939 року. Товариство було засноване 1879 році галицькою москвофільською письменницею Клавдією Алексівич у Львові при церкві Успіння Пресвятої Богородиці. 10 березня 1879 року митрополит Йосиф Сембратович благословив статут товариства. Товариство на початку складалося переважно з дружин та дочок членів Ставропігійського інституту, серед яких були Олександра Шараневич (Дзерович), Леокардія Мончаловська, Феліна Огоновська, Євгенія Павенцька, Марія Савуляк, Стефанія Маркова. Загалом товариство налічувало понад 110 членкинь. Членкині «Общества русских дам» мали культивувати «старорусские» звичаї та обряди. На початках своєї діяльності товариство влаштовувало у сінах Ставропігійського інституту вечори та бали, на які

запрошувалися інші представники галицьких москвофілів. Довший час «Общество русских дам» очолювала Юстина Ничаєва. Товариство мало школу кравчинь, якою керувала Божена Гумецька, чешка за походженням, дружина керівника канцелярії Львівського Ставропігійського інституту. Перед Першою світовою війною галицьким москвофілам, у тому числі й «Обществу русских дам», допомогу надавали «Карпато-Русский освободительный комитет» у Києві та «Галицко-русское освободительное общество» у Петербурзі. Також галицькі москвофіли отримували чималі дотації від міністерств внутрішніх справ і фінансів Росії. Проте початок бойових дій призвів до повного припинення діяльності всіх москвофільських організацій на теренах Галичини, та прокотилася хвиля арештів «неблагонадійних» осіб. У 1914-1915 роках під час окупації російськими військами Галичини товариство опікувалося дешевими та безкоштовними їдальнями. У квітні 1915 року за фінансової підтримки «Галицко-русское благотворительное общество» відкрило притулки для дівчат на 50 осіб. Після відступу росіян з Галичини за ними 9 травня 1915 року до Києва поїхала й значна частина членкинь «Общества русских дам». Після Першої світової війни за сприяння польських урядовців до рук москвофілів у Львові потрапили «Народний дім», Ставропігійський інститут, де в його друкарні й був осідок «Общества русских дам». Товариство видавало часопис «Очаг», який щомісяця виходив упродовж 1936-1939 років у Львові. При товаристві працювала бібліотека-читальня.

«Прикарпатская Русь» – щоденна політична, громадська та літературна газета москвофільського напрямку, орган «Русской народной организации в Галичине» – культурно-політичного об'єднання «москвофілів-новокурсників», які протистояли українському національному рухові, обстоювали тезу про національно-культурну єдність російського («русского») народу від Карпат до Далекого Сходу та політично орієнтувалися на Російську імперію.

Видавалася з 29 (16) вересня 1909 у Львові російською мовою за негласної фінансової підтримки (14 тис. карбованців на рік напередодні Першої світової війни) російського уряду, який фінансував при посередництві «Галицко-русского благотворительного общества» в Санкт-Петербурзі діяльність русофільських організацій у межах Австро-Угорщини. Видавець – «Русское издательское общество во Львове». Редактори – І. Гриневецький (1909-1910), С. Лабенський (1910-1914).

Із початком Першої світової війни закрита. Відновлена 23 (10) серпня 1914 в Києві як тимчасовий щотижневий орган «Карпато-русского освободительного комитета» (два номери вийшли в Києві, один – у Бродах, редактор – С. Лабенський).

У період з 25 (12) вересня 1914 по червень 1915 (в умовах російської окупації) знову щоденно виходила у Львові як орган «Русской народной организации» (редактори – М. Гнатишак та Ю. Яворський, із 6 листопада (24 жовтня) 1914 – одноосібно останній), на що отримувала від російського уряду щомісячну пряму субсидію в розмірі 5 тис. рублів.

Після відступу російськиз військ із Львова у липні – серпні 1915 щоденно видавалася в Києві під редакцією Ю. Яворського.

Під час польсько-української війни, коли в обложеному українськими військами Львові діяла польська влада, видання «Прикарпатской Руси» було відновлено в місті 25 грудня 1918. Виходила до 12 вересня 1921 – як орган «Русского исполнительного комитета во Львове», редактор-видавець – К. Вальницький.

«Русалка Дністровая» – укр. альманах, виданий «Руською Трійцею» у Буді (тепер Будапешт) 1837. Містить укр. народні пісні з передмовою І. Вагилевича, твори М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького, переклади сербських народних пісень, анотований покажчик давніх рукописів бібліотеки Онуфріївського василіанського монастиря у Львові, укр. грамоту 1424 та рецензію М. Шашкевича на фольклорний збірник Й. Лозинського «Руське весілля». М. Шашкевич розцінив альманах як явище загальноукраїнське.

Руська народна партія – перша суто політична організація галицьких москвофілів, постанала 1900 з ініціативи Руської Ради.

Руська Народна Партія мала підтримку з боку намісника і польських партій (зокрема при виборах до парламенту і сейму) задля протидії зростанню українського народного руху. У партії виявилися одразу два напрями: старо- і новокурсники (старорусини і русофіли), що 1909 довели її до остаточного розколу на дві групи.

Неухильне зростання організаційної та політичної сили українофілів у Галичині спричинило поступове ослаблення впливу москвофілів. Сподіваючись загальмувати цей процес, молодше покоління проголосило у 1909 році «новий курс», закликаючи до цілковитого утотоження України з Росією. Вони заснували Російську національну партію, яка отримала дотації від царського уряду.

На виборах до Райхсрату в 1907 р. партія отримала 5 посольських мандатів, а в 1911 – лише 2.

«Русская Рада» – суспільно-політ. газета русофільського (москвофільського) спрямування. Виходила в Коломиї сорок два роки у 1871-1912 рр. двічі на місяць. Засновниками і фундаторами часопису та першими його співробітниками, окрім редактора і видавця М. Білоуса, були Іван Наумович, Іосафат Кобринський, Бенедикт Ружицький, Філарет Миськевич, Дмитро Третяк. Це була одна з найбільш довготривалих газет староруського і москвофільського напрямку не лише у Галичині, але й у цілій австро-угорській Русі. Основна проблематика газетних публікацій – захист прав руського народу Галичини, інтересів селян; у ній регулярно публікувалися інформація та популярно-наукові матеріали різноманітної тематики. Публікації суспільно-політичної тематики висвітлювали переважно питання поточного національно-політичного та громадського жит-

тя краю, звертаючи особливу увагу на проблеми національного відродження, народної освіти та промислу, торгівлі й господарства. У часописі постійно подавалися матеріали про роботу і важливі рішення віденського парламенту й галицького сейму, аналізувалася діяльність руських послів до цих виборних органів, часто вміщувалися їх бесіди і промови стосовно правових і національно-культурних інтересів русинів. Упродовж усього часу видання газета постійно відстоювала політичні й економічні права русинів, їх рівноправність з іншими народами Австрійської держави, виступала за вживання руської мови на державному та побутовому рівнях. Значну увагу газета приділяла вихованню у читачів почуття патріотизму, гордості за свою націю, мову, культуру. Помітне місце на шпальтах газети займали питання народного господарства та економіки. Найширше в газеті був поставлений відділ «Дописи», у якому подавалися різноманітні інформація й повідомлення з усієї Галичини. Літературно-наукова тематика посідала незначне місце на сторінках газети. На 30-му році видання в газеті з'являється дедалі більше публікацій про радикальну реформу письма, москвофільство та українофільство. Щорічні оглядові редакційні статті політичного, громадського і культурного життя краю та завдання газети – характерна особливість роботи редакції.

«Русское Слово» – популярний тижневик галицьких москвофілів, виходив у Львові у 1890-1914 роках. У 1900-х роках опанований Русскою Народною Партією, після її розколу 1909 – старорусинами. Редактор – І.Пелех.

«Руська Бесіда» – культ.-освіт. т-во у Галичині 1861-1939. Перша «Р.Б.» заснована у Львові в січні 1861 Ю. Лаврівським на базі гуртка львівської інтелігенції «Молода муза». Згодом виникли такі т-ва в Перемишлі, Станіславі, Тернополі та інших містах (у 1891 було 34). Вони утримували клуби, театральні групи, читальні зали і бібліотеки, влаштовували концерти, літературно-музичні вечори, присвячені М.Шашкевичу і Т.Шевченку, зустрічі з гостями з Наддніпрянської України. З 1913 т-ва почали змінювати назву на «Українську бесіду» (1913 у Жовкві, 1929 – у Львові). 1920-30-х через переслідування польською владою кількість т-в зменшувалась. Керівниками львів. «Р.Б.» були Ю.Лаврівський (1861-1873), В.Шухевич (1895-1910), Л.Шехович, І.Кукурудз (1920-32), Ю.Савчак та І.Копач.

«Руська Рада» – 1) Громад.-політ. орг-ція москвофільського спрямування 1870-1914 в Галичині. Заснована у Львові з метою продовження традицій Головної Руської Ради. На поч. 1870-х потрапила під вплив москвофілів, які й відігравали провідну роль у діяльності організації (В.Ковальський, Я.Шведзінський, Т.Павликів та ін.). Друкованими органами «Р.Р.» були газ. «Русская Рада» (виходила 1871-1912 в Коломиї; ред. І.Наумович) та «Галицька Русь» (1891-92; ред. О.Марков). Народовці протягом тривалого часу, не маючи своєї політ. орг-ції,

намагались домовитись про спільні дії з «Р.Р.» Однак після нищівної поразки кандидатів від «Р.Р.» на парламентських виборах 1879 та процесу над галицькими русофілами 1883 (т. зв. процес О.Грабар) виявив повну рос. орієнтацію лідерів орг-ції в Галичині. Це примусило народовецьке крило укр. сусп.-політ. руху в Галичині припинити контракти з «Р.Р.» і створити 1885 власну політ. орг-цію Народну Раду. На поч. Першої світової війни 1914-18 припинила своє існування. Через нечисельність і малу активність помітної ролі в політ. житті Галичини не відіграла. 2) Політ. орг-ція у Буковині, що існувала 1870-1923. Заснована у Чернівцях чл. Руської бесіди. Першим головою був о. В.Продан. Спочатку перебувала під впливом буковинських москвофілів. З 1885 провідну роль відігравали народовці, зокрема, І.Окуневський, Є.Пігуляк, О.Попович, І.Тимінський. 1904-14 роботою орг-ції керував С.Смаль-Стоцький. Своїм завданням вважала піднесення нац. свідомості місцевого укр. населення та забезпечення перемоги своїх кандидатів на виборах до місцевого сейму та австр. парламенту. Після появи на Буковині укр. партій не відіграла значної ролі в сусп.-політ. житті краю. 1913 налічувала 842 чл. 1898-1908 видавала в Чернівцях двотижневик (згодом тижневик) «Руська правда» та 1909-15, 1921, 1923 – тижневик «Народний голос». 1923 діяльність «Р.Р.» була заборонена румунською окупаційною владою.

«Руський Собор» – політ. орг., створена у Львові під час революції 1848 в Австрії за ініціативою Центральної Ради Народової на протипагу Головної Руської Раді з метою спрямувати укр. нац.-визвол. рух в інтересах польської шляхти. Складалася головним чином з польської шляхти (Л.Сапега, Дзедушицький, Яблонський та ін.), чиновництва, міщанства, світської та духовної інтелігенції. У «Р.С.» брав участь також І.Вагилевич. «Р.С.» не мав чітко сформульованої політ. програми. У своїх відозвах і листівках він схвалював обмежену аграрну реформу 1848, засуджував антипоміщицькі виступи селян. Критикуючи Габсбургів, «Р.С.» водночас висловлював готовність співпрацювати з австр. владою, сподіваючись з її допомогою добитися відновлення незалежності Польщі з включенням до її складу укр. земель.

«Слово» – сусп.-політ. і літ. газета русофільського (москвофільського) спрямування. Виходила у Львові 1861-87 (до 1872 – двічі на тиждень, пізніше – тричі). Засновник і перший редактор Б.Дідицький, згодом В.Площанський (1871-87). «С.» друкувалося етимологічним правописом (язичієм) за матеріального сприяння М.Качковського і митрополита Г.Яхимовича. З 1876 газета фінансувалася рос. урядом, що позначилося на її політ. спрямуванні і відповідно призводило до конфліктів з австро-угорською владою, котра часто конфісковувала як окремі матеріали, так і цілі випуски видання. У «С.» друкувалися спогади Б.Дідицького, праці Я.Головацького, А.Петрушевича, А.Добрянського. Багатий інформаційний матеріал, поданий у «С.», є цінним джерелом для дослідження історії Галичини, вивчення нар. і політ. життя 2-ї пол. 19 ст.

Слов'янський з'їзд у Празі – перший з'їзд представників слов'янських нац. рухів Австрійської монархії. Ставив за мету скоординувати і об'єднати зусилля слов'янських народів, землі яких входили до складу Австрійської імперії, для захисту нац. інтересів перед небезпекою наступу пангерманізму. Відбувся 02-12.06.1848 у Празі. У ньому взяли участь 363 делегати, у т.ч. 61 у складі польсько-укр. групи з Галичини. Галицьких українців представляла делегація Головної Руської Ради у складі І. Борискевича, О. Г. Гинилевича, О. Заклинського, з Закарпаття – А. Добрянський, поляків – делегація Центральної Ради Народової та Руського собору на чолі з кн. Є. Любомирським за участю Л. Сапіги, К. Ценглевича та ін. Засідання відбувалися у трьох комісіях: чехословацькій, польсько-укр. та південнослов'янській. Укр. делегація домогалася визнання за українцями рівних прав та свобод поряд з іншими народами, прийняття до майбутньої слов'янської федерації і висловлювала прагнення закласти в Галичині основу для нац. розвитку всіх українців імперії та забезпечити визнання нац. ідентичності всієї укр. нації. «С.з.» прийняв Маніфест до європейських народів. У документі засуджувалися будь-які форми нац. гноблення, вищими цінностями проголошувалися свобода, громадянська і нац. рівноправність та визначалася програма дем. перетворень, спрямованих на забезпечення рівноправності й самоврядування слов'янських народів. Було розроблено проект федеративного союзу австр. слов'ян для взаємного захисту й підтримки їхніх нац. прав, конституції і свободи. Припинив роботу 12.06.1848 у зв'язку з початком повстання у Празі та обстрілом міста австр. військом.

Собор руських учених у Львові – перший з'їзд діячів укр. науки, освіти і культури Галичини під час революції 1848-49 в Австрійській імперії. Відбувся 19-25.10.1848 у Львові. Скликалий за ініціативою письменника М. Устиновича та заступника голови Головної Руської Ради І. Борискевича з метою об'єднання зусиль укр. інтелігенції для підвищення освітнього рівня народу. У Соборі взяло участь 118 осіб, серед яких письменники, вчені, вчителі, журналісти, дрібні службовці, юристи, студенти, представники духовенства. На пленарних засіданнях виступили І. Борискевич, Я. Головацький, І. Гушалевиц, Й. Левицький, Й. Лозинський, Р. Мох, М. Устинович. Їхні виступи дихали свободою і патріотизмом, засвідчили готовність працювати над утвердженням укр. незалежності на засадах М. Шашкевича і Т. Шевченка. На засіданні 25.10.1848 засновано Т-во народної освіти, члени якого ввійшли до складу правління Галицько-руської матиці.

«Ставропігійський інститут» («Ставропігія») – культурно-освітня установа, створена в 1789 на базі Львівського Успенського (Ставропігійського) братства. Об'єднувала світську інтелігенцію греко-католицького обряду. На відміну від Львівського братства, яке об'єднувало міщан центральної частини Львова, «С.і.» приймав до свого складу представників греко-католицької інтелігенції з усієї Галичини. Власний статут було вироблено 1864 і 1912. Найвищим керівним органом «С.і.» була Рада старійшин, яку очолював сеньйор (голова). Найвідомішими: Іван Ба-

чинський (1801-16), Йоахим Хотинський (1861-66), Василь Ковальський (1871-84), Ісидор Шараневич (1885-1905). У 1-й пол. 19 ст. «С.і.» стояв на лояльних позиціях щодо австр. влади. Під час революції 1848-49 члени «С.і.» були представлені в Головній Руській Раді. Матеріальною основою діяльності «С.і.» були доходи з нерухомого майна, друкарні, книгарні і добровільні пожертвування громадян. При ін-ті діяла школа (бурса), у якій дітей навчали церковного обряду і церковнослов'янської мови, готували до духовного чину. Заходами І. Шараневича 1887 було засновано музей «С.і.», базу для якого становили предмети, матеріали і документи братського архіву Успенської церкви та монастирів Галичини. Навколо «С.і.» об'єднувалися консервативні кола укр. інтелігенції, серед яких були діячі науки, культури, високопоставлені урядові особи. У другій пол. 19 ст. «С.і.» поступово перейшов на позиції москвофільства. У діловодстві використовувались в основному латинська, німецька, російська мови. 1914-15 керівництво «С.і.» підтримувало рос. окупаційну владу в Галичині, відстоювало ідею єдиного руського народу, заперечувало існування укр. нації. 1915 москвофільське правління «С.і.» емігрувало в Росію і вивезло з собою найцінніші матеріали і документи. 1929 їх було повернуто до Львова. Членами «С.і.» у цей час були Юліан Січинський, С. Федак, О. Барвінський, І. Голубович, К. Левицький, В. Щурат. 1920 «С.і.» звернулася до митрополита А. Шептицького з пропозицією про проведення широкої церковної українізації. Розпорядженням львівського воєводського управління від 5.02.1922 укр. управа «С.і.» була розпущена і установи повернуто москвофілам. Його провід очолювали москвофільські діячі – А. Копистянський, А. Сивуляк, В. Ваврик та ін. «С.і.» мав власне періодичне видання – «Временник Института Ставропигийского» (за 1864-1915 і 1923-1938). Музейні та архівні матеріали ін-ту зберігаються у Львівському історичному музеї та ЦДІА України у Львові.

«Страхопуд» – ілюстрований сатирично-гумористичний часопис москвофільського напрямку.

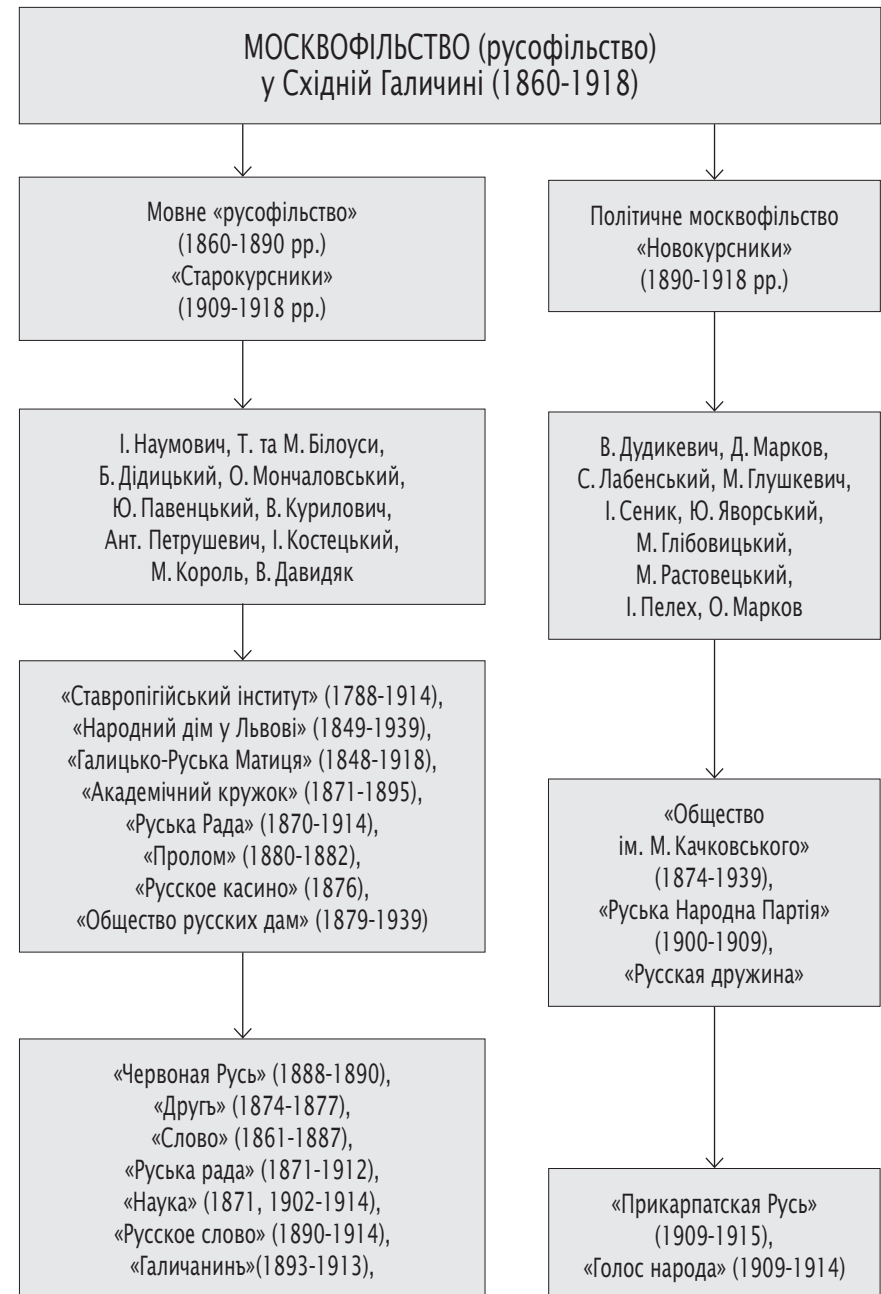
Перше число «Страхопуда» вийшло у Відні 28 березня 1863 року за редакцією Йосипа Ливчака. Виходив як двотижневик, але неперіодично та з перервами у Відні з 1863 до 1868 року з 1872 до 1913 року видався у Львові як сатирично-політична газета. Друкувався «язичієм» «Страхопуд» видавав додатки: «Словянская зоря», «Бесѣда» й інші.

У різні часи його редагували Йосип Лівчак, Володимир Стебельський, Осип Мончаловський.

Товариство «Просвіта» – українське культурно-освітнє товариство, засноване у Львові групою народовців 08.12.1868. Основним завданням товариства стало сприяння просвіті українського народу в культурному, національно-політичному та економічних напрямках. За структурою «П.» була одноступеневою організацією – Головний відділ у Львові. Статут 1870 надавав можливість засновувати філії в повітах. Новоутворені філії керували просвітницьким рухом в повітах, засновували читальні та допомагали в їх роботі. Діяльність філій координував головний відділ у Львові і його канцелярія. 1914 власні читальні діяли у 75% українських населених пунктах

Галичини, 1939 мережею філій та читалень товариства було охоплено 85% західноукраїнських земель. Головами «П.» були визначні постаті Галичини: А. Вахнянин (1868-1870), Ю. Лаврівський (1870-1873), В. Федорович (1873-1877), О. Огоновський (1877-1894), Ю. Романчук (1896-1906), Є. Олесницький (1906), П. Огоновський (1906-1910), І. Кивелюк (1910-1932), М. Галушинський (1923-1931), І. Брик (1932-1939). «П.» виступала представником народовського напрямку в справах погодження українських партій, була ініціатором створення пресового органу народовців – газети «Діло» (1890), а також політичної організації Народна Рада (1885). У листопаді 1918, коли українці проголосили на руїнах Австро-Угорщини Західноукраїнську Народну Республіку, товариство «П.» стало основою Державного секретаріату освіти ЗУНР. За 60 років «П.» видала близько 1000 видань, здебільшого, популярного змісту. З 1877 товариство видавало щомісячні книжечки, які розсилало в обмін на членські внески. За допомогою урядових дотацій з 1869 до 1876 готувала та видала 22 підручники для українських гімназій (загальний тираж 15 100 примірників), що дало поштовх для розвитку української національної освіти. З 1869 при центральній «П.» функціонувала наукова бібліотека, яка після передачі 1909 значної частини фондів бібліотеки НТШ реорганізована в публічну бібліотеку. Власні бібліотеки мали понад 50% читалень «П.». Одночасно з бібліотекою при «П.» був заснований музей і архів, де зберігалося чимало реліквій, котрі згодом були передані НТШ та Національному музею. Джерелом прибутків товариства були членські внески, пожертви громадян, крайові та державні дотації, прибутки з власних установ. Польська влада чинила опір при реєстрації нових філій та читалень, не дозволяла поширювати роботу на північно-західні землі. У вересні 1939 діяльність «П.» була припинена, значна кількість майна і книжкових фондів товариства знищена.

«Червоная Русь» – громадсько-політична москвофільська газета, яка виходила три рази на тиждень у Львові. У 1888-1891 роках виходила як продовження газети «Новий Пролом». «Ч. Р.» субвенціонував російський уряд, її накладі часто було конфісковано. З 1891 року «Ч. Р.» змінила назву на «Галицкая Русь». Головний редактор О. Марков і І. Пелех.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Авдиківський Орест 40
 Аркуша Олена 6
 Антоневиц 54
 Бантиш – Каменський Д. 12
 Барвінський Володимир 39, 47, 49
 Бачинський Володимир 39
 Бачинський Юліан 71
 Белінський В. 36
 Бендасюк С. 65, 74
 Бідолаха Іван 82
 Бідолаха Микола 82
 Білан І. 68
 Білоус Михайло 32, 44, 75, 76
 Білоус Теодор 44
 Бобринський Володимир 64, 78
 Богдановський Г. 26
 Бодянський 27
 Бодянський О. 36
 Бодянський Й. 12
 Болехівський М. 75
 Будзиновський М. 54
 Бурдуланюк Микола 79
 Буркут Ігор 6
 Бутрак М. 68
 Вагилевич Іван 11, 16, 28, 29
 Васюта Іван 82
 Вахнянин Анатоль 39
 Вельницький О. 64
 Виноградник Іван 81
 Виноградник Микола 81
 Вислобоцький Ю. 23
 Вітте Є. 67
 Вовчок Марко 35
 Габсбурги 4
 Гавлічек – Боровський К. 22
 Гайсенюк В. 6
 Ганка В. 26
 Гартенштайн 27
 Гелітович О. 81
 Герасимович 54
 Герасимович Олексій 75
 Гинилевич Г. 32
 Глібовицький Микола 8, 62, 64, 79, 81
 Глушкевич М. 8, 64
 Гоголь Микола 12, 36, 40, 68
 Головацький Іван 22, 23
 Головацький Яків 11, 12, 13, 16, 19, 23, 24,
 26, 29, 31
 Голуховський Агенор 20, 22, 23, 31
 Горбачевський А. 39
 Грабар Ольга 46, 47, 48
 Григорчук Микола 79

Гудима Г. 65
 Гудзійчук Іван 79
 Гулла А. 81
 Гушів Микола 82
 Давидяк В. 8, 40, 64
 Давидяк О. 54
 Джураківський 82
 Державін Григорій 15
 Димета М. 46
 Дідицький Богдан 23, 26, 30, 31, 34, 36,
 49, 56
 Дмовський Роман 58, 63
 Добржанський Олександр 6, 7
 Добрянський А. 46, 47, 48
 Добрянський І. 38, 39
 Добрянський М. 46, 48
 Добрянський О. 39
 Дольницький А. 40, 41, 52
 Драгоманов Михайло 8, 35, 36, 37, 39, 40,
 41, 42, 44, 52, 54, 56
 Дудикевич Володимир 8, 38, 62, 64, 66,
 76, 78
 Євлинський Ю. 77
 Жачек 61
 Заклинський 38
 Залуський О. 48
 Зап К. 12
 Заревич Ф. 35
 Зафійовський О. 41
 Зубрицький Денис 11, 12, 26-29
 Іречек Йосип 21-24
 Йосиф II 4
 Йордан О. 26
 Кавелін 37
 Карамзін Микола 12
 Каратницька – Фодчук Степанія 74
 Катков М. 36
 Качала Степан 32
 Качковський Михайло 5, 30, 50, 64-66, 75,
 77-79
 Кебич Іван 82
 Кириєвський 27
 Кисілевський 75
 Кисілевський Ю. 77
 Климкович К. 35
 Кобринський Іван 79
 Ковальський В. 38-39
 Кониський Олександр 30
 Копистянський 76, 79, 81
 Король Михайло 8, 40, 62, 64, 66
 Костецький І. 8, 64
 Костомаров Микола 37
 Котляревський Іван 12, 37
 Котлярчук А. 81
 Красицький Микола 75
 Крушельницький С. 77
 Куземський Михайло 23, 31
 Кулачковський Д. 39
 Куліш Пантелеймон 29-30, 37
 Курилович Володимир 8, 64
 Кушнір Стефан 76
 Лабаш С. 40
 Лабенський С. 8, 64
 Лаврівський Юліан 34
 Лавровський 37
 Леваковський 54
 Левинський В. 41-42
 Левицький В. 25
 Левицький І. 11
 Левицький Йосиф 23
 Левицький Кость 40, 46
 Левицький Михайло (митр.) 25

Левицький Михайло 76, 79
 Левіцький 54
 Лермонтов Михайло 36
 Литвинович Спиридон 22-23
 Літинський У. 39
 Лозинський ІІ
 Лозинський Михайло 32
 Лукашевич В. 74
 Лукашевич Олена 77
 Магарчак Д. 68
 Макаруч Степан 6
 Максимович Михайло 12-13, 19, 36
 Малиновський Михайло 31
 Малкін В. 13
 Манцібович І. 77, 79
 Мардарович М. 76
 Марков Осип 39, 47-48
 Марков Дмитро 61, 64
 МIRONYOK – Заячук Михайло 79, 81
 Михайльський Юрій 6
 Могильницький І. 11, 54
 Монолатій Іван 18
 Мончаловський Осип 8, 57, 64
 Мохнацький Д. 26
 Мудрий Мар'ян 6
 Нагірний Василь 43
 Нагірний Михайло 39
 Нагорна Л. 14
 Наумович В. 47
 Наумович Іван 31-32, 34, 38-39, 44-51
 Некрасов Микола 40, 57
 Ничай А. 47
 Обертинський 62
 Огоновський Олександр 43, 46-47
 Озаркевич 54
 Озаркевич Іван 39, 54
 Олесницький Євген 43, 54
 Онишкевич 39
 Онишкевич Г. 40
 Оробець Іван 77
 Павенцький Лев 40
 Павенцький Ю. 8, 64
 Павлик Михайло 40-41, 52, 55-56
 Павликів Т. 38
 Партицький О. 15
 Пасічанський Андрій 79
 Петрушевич Антін 23
 Пипін Олександр 37
 Пінінський Леон 58
 Площанський Венедикт 39, 47-48, 50
 Погодін Михайло 11, 27-29
 Полатайко І. 67
 Полевой Микола 12
 Поплавський Я. 63
 Потоцький Андрій 58-59
 Притула 81
 Пушкін Олександр 36, 55
 Раєвський Михайло 30
 Райський Т. 26
 Раставецький Маркел 8, 64
 Романовський Микола 77, 81
 Романчук Юліян 39, 43
 Савицький Євген 39
 Сазонов Сергій 72
 Салтиков – Щедрін Михайло 37
 Сандович Максим 65
 Свенціцький Іларіон 11, 66
 Сембратович Йосиф 46
 Сембратович Сильвестр 54
 Семенів Микола 74, 78
 Сеник І. 8, 64
 Сингалевич Іван 81

Синовидський Микола 19
 Скаля Делля 46
 Снігурський Іван 11
 Срезневський Ізмаїл 12, 27
 Стадіон Франц 17
 Стасов Володимир 37
 Стахович Михайло 65
 Стебельський Володимир 40
 Століпін Петро 68, 72
 Стрільчук Микола 81
 Сулятицький Микола 79
 Сухий Олексій 6
 Тарновський Станіслав Костка 14
 Твардовський 54
 Телесницький А. 40
 Тершаковець Михайло 10
 Трємбіцький Ісидор 47
 Трєщаківський Лев 43
 Тун Леопольд 22
 Тургенєв Іван 36-37, 40, 55
 Турій Олег 6
 Устянянович Корніло 39
 Федак Степан 40
 Федькович Юрій 30, 35
 Федорович Володислав 46, 51
 Фельдман Вільгельм 58
 Франко Іван 3, 14, 20, 40-41, 49, 54, 56, 68
 Франц Йосиф 46, 59
 Цимбал К. 65
 Цимбалюк Іван 77
 Ціпсер 62
 Черкавський Євген 23
 Чернишевський Микола 36
 Шараневич Ізидор 46
 Шафарик Павел 19, 26
 Шашкевич Володимир 35
 Шашкевич Григорій 23, 36
 Шашкевич Маркіян 11, 15
 Шведзицький Ярослав 38
 Шевченко Тарас 12, 35-37, 44, 55
 Шмідт 31
 Шпундер І. 47-48
 Юрченко Василь 75
 Яворський Юліян 8, 55-56
 Яновський Амвросій 23
 Яхимович Григорій 15, 17-18, 23

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Австро – Угорська імперія *див.* Австро-Угорщина
 Австро –Угорщина 3, 9, 16, 20, 48, 72-73, 79
 Австрійська імперія 9, 46
 Австрія 4, 11, 16, 31, 33, 46-47, 54, 58, 60, 62, 67-68, 79
 Баня Березів, с., тепер Косівський р-н, Івано-Франківська обл. 79
 Бережанський повіт 74
 Бережанщина 62
 Боснія 47
 Броди, м., тепер райцентр, Львівська обл. 66
 Буковина 3, 6-9, 46, 48, 78, 80, 82-83
 Велика Кам'янка, с., тепер Коломийський р-н, Івано-Франківська обл. 76-77
 Великий Ключів, с., тепер Коломийський р-н, Івано-Франківська обл. 77, 79
 Відень, м. 5, 24, 30, 46, 72
 Вовчківці, с., тепер Снятинський р-н, Івано-Франківська обл. 82
 Габсбурзька імперія 14, 16, 18-19, 22, 72
 Галицький повіт 66
 Галич, м., тепер райцентр, Івано-Франківська обл. 26, 52
 Галичина 3, 6-12, 14-22, 25-26, 28, 31-48, 52-54, 57-60, 62-65, 68-70, 72-73, 75, 77-78, 80, 82-84
 Ганьківці, с., тепер Коломийський р-н, Івано-Франківська обл. 81
 Гнилички, с., тепер Збарзький р-н, Тернопільська обл. 45-48
 Горлиці, тепер м. Горлице, Малопольське в-во, Польща 66
 Дрогобич, м., тепер райцентр, Львівська обл. 52
 Жовква, м., тепер райцентр, Львівська обл. 62
 Задубрівці, с., тепер Снятинський р-н, Івано-Франківська обл. 81
 Закарпаття 3, 6, 48, 83
 Збараж, м., тепер райцентр, Тернопільська обл. 48
 Золочів, м., тепер райцентр, Львівська обл. 52, 62
 Золочівський повіт 74
 Калушина 62
 Карлів, с., тепер с. Прутівка, Снятинський р-н, Івано-Франківська обл. 81
 Київ, м. 26, 44, 68

Ковалівка, с., тепер Коломийський р-н, Івано-Франківська обл. 79
 Коломийський повіт 66, 74
 Коломийщина 81
 Коломия, м., тепер райцентр, Івано-Франківська обл. 12, 19, 44, 47, 50, 52, 54, 66, 74-78
 Косів, м., тепер райцентр, Івано-Франківська обл. 81
 Косівський повіт 74
 Косівщина 81
 Краків, м., Польща 58
 Красноставці, с., тепер Снятинський р-н, Івано-Франківська обл. 81
 Криниця, тепер м. Криниця-Здруй, Малопольське в-во, Польща 66
 Лемківщина 65-66, 68
 Лісна Слобідка, с., тепер Коломийський р-н, Івано-Франківська обл. 81
 Львів, м. 5, 9, 12, 18, 31-32, 35, 38-40, 43, 46-47, 50-52, 54, 58, 61, 65, 74-76, 78, 82
 Микуличин, с., тепер у підпорядкуванні Яремчанської міської ради, Івано-Франківська обл. 67
 Мишин, с., тепер Коломийський р-н, Івано-Франківська обл. 76, 79, 81
 Мішкольц, м., тепер Угорщина 82
 Москва, м., тепер Російська федерація 32
 Мостиська, м., тепер райцентр, Львівська обл. 68
 Нижній Вербіж, с., тепер Коломийський р-н, Івано-Франківська обл. 76
 Німеччина 73
 Новий Сонч, тепер м. Новий Сонч, Малопольське в-во, Польща 54, 66
 Перемишль, м., тепер Польща 11, 54
 Печеніжинський повіт 78, 81
 Покуття 78
 Польща 26, 58
 Прага, м., Чехія 64, 73
 Пруссія 31
 Рава-Руський повіт 66, 68
 Радехів, м., тепер райцентр, Львівська обл. 67
 Рим, м., Італія 46
 Рогатинський повіт 66, 74
 Рожнів, с., тепер Косівський р-н, Івано-Франківська обл. 82
 Російська імперія 7, 12-13, 30
 Росія, тепер Російська федерація 3, – 7, 11-12, 14, 23, 26, 30-31, 36-37, 47-48, 56, 58-60, 65, 68-69, 72-73, 80, 84
 Русів, с., тепер Снятинський р-н, Івано-Франківська обл. 81
 Санкт-Петербург, м., Російська Федерація 27, 31, 48, 50, 64, 70
 Середній Березів, с., тепер Косівський р-н, Івано-Франківська обл. 79
 Снятин, м., тепер райцентр, Івано-Франківська обл. 54
 Снятинський повіт 74
 Снятинщина 81
 Сокальщина 65
 Сопів, с., тепер Коломийський р-н, Івано-Франківська обл. 77, 81
 Станіславів, м., тепер Івано-Франківськ 24, 47, 52, 54
 Стопчатів, с., тепер Косівський р-н, Івано-Франківська обл. 79

Стрий, м., тепер райцентр, Львівська обл. 52, 54	Турківський повіт 66 Угорщина 82
Сянок, м., тепер Підкарпатське в-во, Польща 66, 68	Україна 6, 11, 15, 71-72 Уторопи, с., тепер Косівський р-н, Івано- Франківська обл. 79
Тарновиця, с., тепер Сколівський р-н, Львів- ська обл. 68	Чернівці, м. 47
Текуча, с., тепер Косівський р-н, Івано-Фран- ківська обл. 79	Яблунів, с., тепер Косівський р-н, Івано- Франківська обл. 81
Тернопіль, м. 52	

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	3
Нарис перший: Витоки	9
Нарис другий: Протистояння	34
Нарис третій: Полеміка і впливи	53
Нарис четвертий: Хроніки зради	71
<i>Висновки</i>	83
<i>Примітки</i>	85
<i>Іменний покажчик</i>	100
<i>Географічний покажчик</i>	104

Наукове видання
Плекан Юрій Васильович
НАРИСИ З ІСТОРІЇ МОСКВОФІЛЬСТВА НА ГАЛИЧИНІ
(середина ХІХ – початок ХХ століть)

Літературний редактор:
кандидат філологічних наук
Ольга Русакова

Верстка, дизайн:
Ігор Зварич

Підписано до друку 16.12.2020 р.
Формат 60x84x16.
Друк офсетний.
Ум. друк. арк.7.
Тираж 200 прим. Зам. ???